



# Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 15 красавіка 1988 г. № 16 (3426) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

## УНУМАРЫ:

К. Т. МАЗУРАЎ:

«ІДЭЯ ПЕРАБУДОВЫ  
ДАЎНО ВЫСПЯВАЛА  
Ў ГРАМАДСТВЕ»

Да 70-годдзя  
БССР і КПБ

**3, 14—15**

«Калі  
без авансаў...»

ПРОЗА МІНУЛАГА ГОДА

**5—7**

ВЕРШЫ

Д. БІЧЭЛЬ-  
ЗАГНЕТАВАЙ

АПАВЯДАННЕ

В. ПІГЕВІЧА

**8—9**

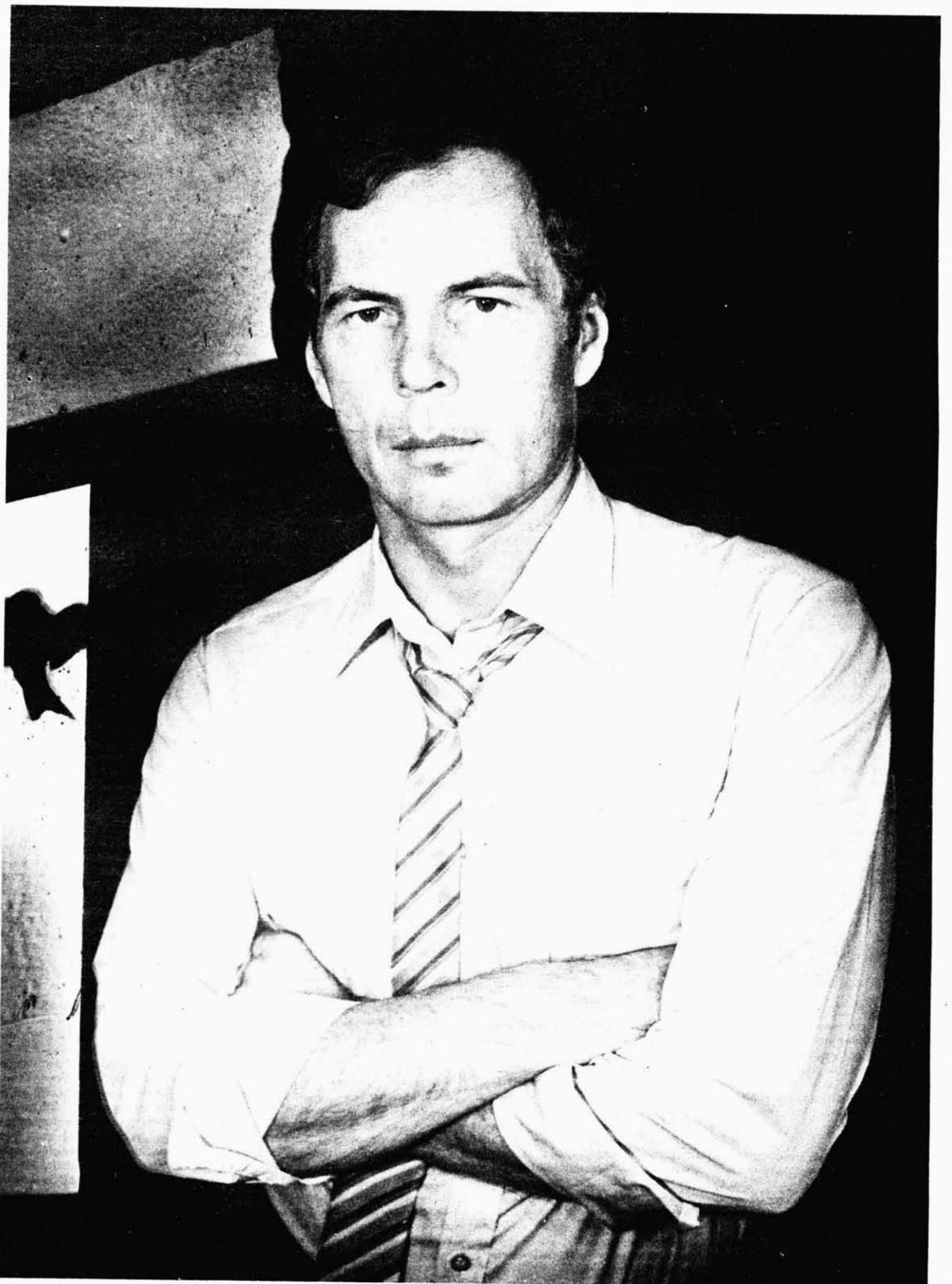
ТЭАТРАЛЬНЫ  
ЭКСПЕРЫМЕНТ:  
ЗДАБЫТКІ І СТРАТЫ

**10—11**

Лёс і карціны мастака

Р. СЕМАШКЕВІЧА

**13**



Вядомы кінаакцёр, заслужаны артыст рэспублікі, лаўрэат Дзяржаўных прэмій СССР і БССР Уладзімір Гасцюхін.

Фота В. ГАНЧАРЭНКІ.

- НЕ ГРАШЫЦЬ СУПРАЦЬ ПРАЎДЫ
- ЛЯ СВІСЛАЧЫ, НА ТАТАРСКІХ АГАРОДАХ...
- КУДЫ ЗНІКАЕ «КАЛІ ЛАСКА»?
- КНІГУ ЛЮБЯЦЬ, АЛЕ...

З вялікай цікавасцю прачытаў у «ЛіМе» за 12 лютага г. г. артыкул А. Мальдзіса «Давайце будзем паслядоўнымі!» Сапраўды, нельга глядзець на жыццё толькі праз ружовыя або толькі праз чорныя акулеры. Прадзятасць яшчэ нікому не была надзейным дарадцам, верным памочнікам. Грамадству ж, будучыні куды больш патрэбны «спакойныя, канкрэтныя, навукова-гістарычныя ацэнкі» дзейнасці шэрагу гістарычных асоб, мінулых і сённяшніх падзей.

Давайце глядзець на з'явы жыцця дыялектычна. Давайце прызнаемся, што, наадварот, у нас занадта шмат развяслося нігілістаў у адносінах да роднай культуры. Прычым такіх, якія глыбока перакананы ў тым, нібыта матчына мова замянае інтэлектуальнаму развіццю дзіцяці, яго маральнаму выхаванню. Давайце пашкадуем, што занадта шмат у нас людзей з «далікатным музычным слыхам», якім роднае слова не прыемна рэжа вуха.

Жыццё — гэта не адвечны расклад руху на чыгуначным вакзале сучаснасці. Пасля красавіцкага (1985 г.) Пленума ЦК нашай партыі і XXVII з'езду КПСС большасць савецкіх людзей даўно ездзіць з куды большым маральным багажом, чым раней. Дык хай перакануюцца такія нарэшце, што іх поезд пайшоў па прызабытым ужо намі раскладзе...

Мы жывём у час сапраўды наватарскіх пераўтварэнняў ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. Відавочна, што менавіта працай сумлення і душы нашых сучаснікаў закладваецца падмурок новай маралі. Адказнасць на нас за яе чысціню перад наступнікамі ляжыць велізарнейшая. Давайце ж нарэшце пачнём да канца ўсведамляць гэта, перастанем грашыць супраць праўды.

Гэтага не дабіцца, калі не пачаць працаваць культуру палемікі, не імкнуцца да большай аб'ектыўнасці, кампетэнтнасці і аргументаванасці ў спрэчках. Цяжка зразумець людзей, якія задужа рэзка выказваюцца аб дзейнасці некаторых гістарычных асоб. Як гэта можна забываць, што светапогляд, жыццёвая пазіцыя чалавека фарміруюцца пад уплы-

вам суб'ектыўных і аб'ектыўных фактараў? Чалавек — дзіця свайго часу. На гэты конт не трэба ламаць шмат дзідаў.

Не будзем хадзіць далёка па прыклады, паглядзім з большай увагаю на сябе. Ці такімі, як сёння, «смелымі і прыныповымі», былі мы ў гады застою? Далёка не. Усе мы раптам «прозрелі» вясной тры гады назад.

Добра, на поўныя грудзі дыхаецца ў атмасферы галоснасці і дэмакратызацыі. Але ж давайце задумаемся падчас над тым, як ацаніць тую нашу «маўклівасць» і ўгодлівасць. Свой прысуд яны выносяць. І ёсць упэўненасць, што цяперашняя «судзі» далёка не ва ўсім пагодзіцца з тымі ацэнкамі. Бо ў іх ёсць магчымасць спісаць свае ідэйныя і палітычныя памылкі на «націскны», камандна-адміністрацыйны стыль кіраўніцтва.

І не трэба прыкідвацца «бязгрэшнымі цялятамі». Шмат хто з нас ішоў у тыя гады па шляху найменшага супраціўлення, не жадаючы ўскладняць сабе жыццё, псаваць кар'еру. У многіх цвярозы ўласны разлік браў верх над «здравым житейскім смыслом». Ад чыіх вацей хочацца нам схваць усе гэта? Так было.

Былое — гэта наша бяда і радасць. Ад яго не схавашся, іншага ніхто нам не пазычыць. Людзі, якія былі ў бядзе, звычайна знаходзяць агульную мову. Навошта ж ісці супраць гэтага правіла нам, каго таксама па-свойму закрунула і пазначыла бяда застою? Памудрэлым у апошні час, нам застаецца змагацца за адно: за тое, каб жыццёвая праўда больш ніколі не разыходзілася з гістарычнай ісцінай. А гэта да многага абавязвае!

Алесь ЛІСІЦКІ, журналіст.

г. Жытківчы.

Хацелі б запытацца ў гарадскіх улад: што паслужыла падставой для крутога спрамлення прыроднага рэчышча ракі Свіслач у раёне Траецкага прадмесця? Сёння на прыбярэжнай зямлі ўшчыльную да будынка Палаца спорту пракладзена новая ўзбярэжная, выкананы земляныя работы і, як бачна, усё падрыхтавана да заталення вялікай тэрыторыі, вядомай мінчанам як былыя Татарскія агароды. Не так даўно

тут размяшчаўся стадыён, які знеслі. Што ж замест яго? Мяркуючы па праведзеных падрыхтоўчых работах, тут хутка ўсё паглынуць хвалі.

Вялізнае акавторыя пагражае змяніць гістарычны ландшафт да непазнавальнасці, дзе ў новай сітуацыі абавязкова «згубіцца» своеасаблівае адрэстаўраванай забудовы Траецкага прадмесця.

Няўжо аўтары праекта і гарадское начальства не ведаюць, што ў культурных краінах не парушаць гістарычных ландшафтаў строга ахоўваецца законам? Тут жа гаворка ідзе пра адно з самых унікальных месцаў нашай сталіцы.

І самае дзіўнае, што знойдуцца праектанты, вялікія прафесіяналы «дэмагогі», каб апраўдаць сваю ідэю «ювельнага мора». Але ці не лепш было б умацаваць берагі спрадвечнай Свіслачы, менавіта ў тым месцы, дзе ўтварае яна сваю прыгожую лукавіну, ды добра пачысціць рэчышча, нават і паглыбіць яго? А замест разбуранага стадыёна пабудоваць тэнісныя корты, стварыць добраўпарадкаваную зялёную зону, некай з карысцю для гараджан выкарыстаць каштоўную тэрыторыю, што прымыкае да замчышча? Ды ці мала ўрэшце разумных варыянтаў?

Толькі непаважлівае і безгаспадарчае стаўленне да нашага горада магло нарадзіць і даць магчымасць ажыццяўляць праект заталення тэрыторыі былых Татарскіх агародаў.

Л. ЛІПЕНЬ, служачы;  
Л. КУЛЕШ, інжынер; С. САЛАУЕВА, загадчык навукова-тэхнічнай бібліятэкі;  
Л. КОННАВА, інжынер.  
г. Мінск.

З'яўляюся вашым шматгадовым падпісчыкам. Лічу, што газета стала цікавай, да таго ж шмат у чым выйграла ад увядзення рубрыкі «З пошты «ЛіМа».

Я таксама падтрымліваю прапанову А. Царыкава і В. Лапіцкай («ЛіМ» за 5 лютага і 18 сакавіка г.г.) аб тым, каб перавезці прах нашага найлепшага Максіма Багдановіча ў Мінск.

Класік балгарскай літаратуры Іван Вазуў пахаваны ў цэнтры Сафіі ля сабора А. Неў-

скага. У цэнтры Каўнаса знаходзяцца магілы Майроніса і С. Нерыс. Максім-кніжнік мае для Беларусі не меншае значэнне, таму лічу, што дарагая ўсім беларусам магіла павінна знаходзіцца ў цэнтры Мінска — напрыклад, на Траецкай гары ля Вялікага тэатра.

І яшчэ адна прапанова. У гісторыі Беларусі шмат «белых плям», і было б вельмі хораша, каб «ЛіМ» адкрыў пастаянную рубрыку «Старонкі гісторыі Беларусі».

С. ПАПОЎ, выкладчык Маскоўскага інстытута сувязі, кандыдат тэхнічных навук, 36 год.

Мяне, рускага па нацыянальнасці чалавека, закрунулі за жывое балючыя радкі верша Пімена Панчанкі «Развітанне». Безабаронная праўда паклікала мяне стаць поруч з аўтарам.

Чаму цяпер, калі кніжныя паліцы бібліятэк домяцца ад кніг беларускіх аўтараў, калі на прылаўках кніжных магазінаў ляжыць шматомнік беларускай народнай творчасці, выдадзены Інстытутам мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, — ні ў аўтобусе, ні на вакзале, ні нават на базары не сустрэнеш беларускай гаворкі? Чаму ў бібліятэках, клубках і дамах культуры літаратурныя дыспуты і чытацкія канферэнцыі вядуцца толькі на рускай мове?

Але ж і беларуская мова даўным-даўно вырасла з пясчанага, набыўшы свой моцны літаратурны голас у кнігах Мележа, Быкава, Шамякіна, Адамовіча і многіх іншых пісьмennisкаў.

Мне здаецца, было вельмі крыўдна Алегу Лойку і Міколу Ароўку, калі пасля іх выступлення ў раённым Доме культуры іх землякі, удзельнікі вечара, пачалі чытаць беларускіх паэтаў на рускай мове.

Сённяшняя вёска яшчэ гаворыць мовай бабур і дзядоў. І дарослыя дзеці, прыязджаючы з горада ў роднае гняздо, таксама падтрымліваюць форму сувязі на роднай мове, стараючыся не крыўдзіць старых гарадскімі звачкамі. Значыць, у іх душах яшчэ захоўваюцца карэнныя ўстоі быту і павага да духоўных каштоўнасцей свайго народа. Але вось горад! Тут у сумятні НТР з яе прамысловай праграмай і прызыўнымі лозунгамі, якія крычаць бог ведае на якой мове аб інтэнсіфікацыі, цэнтралізацыі, уніфікацыі і іншых «ацыях», беларусы ўсё больш прыкметна перастаюць думаць па-беларуску... Яны ўжо чытаюць «Снежныя зімы» і «Сотнікава» ў рускім перакладзе.

Я не супраць Маякоўскага, але лічу, калі ўжо «Песням», падалося мала нацыянальнага фальклору і яны заспявалі Маякоўскага, то іх час пасылаць у «Вологду-гду...»

Клопат пра чалавека, пра яго дабрабыт аднолькава ўключае

ў сябе і ўсведамленне сучасных умоў жыцця, і ўдасканаленне яго духоўнай культуры. З мацярынскім малаком, з калыханкі дзіця павінна ўбіраць родную мову, вучыць на ёй мысліць. Гэтую павіннасць саўдзейнічаць і яслі, і дзіцячы сад, і асяроддзе, якое акружае дзіця на шляху сталення.

У. І. Ленін гаварыў: «Ніводнай прывілеі ні для адной нацыі, ні для адной мовы!» А таму, будзь ты хоць тройчы рускі ці ўзбек, але калі ўжо на правах грамадзяніна СССР прыехаў на жыхарства ў Беларусь, будзь добры — вывучы беларускую мову. Культуру і побыт народа, з якім ты сееш хлеб, збіраеш трактары і сядзіш за адным сталом, трэба паважаць!

Р. ПАСТУХОЎ, электрамонтёр.

г. Слонім.

Паважаная рэдакцыя! Дзвольце мне, «прафесійнаму кнігалюбу», выказаць некалькі думак аб прыхвочванні чытача да беларускай кнігі.

Ясна, што кніга «ідзе» тады, калі чытачы свабодна валодаюць моваю, калі імя пісьменніка досыць папулярнае, а яшчэ — калі праводзіцца пэўная работа па прапагандзе кнігі.

Любоў да мовы, да кнігі трэба прывіваць з першых дзён, першых год жыцця маладога чалавека. Гэтую банальную ісціну сорамна паўтараць, але даводзіцца. А як ты яе прывіваць будзеш, калі, за рэдкім выключэннем, нават кнігі для самых маленькіх выдаюцца на шурпатай, нехайнай паперы, з бляклымі, невыразнымі ілюстрацыямі? Яе і ў рукі браць не хочацца!

А дзе цікавыя, змястоўныя кнігі для падлеткаў, кнігі, якія знаёмілі б падрастаючых з лепшымі нашай беларускай зямлі, яе лепшых смяноў і дачок? Дзверты назвы — і ўсё!

Скажу шчыра, прапагандаваць беларускую кнігу сярод навучэнцаў педвучлішча, у якім я працую, — справа даволі нялёгкае. І прычына не ў тым, што яны не любяць кнігу. Па-першае, многіх пісьменніцкіх імёнаў яны ўвогуле не чулі (школа з імі не знаёміць: «непраграмыя», а часу і на «праграмыя» не хапае). А па-другое, навучэнцы або студэнт — не надта багатыя людзі. Таму яны заўсёды зазіраюць на адваотны бок кнігі. А там — о-ё-ёй! За амаль што брашуру ў мяккай вокладцы — 1 руб. 60 кап. Калі ж вокладка цвёрдая — рыхтуй, студэнт, сваё адна-двухдзённае ўтрыманне! Чэснае слова, язык не паварочваеш кажаць «купі!»

А можа, варта падумаць над тым, каб выдаваць лепшыя творы беларускіх класікаў, маладых пісьменнікаў і прыгожа, і нядорага, памятаючы, для каго ў першую чаргу яны прызначаны?

С. ДЗМІТРЬЕВА,

выкладчык педвучлішча, г. Пінск.

## У ЦЭНТРЫ ЎВАГІ — ПРАВА ЧАЛАВЕКА

Права чалавека... Гэтая тэма стала асабліва актуальнай у наш час. Час, калі адбываецца перабудова ўсёй сістэмы міжнародных адносін, калі новае палітычнае мысленне заваўвае ўсё новых прыхільнікаў ва ўсім свеце.

Невыпадкова аўтарытэтная Камісія па правах чалавека пры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый з кожным годам усё больш актывізуе сваю дзейнасць.

У адпаведнасці з правіламі ААН у 1986 годзе прыйшла чарга на старшынства ў Камісіі па правах чалавека рэгіянальнай групы сацыялістычных краін Усходняй Еўропы. На

міжнароднай сустрэчы ў Гаваіне аднагалосна быў вылучаны кандыдатам на пост старшыні Камісіі прадстаўнік Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Тым самым былі высока адзначаны міжнародны аўтарытэт БССР, а таксама прафесійны ўзровень беларускай дэлегацыі ў ААН, прыныповасць яе членаў, умненне знайсці разумны кампраміс, выйсці на агульначалавечы ўзровень мыслення.

На 43-й сесіі Камісіі ААН па правах чалавека ў 1987 годзе старшыня Камісіі быў абраны прадстаўнік нашай рэспублікі, загадчык аддзела навуковай ін-

фармацыі па грамадскіх навуках АН БССР прафесар Леанід Яўменаў, які выконваў свае абавязкі на працягу года.

Нядаўна ў Жэневе скончылася 44-я сесія Камісіі ААН па правах чалавека, на якой былі падведзены вынікі работы гэтай арганізацыі за мінулы час і зроблена ацэнка сучаснага стану правоў чалавека ў свеце.

У ходзе дыскусіі, у якой прынялі ўдзел дзесяткі дзяржаў і недзяржаўных арганізацый, былі прыняты рэзалюцыі з асуджэннем масавых парушэнняў правоў чалавека на арабскіх тэрыторыях, акупіраваных Ізраілем, у Чылі, у ПАР, краінах з дыктатарскімі рэжымамі.

Сесія паказала ўзрастанне ўзаемасувязі паміж сацыяльна-эканамічнымі і грамадска-палітычнымі правамі.

Павага нашай краіны да міжнародных пактаў па правах чалавека і нашы намаганні па дэмакратызацыі савецкага грамадства выклікалі жывы водгук і падтрымку большасці дэлегацый.

На 44-й сесіі Камісіі ААН па правах чалавека выявіўся важны феномен нашага часу — разбураецца міф аб закрытасці сацыялістычнага грамадства. Гатоўнасць СССР да дыялогу па правах чалавека з усімі краінамі на роўнай аснове выбівае зброю з рук тых, хто прывык павучаць усіх астатніх.

Пытанне правоў чалавека — гэта вуліца з двухбаковым рухам. Самаўсхваляе да боку некаторых дэлегацый не змогло схаваць ад членаў камісіі фактаў парушэння правоў чалавека ў капіталістычных краінах. Савецкая дэлегацыя выказала сур'ёзную занепакоенасць з прычыны палітыкі расавай дыскрымінацыі, падаўлення грамадзянскіх свабод, паліцэйскага цкавання прыхільнікаў дэмакратыі і міру ў гэтых краінах. Зусім недаравальным з'яўляецца тое, што ў краінах з высокім узроўнем жыцця мільёны людзей пазбаўлены права на працу, жыллё, медыцынскае абслугоўванне.

Сесія адхіліла спробу дэлегацыі ЗША працягнуць у ходзе абмеркавання антыкубінскую рэзалюцыю. Пазіцыю суверэннасці і годнасці, занятую кубінскай дэлегацыяй, падтрымалі прадстаўнікі краін Лацінскай Амерыкі. Яны вылучылі прапанову прыняць запрашэнне Рэспублікі Куба да старшыні і членаў Камісіі наведваць востраў, каб на месцы пазнаёміцца са становішчам у галіне правоў чалавека.

Гэтую прапанову падтрымалі сацыялістычныя і недалучаныя краіны. Дэлегацыя ЗША апынулася ў ізаляцыі.

Сесія Камісіі ААН па правах чалавека па ініцыятыве сацыялістычных краін прыняла рэзалюцыю, якая настойвае на неабходнасці забеспячэння права чалавека на жыццё ва ўмовах супрацоўніцтва і даверу. 44-я сесія Камісіі ААН паказала, што пераважная большасць краін свету выступае супраць канфрантацыі, за пошукі шляхоў міжнароднага супрацоўніцтва.

**А**ГЛЯД вымагае ўвагі да ўсіх новых твораў. Аднак прычыны «кожнай сястрыцы па завушніцы» наўрад ці самы лепшы і для гэтага крытычнага жанру Калі, вядома, не ісці ад звычайнага пераліку прозвішчаў, твораў, тэм, праблем.

Што кідаецца ў вочы пры першым поглядзе на прозу 1987 года? Гэта значная колькасць твораў пра мінулае народа, даўняе і больш блізкае. Літар, запалены У. Караткевічам (а ён, бясспрэчна, зрабіў пакуль найбольш, каб зацікавіць чытача роднай гісторыяй), ярка свеціцца ў сутарэннях вякоў. Яго агенчык вабіць да сябе іншых, маладых і сталых пісьменнікаў. Нават такіх прыхільнікаў сучаснай тэмы, як А. Асіпенка. У рамане «Святая грэшнікі» («Маладосць», №№ 1, 2) ён зрабіў шырокі экскурс у сівую гісторыю.

Добра, што ў незабыўнага У. Караткевіча з'яўляюцца наступнікі, прадаўжальнікі ягонай справы. Добра і тое, што яны цярабяць свае сцэжкі. Побач з рамантычным, ці лепей сказаць, рамантызаваным узнаўленнем гісторыі, што было характэрна для твораў У. Караткевіча, а таксама М. Зарэцкага, Б. Мікуліча, усталяваецца рэалістычнае, якое больш шырока абавіраецца на дакументы, на канкрэтныя гістарычныя падзеі. На гэтым шляху найбольшыя поспехі слухна, на маю думку, прадказваюць У. Арлову. У маладога празаіка ёсць тое, што называюць культурай творчасці, слова ў яго дакладнае і жывое, героі — нязмужаныя, дзейнічаюць заўсёды ў адпаведнасці са сваёй натурай, даўно мінулыя падзеі, канфлікты не асучасніваюцца.

Аповесць «Дзень, калі ўпала страля» («Маладосць», № 4) ліквідуе адну з белых плям на карце нашай гістарычнай прозы. Ажылі і наблізіліся да нас полацкі князь Уладзімір, яго лёс і справы, характэрныя штрыхі яго часу — пачатку XIII стагоддзя. У Арлоў пазнае князя на апошнім этапе жыцця, калі ён рыхтаваў паход (паход не адбыўся) супраць рыжскага біскупа Альберта. Уладзімір паўстае цвёрдым, мужным, гордым чалавекам, патрыятам роднай зямлі. Тым самым адбываецца мастацкая рэабілітацыя полацкага князя, бо ў раней напісаным рамане «Меч князя Вячкі» (аўтар Л. Дайнека) Уладзімір паказаны ледзь не ренегатам.

Прысутнасць У. Караткевіча ў сённяшняй літаратуры выяўляецца не толькі ў тым, што ён, па сутнасці, пачынальнік сучаснай беларускай гістарычнай прозы. У мінулыя годзе мы мелі магчымасць пазнаёміцца з новымі творамі пісьменніка, якія па тых ці іншых прычынах пры жыцці не былі надрукаваныя, — аповяданнямі «Паляшук» («ЛіМ», 27.XI) і «Маленькая балерына» («Нёман», № 8), а таксама лістамі У. Караткевіча да Максіма Танка («Пачатак» — «Маладосць», № 1). Хоць апошнія не залічыш да мастацкай прозы, ды абмінуць іх з'яўленне нельга. Знакамітаму паэту пісаў шчыры, адкрыты ў сваіх паучаючых юнак, захоплены вялікай ідэяй стварыць «літаратурны тып, які з найбольшай паўнатай змалёўвае ўсю нацыю». Гэту ідэю ён увасабляў затым у романах, аповесцях, вершах, паэмах, аповяданнях, драмах. Лісты адкрываюць неардынарнасць асобы маладога Караткевіча, яго глыбокае адчуванне патрэбы роднай літаратуры. У іх выразна відаць своеасаблівы талент пісьменніка, які спалучаў «багаты запас гістарычных ведаў з яркім паэтычным уяўленнем» (словы В. Быкава).

Аповяданне «Маленькая балерына» было напісана, як гаворыцца, на першай хвалі развіцця культуры асобы. Публікацыя ж яго стала магчымай праз дваццаць шэсць гадоў, ва ўмовах новага, больш паслядоўнага і смелага асэнсавання гэтай з'явы.

Чалавек, узнесены ўладай на недасягальную вышыню, і юная балерына, надзеленая талентам «адной сваёй прысутнасцю наталізаванай у іншых дабра». Здаецца, ён таксама паддаўся ўздзеянню маленькай балерыны: побач з ёй гэты чалавек добры і мяккі, часам нават сентыментальны, стомлены жыццём, уладай і сваёй несупынай падазронасцю. На жаль, дабрыва і шчырасць не ўсемагутныя. Нават у хвіліны душэўнай адлігі не расце яго падазронасць. «Яны ехалі па Вялікай Пірагоўскай. Цымяна

наскою мыслення. Абставіны, пазвае аўтар, павярнуліся так, што Сушчэня застаўся жывы, загінулі тыя, хто выконваў загад. Аднак герой зусім не рады нечаканаму збавенню — выйсця для яго няма. Ён разумее: ні ў партызанскім атрадзе, ні ў роднай вёсцы яму не вераць і не паверца.

«У тумане» не першы твор пісьменніка, у якім закранаецца перадавае дзесяцігоддзе.

ла слухачкай курсаў Лесгафта, Лепаўшынскі — у час працы ў Ліцвінавіцкай школе-камуне, заснаванай ім з мэтай правяркі жыццяздзейнасці школы новага тыпу.

Аднак якую б новую інфармацыю ні неслі ў сабе творы, мы не павінны забывацца, што гэта мастацкая літаратура. І тут па розных прычынах радасць з нагоды з'яўлення раманаў ужо не такая вялікая.

Таіса ГРАМАДЧАНКА

# Калі без АВАНСАУ...

НА ЛІТАРАТУРНЫХ АГЛЕДЗІНАХ — ПРОЗА 1987-га

чырванелі ў цэпры мурў Навадзевічага манастыра і важна бялеў сілуэт сабора.

— Калісьці вы будзеце вялікай, маленькай балерына. Але не думаю, што нават тады вы будзеце няшчырымі... Мне лёгка з вамі... як з нямягомлі... Старому добра быць сярод таіх, як вы.

— А старэйшыя? — спытала яна.

Сусед спахмурнеў.

— З іх мала каму можна верыць. Ніна. Чалавеку нельга верыць пасля дваццаці пяці (чытуецца беларускі варыянт аповядання, надрукаваны «Маладосць» ў гэтым годзе).

Адкрытаць жыццё і людзям, чым так кранае маленькая балерына, магчыма пры ўмове поўнай гармоніі чалавека са светам, але час, у які яна жыла, мала прыдатны для гэтага. Гармонія ў рэшце рэшт павінна быць парушана, тым больш, што захоўвалася яна ў многім дзякуючы людзям, якія хацелі абараніць дзяўчыну ад жорсткага і цяжкага. Маленькая балерына перажывае не проста расчараванне. У час спектакля, калі ахова пачала біць людзей, спыняючы шчыры парывы натоўпу да сваёй правадыра, душа яе быццам разарвалася напалам. Чысты, сонечны, наіўны юначы свет, які поўніў сэрца маленькай балерыны любоўю да кожнага, быў разбураны. У сувязі з гэтым гібель дзяўчыны на фронце ў першыя месяцы вайны ўспрымаецца як заканамерная з'ява.

**Д**РАМАТЫЧНЫЯ лёсы людзей, што сталі ахвярамі культуры асобы, прыцягнулі ўвагу празаікаў А. Карпюка і В. Хомчанкі («Вялікамучанік» і «Я іх ратавала...» («ЛіМ», 17.VII і 4.IX)). Творы кранаюць падкрэсленай ненадуманасцю жыццёвых калізій, чаму садзейнічае сама форма — няхітры пераказ таго, што адбываецца з героямі.

Аповяданні У. Караткевіча, А. Карпюка, В. Хомчанкі, Дзённікі Б. Мікуліча («Аповесць аб тым сабе — «Нёман», № 3), беспладна асуджанага, які многія іншыя беларускія пісьменнікі ў 30-я гады. Аповесць С. Грахоўскага «А маш не спіць» («Маладосць», № 9), гераіня якой, перабіраючы ў памяці ўласнае жыццё, вяртаецца да гадоў калектывізацыі. Восць тое судакрананне мінулагадняй прозы з драматычнымі падзеямі нядаўняга мінулага. Падзеямі, якія доўгія папярэднія дзесяцігоддзі паказваліся, як правіла, у ненатуральна радасных і светлых тонах.

Негатыўныя бакі рэчаіснасці 30-х гадоў знайшлі мастацкае асэнсаванне ў «ваеннай» аповесці В. Быкава «У тумане» («Польмя», № 5). Загад застрэліць Сушчэня без ніякіх разбораў і следства, думаецца, народжаны колішняя усеагульнай падазронасцю і стэрэатып-

на паводзіны чалавека на вайне разглядаюцца ў сувязі з папярэднімі падзеямі. Гэта было ў «Знаку бяды», «Кар'еры». В. Быкаў зноў адным з першых у нашай прозе ўзняўся на новы віток спасціжэння жыццёвай праўды.

Здаецца, аднабаюнасць падыходу пачынае пераадолюцца і ў дачыненні да нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі. Так, аўтар рамана «Пабуджаныя» («Маладосць», №№ 11, 12) Г. Далідовіч імкнецца сцвердзіць больш аб'ектыўны погляд на дзейнасць Беларускай сацыялістычнай грамады, разабрацца, што было тут здаровага, патрэбнага для тагачаснай сітуацыі і чаму, калі, дзе пачынаўся ўхыл у бок нацыяналізму.

З адлегласці часу многае ў мінулых падзеях здаецца простым і зразумелым. З-за гэтага памылкі людзей сям'ю-таму ўяўляюцца недарачнымі і недаравальнымі. Прынамсі, так не адзі год было з лідэрамі нацыянальна-дэмакратычнага руху. Аўтар «Пабуджаныя» перанімае паназвае сіладанасць падзей, у вірлівай плыні якой лёгка было разгубіцца, як разгубіўся герой рамана Лашковіч. Той Лашковіч, які пры царызме за рэвалюцыйную дзейнасць адбыў у Сібіры на татарзе дзесяць гадоў. Пісьменнік раскрывае аб'ектыўныя (тансама былі!) і суб'ектыўныя прычыны, чаму шчыры сумленны змагары за вызваленне народа апынуліся побач з тымі, хто, на словах даючы пра незалежнасць роднага краю, гатовы быў «ратаваць» незалежнасць польскімі ці нямецкімі штыкамі.

**Н**АША проза яшчэ не сказала вялікую праўду пра адміранне старой і нараджэнне новай грамадскай фарміцы, не асэнсавала ў поўнай меры няпросты, праз памылкі і страты, шлях да новага жыцця. Нават самая, здаецца, распрацаваная ў літаратуры тэма — сялянства, вёскі — хавае ў сабе многае з той праўды, без якой мастацтва слова толькі коўзаецца па паверхні падзей. Цікаваць выклікае кожны жыццёвы пласт, узноўлены ў рамане Г. Далідовічам, аднак асаблівае — «мінскія» раздзелы, дзе паказваюцца ўзаемаадносінны розныя палітычных групавак. Тут празаік сапраўды ідзе ў кірунку, «малаабжытым» нашай літаратурай.

Гэта характэрна таксама для твораў В. Коўтун і Я. Радкевіча. Са старонак раманаў «Крыж міласэрнасці» («Польмя», №№ 9, 10) і «Закон прыцяжэння» («Польмя», №№ 11, 12) у сённяшні дзень пастукаліся Алаіза Пашкевіч (Цётка) і Панцеляймон Мікалаевіч Лепаўшынскі, паэтка-рэвалюцыянерка і таленавіты публіцыст, большавік-ленінец, якому партыя даручыла самую розныя адказныя ўчасткі будаўніцтва новай рэчаіснасці. Пісьменнікі ўзнаўляюць толькі асобныя моманты з багатай на падзеі біяграфіі герояў. Цётка паказваецца ў «пеярбургскі» перыяд, калі бы-

Сярод герояў Г. Далідовіча няма такіх, чые характары выпісаны пераканаўча. Гэта найперш вяскоўцы — старыя Нямкевіч і Гарбацэвіч, браты Чорныя, Кастуся, маці Алеся і маці Максіма, а таксама Муха, пан Скураны, Дзядзя, Міхайлаў (Фрунзе) і інш. Менш выразнымі атрымаліся вобразы грамадоўцаў Максіма Лашковіча, Сымона Васілевіча, Алеся Нямкевіча, а на іх у творы падае асабліва ідэя-мастацкая нагрукка. Менавіта да такіх змагароў за народную долю мы, сучасныя людзі, павінны паставіцца нарэшце па справядлівасці. Для гэтага неабходна не толькі прайсці іхнімі дарогамі, неабходна пранікнуцца іх болям, надзеямі, радасцямі, убацьчыць ва ўсім драматызме іх постаці.

Прадстаўнікам інтэлігенцыі заўсёды быў уласцівы пакутлівы пошук дабра і справядлівасці, імкненне зразумець жыццё чалавека і народа. Яны найменш паддаюцца гіпнозу догмы, здольны бачыць далей і глыбей за іншых. Шырокая эрудыцыя, веданне гісторыі, мастацтва, філасофіі дазваляе ім пасвойму глядзець на свет, выношаваць самую розныя ідэі яго перабудовы. Лашковіч, Васілевіч, Нямкевіч не ўздываюцца ў такім плане над іншымі персанажамі рамана, ім відавочна не хапае інтэлектуальнай вышні. Трэба сказаць, што ў творы адсутнічае герой, які б мог узяць на сябе цяжар асэнсавання падзей. Не зусім спраўляецца з гэтым і аўтар, таму раман расцягнуты, перанасычаны дакументальным матэрыялам.

Няма такога героя і ў «Законе прыцяжэння» Я. Радкевіча. Ён мог, павінен быў стаць Лепаўшынскі — асоба неардынарная, рознабакова адораная, як і многія з тых людзей, якія здзейснілі першую ў свеце сацыялістычную рэвалюцыю. У рамане ж дзейнічае завельмі спрочычаны, да сумнага звычайна чалавек.

Ці не галоўнае ў творы — глыбіня мастакоўскага пранікнення ў свет чалавечых пакутліваў, дзякуючы якім набываюцца чалавечыя звесты грамадскай падзеі. Не заўсёды такога пранікнення дасягае Я. Радкевіч, у рамане часта паказваюцца падмяненне пераказаў таго, што яны робяць і адчуваюць. Прыклад фрагмент, які здаецца досыць характэрным для аўтарскай манеры пісьма: «А Павел Гарнакоў апытоўнеў ажно на другі суткі. І як толькі з'явілася здольнасць усведамляць сабе і навакольны свет, не страшэнны боль у галаве прымусяў яго застагнаць, а ўспамін пра тое, што адбылося з ім, з яго сябрам, з дзядзькам, з усёй ашалелай Кармой...»

Задзірлівы, вясёлы, грубаваты, але свойскі — душа нарасташку — Вяня Салавейчык; ветлівы, пацішы, усмешлівы, вяртавальнік боскіх стварэнняў,

які ён называў слёбе, Антан Карповіч, ну чым, скажыце, неспікі маладыя людзі?.. О зьяр'я пад чалавечымі маснамі!.. Які жа яны лютавалі, выгалілі тут у сваёй жорстнасці і цынзіме. Не столькі смерці хацелі Паўлавай, дзядзькавай, колькі іхняй прыніжанасці, іхніх пакут і духоўнага самазніжэння. Смерць здавалася ім занадта лёгкім нанцом, яна не дазваляла пазнаваць чужы боль, відовішча запаволенай смерці, якая адбываецца на іх вачах, ад іхніх крываваў рум, наталіць паталагічную прагу крыві... Спыраша ім патрэбна быў жудасны для нармальнай псіхікі, а для іх жадамы спенталь адрачэння ад чалавечай сутнасці. І яны загадвалі дзядзьку: напішы на чыстым аркушы паперы, што ты раскайваешся і шнадуеш аб супрацоўніцтве з большавіцкай уладай...» Душэўныя пакуты Паўла Гарнакова ад сутыкнення са здрадай і бесчалавечнасцю не надта кранаюць, бо «чужыя», газетныя словы на вуснах героя: «паталагічная прага крыві», «жудасны для нармальнай псіхікі спенталь», «чысты аркуш паперы», «супрацоўніцтва з большавіцкай уладай» і г. д. На жаль, Павел Гарнакоў у даволі густа заселеным рамане Я. Радкевіча не з'яўляецца выключэннем.

В. Коўтун, думаецца, удалося дасягнуць таго мастацкага эфекту, калі герой (у даным выпадку гераіня) паўстае ў сукупнасці жывых чалавечых рыс. Характар Алаізы з'яўляецца своеасаблівым маральна-эмацыянальным эпіцэнтрам раманных падзей, яны быццам асветлены чулай да чужога болю і чужых пакут душой паэткі.

Жанчыны-творцы. Іх сапраўды няшмат ведае гісторыя. Але чаму? І чаму іх лёс, пачынаючы з нааўміфічнай Сафю, амаль заўсёды складваецца драматычна? В. Коўтун не абмінула гэтыя пытанні, тым больш, што жыццёвы шлях Цёткі ў нейкім сэнсе тыповы для жанчыны, якая пакінула мілае шчабятанне і аханне іншым, больш слабым, а сама прабываецца да сэнсу быцця. Тыповы не абставінамі ці момантамі біяграфіі, а непамерным напружаннем, бескарыслівым, безагледным выдаткаваннем духоўных сіл.

Гераіня В. Коўтун нясе крыж міласэрнасці: у перапоўненым несправядлівасцю свеце яна з тымі, хто пакрыўджаны і прыніжаны, каму адмоўлена ў праве «слодзьмі звацца». Для паэта быць з народам — значыць разумець яго, паважаць, верыць у светлую будучыню, для чаго зусім неабавязкова кідацца ў бездань чалавечых пакут. І ўсё ж некаторыя робяць так. Алаіза Пашкевіч ведала бальніцы для бедных і сірочыя прытулкі, бачыла хворых і абяздоленых, у гады першай сусветнай вайны паэтка стала сястрой міласэрнасці.

Гераіня твора едзе ў калонію пракажоных (гэты крок важны для разумення жыццёвага фіналу Цёткі — заўчаснай смерці ад тифу). Аўтар рамана пазнае, што дзейная, жывая натура Алаізы не прымае месіянісцтва, самаўлюбёнага падзвіжніцтва. Яна адразу зразуме-ла, што кола вялікага пакутніцтва, у якім жыў айцец Павел, свяшчэннік і ўрач каланістаў, ён «сам сабе стварыў, вымураваў з чужой і сваёй бяды... уцягнуў сумленне ў пакутніцкую маску». Міласэрнасць Алаізы Пашкевіч іншая. Ёй накіравана дзеляць беды не са жменькай адрнутых, а з народам, з мільянамі людзей, «якія гінуць ад яшчэ горшай за праказу хворай рэальнасці. Ад цемні і галечы, ганебнага падаўлення ўласнага гістарычнага «мы», рабскай пакарлівасці насілію і духоўнай смерці». Ёй накіравана дзеляць беды і палымным словам паэта будзіць чалавечую годнасць, гонар, сумленне.

Раман «Крыж міласэрнасці» — першая вялікая празаічная рэч вядомай паэткі. Гэтым, пэўна, можна растлумачыць, што не ўсе героі, не ўсе сцэны аднолькава добра удаліся аўтару, што твору месцамі бракуе кампазіцыйнай зладжанасці, што па прачытанні яго застаецца адчуванне нейкай недагаворанасці. Аднак у цэлым дэбют В. Коўтун у новым для яе жанры можна лічыць удамым.

(Заканчэнне на стар. 6—7).

## МОМАНТ СПРАВЯДЛІВАСЦІ

Ці дастаткова будзе сказаць, што факсімільнае выданне «Матчын дар», якое выйшла з друку, выклікала ў мяне захапленне? Не. Нават зусім не захапленне, бо вельмі ж лёгенькі і ружовы гэты стан душы чалавечай...

Выхад «Матчынага дару» на вольны абсягі, дзе весяліцца і сумуе людства, дзе хапае «усякага жыта» — гэта вяртанне таго святога болю, пад знакам якога жыла і жыве беларуская нацыя і які быў загнаным у чорныя скляпенні бяспмяцтва і невуцтва нашага.

...Імя Алеся Гаруна я ўведаў не сёння, не тады, калі купіў ягоны «Матчын дар» у фая Дом літаратара перад ад-

крыццём святочнага вечара, і нават не тады, калі імя Аляксандра Прушынскага прагучала з вуснаў Вячаслава Рагойшы. лекцыі якога я слухаў на першым курсе філалагічнага факультэта. Яно са мною ад маленства, ад той пары, калі мог сабе дазволіць раскошу пасёрбаць грыбной поліўкі, пасядзець у дулле вячэстай бирозы альбо палавіць рукамі маладых шчупакоў на разліве. Імя Гаруна пакінула мне ў звілінах памяці багіня Мнемзіна тады, калі я адшукаў сярод бацькавых кніг жаўтаваты ліст з вершам, які пачынаўся радком: «Ты, мой брат, каго зваць беларусам...». І яшчэ было зверху надпісана: А. Гарун. Вось з той дзяцінай пары жыву з імем

Алеся Гаруна, як жыву з імёнамі і пазыямі Купалы, Багдановіча, Уладзіміра Жылкі... А пасля прайшоў неспакой ад усведамлення таго, што паэта Гаруна ведаю сам, але ж не ведаюць іншыя, што не ведае яго наша літаратура, няма яго вершаў на паліцах кнігарань. І вось я трымаю ў руках светлую і чыстую, як матчына сляза, кнігу А. Гаруна «Матчын дар».

З трапяткім сэрцам ставім мы на паліцы сваіх бібліятэк побач з «Жалейкай» Купалы, «Вянком» Багдановіча, «Пожнімі» Уладзіміра Жылкі яшчэ адну пакутніцкую кніжку. Творчасць А. Гаруна павінна быць прачытана ў кантэксце ўсёй еўрапейскай літаратуры ад пачатку дваццатага стагоддзя і да

нашых дзён. Не для таго прайшоў паэт свой пакутны шлях вяртаючы расійскай катаргі, не для таго імя і творчасць яго зазналі здзек і несправядлівасць, каб сёння кніга «Матчын дар» была ацэнена толькі як з'ява сенсацыйная!

Я не цешу сябе ілюзіямі нахонт хуткай перабудовы ў нашым грамадстве, бо яшчэ дыхаюць у патыліцу трышцатая гады... І ўсё ж няўмольна рухаецца наўперад жыццё, развальваюцца ідалы фальшывых куміраў, мацуецца вера ў вольны дух чалавечы.

На вольным ветры змен у грамадскім жыцці краіны вывальваюцца нашы душы, імкнучыся спасцігнуць сваю існасць у свеце. У спасціжэнні гэтым дапаможа нам і «Матчын дар» Алеся Гаруна.

С. АДАМОВІЧ,  
студэнт БДУ імя У. І. Леніна.

## КАБ НЕ БЫЛО СУБ'ЕКТЫВІЗМУ

Дырэктар Інстытута мовазнаўства А. І. Жураўскі ў артыкуле «Беларускае савецкае мовазнаўства: здабыткі, праблемы, шляхі развіцця» (часопіс «Беларуская мова і літаратура ў школе», №№ 1, 2) згадвае словы вядомага моваведа А. А. Шахматава: «Дзіўна было б наогул, каб вучоная ўстанова замест таго, каб паказаць, як гаварыць, асмелвалася б вызначыць, як трэба гаварыць». Нягледзячы на гэтую слушную заўвагу, А. І. Жураўскі ўсё-такі асмелваецца «вызначаць», як трэба гаварыць і пры гэтым вядзе даволі актыўную барацьбу амаль з усімі, хто непакоіцца за лёс беларускай мовы і хто меў неасцярожнасць думаць па-свойму.

Вядзецца, здавалася б, вельмі слушная палеміка з неапраўданым ужываннем дыялектызмаў, з парушэннямі пэўных літаратурных норм, але чытаеш і некаж не пагаджаешся з А. І. Жураўскім. Чаму? Таму што ў заўвагах моваведа адчуваецца паўпраўда застойных часоў. Ён заклікае нас да «гістарызму пры вывучэнні беларускай мовы», але яго сімпатыі здзіўляюць. Як разумець такія словы: «...30—50-я гады характарызуюцца адноснай устойлівасцю лексічных норм. На жаль, гэта працягвалася нядоўга».

Як ведае гаварыць Жураўскі, гэтыя гады характарызуюцца і іншымі «ўстойлівасцямі» жыцця. Менавіта ў 20-я гады, нялюбныя А. І. Жураўскаму, найбольш плённа развівалася нашая літаратура, менавіта ў 60-х гадах наступіла адхланне пасля культуры асобы Сталіна. Дзіўны-

## ЗАЛП ЦІ СІГНАЛЬНЫ СТРЭЛ?

Прачытаў у «Полымі» № 11 за мінулы год артыкул з вершамі Максіма Лужаніна «Семдзсят». Паважаны, эрудзіраваны пісьменнік піша:

Як забыць, калі адчуў аднойчы, Кліч бальшавікоў, «Аўрору» залп...

Засумняваўся нахонт падкрэсленых мною слоў. Паглядзеў у Вялікую Савецкую Эцыклапедыю (1970, т. 1, стар. 74). «В 21 ч. 45 мин. 25 окт. (7 ноября) «А» холостым выстрелом дала сигнал к штурму Зимнего дворца...»

І ў школьным падручніку па Гісторыі СССР таксама гаворыцца, што быў толькі стрэл, а не залп. А чаму «зал-

пам» страляюць нашы гісторыкі і паэты?

Вось кніга У. П. Асмалоўскага для школьнікаў «70 слаўных гадоў» (выд. «Народная асвета», 1987 г.). На 3-й старонцы ў звароце «Да чытача» чытаем: «Ачышчальнай наваўніцай прагрымеў над планетай набатны залп легендарнай «Аўроры».

А во як пішуць нашы паэты ў кнізе «Гары, агонь Кастрычніка» (Мн., «Мастацкая літаратура», 1987 г.):

І калі жар-птушку выпускалі

Залпам шчасця ранкам на вякі,

Да «Аўроры» сэрцам прыкіпалі

Беларусы, нашы землякі.

(Людміла Забалоцкая.)

Ад залпа з крэйсера «Аўрора»

І да арліных трас касмічных...

(Уладзімір Паўлаў.)

І залп «Аўроры» разганяе цені...

(Мечыслаў Шаховіч.)

Альс Ставер і зусім «пера-стараўся»:

У велічным слаўным семнаццатым

Грымелі магутныя залпы «Аўроры».

У «Правде» за 31 кастрычніка 1987 г. чытаем: «Толпа

обывателей, собравшаяся у набережной Невы, с любопыт-

ством глазела на «Аврору». А

в Народном доме в этот вечер исполняли «Дона Карлоса»... И как раз в тот момент, когда Ф. Шалыпин в роли Филиппа вышел на сцену, желая подтвердить подданым, что он король Испании, — именно в этот момент грохнуло холостым боевое орудие «Авроры» и толпа любопытствующих шархнула врась от гранитного парапета вращающуюся» (падкарэслена мною. — М. А.).

Пра адзін халасты стрэл ведаюць нават амерыканцы, аб чым сведчыць віншавальная тэлеграма Генеральнага сакратара Кампарты ЗША Г. Хола ў сувязі з 70-годдзем Вялікага Кастрычніка. А нашы некаторыя гісторыкі, пісьменнікі, журналісты, на жаль, не ведаюць...

Залп ці стрэл? Вы скажаце — прыдраўся да слова. Але ж тут справа іншая, прычынова.

М. АЛЕКСАНДРОВІЧ,  
г. Мінск.

## КАЛІ БЕЗ АВАНСАЎ...

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

**3** ПЕРШЫМІ раманами выступілі таксама В. Сурпунчук («Жывеш толькі раз» — «Полымі», №№ 7, 8) і М. Кацюшэнка («Урок маўчання» — «Малодосць», №№ 9, 10). У іх творах можна знайсці шмат сітуацый, быццам «спісаных» з сённяшняй рэчаіснасці. Пісьменнікі, здаецца, ведаюць жыццё, бачаць яго гарачым кропкі. Толькі такая «надзённасць», на маю думку, хлеб усё ж журналістаў. Літаратура мае сваю задачу: мастацкае даследаванне жыццёвых з'яў і чалавечых характараў, асэнсаванне таго, што адбываецца з грамадствам і асобным чалавекам.

Раман найбольш з усіх жанраў прозы вымагае паказу не проста чалавека, а асобы. Аднак, трэба сказаць, сёння гэта з'ява досыць рэдкая ў мастацкіх творах. Хочь пісьменнікі і выстаўляюць сваіх герояў не інакш як таленавітымі, разумнымі, прыныцповымі, сумленнымі і г. д. Такі, напрыклад, герой рамана «Урок маўчання» Андрэй, рэжысёр на тэлестудыі, робіць вострыя праблемныя філмы, пра якія спрачаюцца, ідэі яго заўсёды арыгінальныя. Фільмаў героя мы бачыць не можам, таму паве-рым М. Кацюшэнку на слова. Але ж і ідэі, думкі Андрэя, па чым можна было б у нейкай меры меркаваць пра яго як асобу, таксама няма ў фільмах. А ў раманах вась што: «Ён стаў пад ледзяны душ. Цела прыемна пранізала тысячамі іголка. Абцёрся і пачаў старанна галіцца. Ён любіў, калі гэту працэдуру можна было рабіць, не думаючы аб часе. Твар стаў гладкі і свежы. Наогул прыёмны твар. Чаму ён падабаецца многім, а чка (жонка. — Т. Г.)

настолькі халодная да яго як жанчына, быццам перад ёю манекен. Неверагодна. Лепш не думаць пра гэта, а жыць у заведзеным рытме і далей, не стрымліваючы ні сваіх эмоцый, ні жаданняў. Ён выйшаў на вуліцу, ачысціў машыну ад мокарага снегу, уключыў магнітафон. Адрозна стала ўтульна і настрой без усяякіх на тое прычыны палепшыўся. На студыі прастаяў ля касы ў чаканні авансу...» Марна ў раманае шукаць разважання пра жыццё, пра сэнс існавання, пра вялікія і малыя праблемы чалавечт-ва. Няма ў Андрэя сваёй, вы-пакутаванай і вынашанай ісціны, якую б ён мог проціпаставіць цыннізму «нявесты» для бізнесмена ці фарцоўшчыку Дутаму.

Зяўна на неардынарнасць героя засталася няспраўджанай і ў раманах В. Сурпунчука «Жывеш толькі раз». Даводзіцца адно здзіўляцца, чаму для разу-маннага перадавога кіраўніка, якім хоча паказаць першага сакратара райкома партыі аўтар, нечаканай з'яўляецца тая сур'ёзная сітуацыя, што склалася ў краіне. Чаму герой раней, знаходзячыся на той ці іншай прыступцы службовай лесвіцы (ён працаваў аграномам, старшынёй калгаса, інструктарам абкома і ЦК партыі, старшынёй райвыканкома), не заўважваў бяспон-ных парадных рапартаў, не чуў пераможных фанфар? Ці мо ў Патоліча раптоўна адкрыліся вочы на ўсё, што столькі гадоў дзеялася навокал і ў чым ён прымаў самы непасрэдны ўдзел? Але тады тым больш герой павінен не паціснаць разгублена плячыма, а спрабаваць разабрацца, чаму ўзнікла неабходнасць рэвалюцыйнай перабудовы. Як жа без гэтага першама камуністу раба? І як раману ў цэлым? Ён жа павінен несці грамадсказначную ідэю.

**М**ІНУЛАГОДНЯ творы яшчэ раз засведчылі, што нашай прозе катастрофічна не хапае героя-інтэлектуала. Такага, як коласавы Лабано-

віч, героі твораў М. Гарэшка. Пасля мележаўскага Апейкі, чыгрынаўскага Парфёна Вяршкова ў нас, па сутнасці, не было персанажа, які б думаў шырока і нетрафарэтна, імкнуўся зразумець сучасную яму рэчаіснасць, параўнаў яе з мінулым. Які б біўся над пытаннямі: што такое жыццё і дзеяча чаго яно даецца чалавеку. І гэта пры тым, што ў творах досыць часта з'яўляюцца менавіта інтэлігенты, настаўнікі і літаратары, вучоныя, інжынеры, партыйныя кіраўнікі... Інтэлектуальнасць герояў лоўка замяняецца і падмяняецца іх эрудыцыяй, а больш дакладна, звычайнай на-чытанасцю. О, на каго толькі не спасылаюцца ў размовах героі раманаў і апавесцей! Ля іх ног са сваімі выказваннямі ўвёс Стары і Новы вучоны свет. Так, з чужога, самага багатага свету можна чэрпаць — папаўняючы свой, уласны. Калі ж свайго няма, то не нададуць важкасці думкам ні Сенека, ні Дастаеўскі, ні Эйнштэйн. Бо шлях свайго народа, яго лёс трэба асэнсоўваць самастойна.

Сумна, але факт. Рэдка ўздымаецца наша проза да асэнсавання жыцця народа і краіны, працуе больш на ўзроўні паведання. Калі ў дачыненні да мінулага пакуль што гэта яшчэ мае сэнс, то ў творах пра сучаснасць «пераказваць» жыццё справа зусім марная.

Не заўсёды на ўзроўні бываюць, на жаль, і творы нашых вядомых празаікаў. Безумоўна, «Зеніт» І. Шамякіна («Полымі», №№ 1—3) і «Асеннія мелодыі» І. Навуменкі («Полымі», № 6) цяжка параўноўваць з раманами маладых аўтараў. Тут — вялікі жыццёвы вопыт, перажытае і перадуманае, тон-

кі аналіз чалавечых пачуццяў, моўнае майстэрства. Светла, горка-шчымяліва апісаны І. Шамякіным будні зенітнага дывізіёна. Магчыма, гэтыя старонкі не прэтэндуюць на новае слова пра вайну, аднак іх непрыдумана праўда хвалюе. Аўтар «Асенніх мелодый» расказвае пра моманты замоўчвання і не-прызнання дзейнасці падпольшчыкаў і партызанскіх сувязных, што мелі месца ў першыя пасляваенныя дзесяцігоддзі.

І. Шамякін працягнуў дзеянне ў нашы дні. Галоўны герой рамана «Зеніт», былы камсорг дывізіёна Павел Шыянок стаў прафесарам, выкладае ў ВДУ, мае дзцей і ўнукаў. Ваенныя раздзелы, асноўныя ў творы, з'яўляюцца, па сутнасці, успамінамі сталага чалавека, які глядзіць на сваё юнацтва з вышнім прайшоўшых гадоў. Толькі што хоча герой адшукаць у мінулым, дзеяча чаго паклікала яго ў дарогу памяць? Падкрэсліць бесчалавечнасць таго, што вайна забівала будучыя маці, прадаўжальніцы жыцця? Папыр-дзіць, што такое можа паўтарацца ў агульначалавечым маштабе? Наўрад ці могуць гэтыя не новыя для літаратуры думкі па-сапраўднаму рухаць мастацкае дзеянне, стаць цэнтрам мастакоўскага асэнсавання рэчаіснасці. Але каб і яны на-лежным чынам прагучалі ў творы, унутранае жыццё сталага Шыяніка вымагае большай на-пружанасці, незаспакоенасці, магчыма, нават драматызму. Герой жа сам прызнаецца: «Не, не было ў мяне пакут. Маё пасляваеннае жыццё кацілася, што добра адладжана змазаная машына». Пакуты яго пачаліся з-за сутыкнення з чалавечай зайздасцю, здрадай вернага сябра і былых вучняў, калі прайшоў час вызваліць месца загадканаму кафедральнаму прафесору. Варта сказаць, што ўсё гэта героем перажываецца востра. Ды толькі яго драма застаецца прыватнай драмай старога чалавека.

Не надта сур'ёзнай, калі мець на ўвазе жанр рамана, уяўляецца прычына душэўных пакут героя І. Навуменкі. «Як некалі падзеямі на фронце, партызанскімі, падпольнымі заданнямі захоплен цяпер Андрэшкіч жанчынай... Ён раней нават думкі не дапускаў, што ў такім, як ягоны, узросце можа гэтак уладна захапіць у палон жанчына. Можна, аказваецца. Ён трапіў, як у пастку. Нічога з

сабою не можа зрабіць. Думае толькі пра Ірыну, знаходзіць у ёй новыя і новыя якасці значнай асобы. Тым часам нічога між імі не здарылася. Можна быць, ніколі не здарыцца». Сапраўды, Андрэшкіч чакае жорсткае расчараванне.

У «Асенніх мелодыях», як бачым, у цэнтры ўвагі не столькі гісторыя кахання, колькі гісторыя расчаравання ў каханні. «Няўжо каханне падобна на доўгатэрміновы аванс, выданы для адной толькі прывабную знешнасць. Спяюць пачуццё, нахштат інсцэіту? Калі так, то каханне — пачуццё падманлівае, здрадлівае. Да светлых вышынь не выводзіць», — такі сумны вывад героя. І ўсё ж драма Андрэшкіча мала кранае, ён не выклікае патрэбнага спачування і паразумнення. Не толькі таму, што за «спывабнымі жаночымі формамі» герой і на схіле дзён не здольны разгледзець чалавечую сутнасць абранніцы. Прычына, думаецца, у тым, што І. Навуменка, тонкі лірык і праніклівы псіхолог, у новым рамана не раскрыўся на поўную сілу ў сваіх вызначальных якасцях. У «Асенніх мелодыях» шмат звычайнай апісальнасці.

Каханне, складанейшы пласт чалавечых пачуццяў, паспрабаваў прааналізаваць у апавесці «Прасвятленне» («Малодосць», № 4) І. Сталольнік. Так, ва ўзаемаадносіннах двайх многя не паддаецца тлумачэнню. Здаецца, кахаюць людзі адзін другога, а жыццё з-за нейкіх непаразуменняў настойліва разводзіць іх у розныя бакі, каб паліць уобраз яе ці яго прыходзіў у снах і не адпускаў. Праз гады герой апавесці разбіраецца ў сваім першым моцным і горкім пачуцці. Ды, пэўна, штосьці істотнае пісьменнік не змог сказаць пра Вялікіна, каб без унутранага супраціўлення прымаў перамены ў ім. Да сусрэтчы з Аксанага «крывудны цяжар мінулага» ён не адзін. Цяпер жа частку пераклаў на плечы каханай жанчыны, ат-

## ХОПІЦЬ!

Спяшаюся падзяліцца навінай, якой быў сам сведка.

У вёсцы Пясочнае Капыльскага раёна адбыўся мітынг пратэсту супраць меліярацыі. Той вульгарнай, бяздумнай, паўсюднай меліярацыі, што прыняла ў рэспубліцы характар масавага самагубства. Гэта было першае грамадскае выступленне беларускіх вясцоўцаў у абарону роднай прыроды. Узначалі яго маладыя інтэлігенты — настаўнік-біёлаг мясцовай сярэдняй школы С. Веркашынскі і ветэрынарны ўрач саўгаса «Прамень» Г. Холлад.

Вёска Пясочнае стаіць на беразе Нёмана, там, дзе ён толькі-толькі нарадзіўся з Нёманца, а ўжо які багаты на свае шчадроты! Вёсцы Пясочнае Нёман падарыў заліўны луг, на ім спакон веку сляне пасвілі кароў. Яму далі прыгожую назву—Яміцы. Апошні заліўны луг у акрузе, усе другія ўжо высушаны. Апошні лапак саўгаснай зямлі, дзе можна атрымаць чыстыя кармы, таму што родзіць іх не хімія, а вясенняя рака. Апошні прытулак кнігаван, бо навокал—стававы пейзаж, пыл, сухмень. На лузе цяпер стаяць тычкі, меліяратары вышукваюць. Як хутчэй ды прасцей спусціць адсюль ваду.

Дырэктар саўгаса П. Мароз адзінаўладна вырашыў заліўны луг асушыць, узараць, перавярнуць пясочкам да ветру. Пазбавіць людзей яшчэ аднаго роднага слова—Яміцы. Пазбавіць Нёман жыватворных лугавых крыніц, угатаваць яму сумны лёс тысяч беларускіх рэк, якіх больш няма. Чым сілкуецца бяздуме гаспадарніка-рвача!—дапытваліся людзі, што сабраліся на мітынг, і самі ж упэўнена адказвалі:—Заліўным лугам хоць на год, хоць на два затрымаць эканоміку саўгаса ад поўнага краху, а далей дырэктару—хоць трава не расці. Далей будзе так, як на Гальскім балоце, як на Лужышчы. Яны цяпер выкарыстаны і пакінуты.

І народ аднадушна сказаў: не дазволім! Я бачу, я чуў: ні адзін чалавек не падтрымаў дырэктара.

Уздоўж вёскі Пясочнае вузенькай палоскай цягнуцца лясок, і не безыменны—Ракітнікі. Апошні зялёны астравок сярод пляшывых грудцоў, якія дымяцца пылам ужо ў сакавіку. Апошні натуральны ландшафт, на які адлінаецца душа. Апошняя прыстанішча баброў. Апошняя тайна і радасць вясковых хлапчукоў. Што вырашыў зрабіць з усіх гэтых дырэктар саўгаса Мароз? Выкараць. Пахаваць на дне канала. Пазбавіць людзей яшчэ аднаго роднага слоўца. Але людзі рашуча сказалі: рукі праць ад Ракітнікаў!

Удзельнікі мітыngu прынялі рэзалюцыю. Яна пойдзе ў кантору саўгаса, у райвыканком, у Дзяржаўны камітэт па ахове прыроды. Патрабаванне рашучае: хопіць рабіць на зямлі тое, што толькі называецца меліярацыяй, а на самай справе зямлю псуе, губіць.

Не ведаю, як будзе далей. Не ўпэўнены ў тым, што рэзалюцыя абразуміць сталёвае войска пакарыцеляў прыроды. Сталёвае моц набывае агромістную інерцыю: спыніцца немагчыма. У рэспубліцы асушана 2 мільёны 700 тысяч гектараў зямлі, што складае амаль палову ворыўнай плошчы. А што даюць тыя гектары! Мізар: чацвёртую частку валавай прадукцыі раслінаводства. Усе ведаюць гэта, а супынку меліяратарам няма: давай ім новыя плошчы!

Не, гэта—не меліярацыя. Дзесяцігоддзі яна рабілася без згоды людзей, цішком. Добра, што людзі нарэшце загалалі: хопіць!

Калі народ не спыніць знішчэнне сваёй зямлі, то хто ж! Хіба ёсць сіла мацнейшая!

Анатоль КАЗЛОВІЧ.

## Да 70-годдзя БССР і Кампарты Беларусі

Каля двух месяцаў застаецца да адкрыцця XIX Усесаюзнай партыйнай канферэнцыі. Яна павінна стаць важнай вяхой на шляху далейшай дэмакратызацыі нашага грамадства, перабудовы палітычнай сістэмы, удасканалення форм і метадаў партыйнай работы.

Сёлетні год адметны для нашай рэспублікі яшчэ і тым, што мы рыхтуемся сустрэць 70-годдзе БССР і Кампарты Беларусі.



## К. Т. МАЗУРАЎ:

## «ІДЭЯ ПЕРАБУДОВЫ ДАЎНО ВЫСПЯВАЛА Ў ГРАМАДСТВЕ»

— Паважаны Кірыл Трафімавіч, першае наша пытанне не будзе для вас, па ўсёй бачнасці, нечаканым: яно падказваецца тымі працэсамі, якія адбываюцца сёння ў жыцці краіны і называюцца такім ёмістым і выразным словам, як «перабудова». На нядаўнім, лютым Пленуме ЦК КПСС партыя вуснамі Генеральнага сакратара зноў рашуча пацвердзіла курс на рэвалюцыйнае абнаўленне грамадства, на ачышчэнне сацыялістычнага ладу ад напластаванняў і дэфармацый, наданне яму новай якасці. Ідзе падрыхтоўка да XIX партыйнай канферэнцыі, закліканай прыняць важныя рашэнні аб удасканаленні нашай палітычнай сістэмы... Што вы, з вашым вялікім вопытам партыйнага кіраўніка, грамадска-палітычнага дзеяча, думаеце пра ўсё гэта? Якія развагі, спадзяванні і пацудоўкі выклікае ў вас веце перамен? Якія цяжкасці і перашкоды бачыце вы на шляху рэвалюцыйнага абнаўлення савецкага грамадства?

— Перабудова хвалюе зараз усіх савецкіх людзей. Пра яе сэнс і мэты грунтоўна і дэканальна сказана на XXVII з'ездзе, на Пленумах ЦК КПСС, у прамовах М. С. Гарбачова, іншых кіраўнікоў. Але гэта невычэрпная тэма. Я скажу так: ідэя перабудовы ўжо шмат гадоў, як кажучы, насілася ў паветры, насілася ў грамадскай думцы, авалодвала ўсё большай і большай колькасцю камуністаў, працоўных, хвалявала творчую інтэлігенцыю.

Партыя ўжо ў сярэдзіне 50-х гадоў рабіла заходы да змен у жыцці нашага грамадства. Былі спробы, распрацоўваліся нават рэформы, у прыватнасці, у эканоміцы і структуры кіравання. Але гэтыя заходы не дávalі пэўнага плёну.

Пасля XX з'езда КПСС было зроблена шмат спроб і ў ідэалагічным, і ў эканамічным напрамку. Ды гэтыя спробы рабіліся не на тэарэтычных асновах будавання сацыялізму, а на валонтарызме, на адных добрых пажаданнях.

У сярэдзіне 60-х гадоў ЦК КПСС усвядоміў, што добрыя намеры не даюць чаканых вынікаў, паправіў памылкі, звязаныя з валонтарызмам М. С. Хрушчова, і зноў заняўся распрацоўкай рэформы. Тая рэформа 60-х гадоў тычылася выключна толькі эканомікі і часткова — сістэмы кіравання ёю. Яна прадугледжвала вырашэнне забытых праблемы цэн, пашырэння правоў саюзных рэспублік, вытворчых аб'яднанняў і прадпрыемстваў. Але ж і гэтая рэформа была павярхоўнай. Яна не кранала адміністрацыйна-каманднай сістэмы і таксама не дала жаданых поспехаў. Было б няправільна адмаўляць павелічэнне тэмпаў росту эканомікі і па-

ляшэнне жыцця народа ў 8-й і 9-й пяцігодках. Але ў 10-й ужо яна правяліся існаўшыя і рэней дэфармацыі.

Адной з прычын было тое, што ў кіруючым цэнтры стаў панавальнай настрой самазадоволенасці, самазаспакаення, нават бахвальства. Словы рэзышліся са справамі. У гаспадарцы, у грамадскім і духоўным жыцці стаў панавальнай застой. А там, дзе няма руху, вядома, заводзіцца плесень. Яна пранікла і ў асяроддзе мясцовых кіруючых кадраў.

Наша партыя — здаровы арганізм, і ў ёй знайшліся сілы, здольныя спыніць застойны працэс. На красавікім (1985 г.) Пленуме ЦК КПСС падзьмуў свежы веце перамен. Партыя ўзяла новы курс на паскарэнне сацыяльна-эканамічнага развіцця грамадства, укараненне самакіравання, самафинансавання, гаспадарства ў вытворчасці, пашырэнне ўсіх форм кааперацыі, усталяванне эканамічных метадаў у кіраўніцтве, дэмакратызацыі ўсяго жыцця, галаснасці, законнасці, развіцця і пашырэння ролі грамадскіх арганізацый працоўных. Імяна партыя абвясціла і пачала перабудову і вядзе народ па гэтым шляху.

Справы перад намі велічныя. Ажыццявіць перабудову не так проста. Трэба пераадолець сур'ёзныя перашкоды, і ў першую чаргу такія, як адміністраванне, бюракратызм, абіякавыя адносіны да працы, да грамадскага багацця, перабудавачы псіхалогію людзей, павысіць іх культуру, у тым ліку культуру адносін, асабліва міжнацыянальных. У гэтай справе многае належыць зрабіць творчай інтэлігенцыі.

Яна павінна беражліва аналізаваць наша мінулае. Выкрываючы балючыя кропкі, белыя плямы, трагічныя старонкі жыцця народа ў мінулым, трэба памятаць аб самаадданай працы, гераічнай барацьбе савецкіх людзей, дзякуючы якім за 70 гадоў свайго існавання, гістарычна вельмі кароткі перыяд, такой магутнай стала наша сацыялістычная Радзіма. Трэба выходзіць у савецкіх людзей, асабліва ў моладзі, актыўную жыццёвую пазіцыю для далейшага развіцця сацыялізму. Бо сацыялізм не застылая форма грамадства. Сацыялізм — гэта рэвалюцыйны рух да поўнай сацыяльнай справядлівасці, да багатага духоўнага жыцця працоўных.

Упэўнены, што на партыйнай канферэнцыі будучы знойдзены новыя рычагі для пераадолення тармажэння, для паскарэння развіцця сацыялістычнага грамадства, гарантыі і незваротнасці перабудовы. — «Вольны сацыялізм!» — гэтае патрабаванне стала на-

«Літаратура і мастацтва» пачынае публікацыю матэрыялаў, прысвечаных гэтым важнейшым падзеям.

Сёння мы прапануем увазе чытача інтэрв'ю з чалавекам, які шмат гадоў меў самае непасрэднае дачыненне да гаспадарчага і культурнага будаўніцтва ў нашай рэспубліцы. На пытанні нашага карэспандэнта адказвае старшыня Усесаюзнага Савета ветэранаў вайны і працы К. Т. Мазураў — у мінулым першы сакратар ЦК КПБ.

дзённым лозунгам дня свайго роду крэда перабудовы. Як, на ваш погляд, трэба разумець гэты лозунг, яго асноўныя палітычны і практычны сэнс?

— Я ўжо казаў, што сацыялізм не форма, а рух. І з гэтага вынікае, што ён—гэты рух — складаны, шматгранны працэс, якім толькі і можа быць рух у невядомае.

Наш народ — першапраходца. Ён ужо 70 гадоў ідзе па шляху сацыялізму, і на гэтым шляху ў нас, як вядома, былі не толькі перамогі, але і недахопы, і даволі сур'ёзныя, нават трагічныя. Мы хацелі замацаваць тое, што даў народу Кастрычнік, пазбегнуць рэстаўрацыі капіталізму, стаць у асяроддзі капіталістычнага свету незалежнай і моцнай сацыялістычнай дзяржавай, каб імперыялісты зноў не пайшлі на нас крыжовым паходам, як яны зрабілі гэта ў 1918—1920 гг. Нам хацелася хутчэй пабудавачы сацыялізм. Таму мы выбіралі прасцейшыя шляхі, камандна-адміністрацыйныя метады кіравання, і нягледзячы на тое, што гэтыя метады тармазілі творчасць мас і былі адной з прычын узнікнення культуры асобы Сталіна і звязаных з яго імем трагічных падзей, энтузіязм савецкіх людзей таго часу, іх самаадданасць у працы, іх вера ў вялікія ідэалы камунізму і ў правільнасць кіраўніцтва стварылі цуд — сацыялістычную дзяржаву, якая выйшла ў шэраг першых, магутнейшых у свеце.

Камандна-адміністрацыйныя метады кіравання засталіся і пасля смерці Сталіна, і ў тыя гады ўжо вялася гутарка аб зменах.

Прыпамінаю, як я на сакавікім (1965 г.) Пленуме ЦК КПСС у сваёй прамове прапанаваў рашуча забараніць падмены партыйнымі камітэтамі выканкомаў Саветаў і змяніць парадак выбараў у Саветы народных дэпутатаў, галасаваць за некалькіх кандыдатаў і з іх выбіраць аднаго. Брэжнеў і Суслаў казалі мне, каб я на апошняй прапанове не настойваў, бо такі час не наспеў. Пасля гэтага мне стала зразумела, што такі час для некаторых сапраўды не надыйшоў. Гэтыя першыя крокі дэмакратызацыі робяцца толькі сёння.

Зараз мы на новым этапе жыцця. Інтэлектуальна ўзраслі людзі, іх духоўныя і матэрыяльныя патрэбы. Мы атрымалі магчымасць паленіску прэаналізаваць мінулае і зразумелі, што далей так жыць нельга. Мы адстанем. Ужо пачалі адставаць. Сёння неабходна самая шырокая дэмакратыя, галаснасць, актыўнасць і ініцыятыва людзей, адказнасць перад грамадствам усіх і кожнага, выкарыстанне ў жыцці ўсіх форм сацыялістычнай арганізацыі,

гэта значыць рабіць усё, што ўмацоўвае сацыялістычны лад, ідзе на карысць грамадства, самага працаўніка, выступаць супраць таго, што тармазіць развіццё сацыялізму — супраць адміністравання, бюракратызму, уціску крытыкі і ініцыятывы, крадзяжу, хабарніцтва, падхаліства, супраць амеральных паводзін асобных людзей.

— На XXVII з'ездзе партыі было ў поўны голас сказана аб «неабходнасці павышэння ініцыятывы і адказнасці кадраў, аб важнасці барацьбы за чысты і чэсны вобраз партыйца». Пра гэта, трэба думаць, будзе ісці размова і на маючай адбыцца партыйнай канферэнцыі. Вам асабіста ёсць што тут сказаць. Аб чым сведчыць ужо хаця б той факт, як вы ставіце гэтае пытанне — аб дзелавым і маральным вобразе кіраўніка, партыйца — у сваёй кнізе «Незабытае», што нядаўна выйшла ў Мінску ўжо другім выданнем. Чытач, напрыклад, не можа не заўважыць і не ацаніць належным чынам ваша сцвярдэнне аб тым, што пасля вайны «не так многа было жадаючых стаць кіраўнікамі», што «людзі, назираючы самаадданасць у рабоце, сціпласць у побыце сваіх кіраўнікоў, самі бачылі свой вышэйшы доўг у напружанай бескарэслівай працы». Як вы думаеце, чаму потым, з цягам часу стала многа жадаючых ісці ў кіраўнікі? Гэта — з аднаго боку. А з другога — чаму кіраўнікі стаў эвалюцыянаваць у непажаданым для партыі і народа кірунку, стаў пераарыентаваць? Вы ў пэўнай меры закранаеце гэтую тэму ў сваёй кнізе, але хацелася б, каб вы зноў вярнуліся да яе.

— Сапраўды, мае калегі па працы ў кіруючых органах Беларусі да Айчынай вайны і пасля яе, я не кажу ўжо пра вясныя гады, былі адданымі справе, і іх асабістыя патрэбы стаялі на другім плане. Нягледзячы на свае высокія пасады, яны паводзілі сябе і жылі сціпла. Чаму? А таму, што мы былі так выхаваны, мы не ведалі другога жыцця з маленства. Ды і атрымлівалі за сваю працу столькі, каб хапала на сціплае жыццё. Працавалі ж па сумленні. Бачылі, як цяжка прыходзіцца людзям. Было сорамна жыць інакш.

Аб тым, каб «зрабіць кар'еру», амаль ніхто не думаў. У партыі быў няпісаны закон — безумоўна прымаць любую прапанову аб той ці іншай пасадае. Той, хто не згаджаўся, або ставіў пры гэтым асабістыя ўмовы, пераставаў цікавіць той ці іншы партыйны камітэт. Была жорсткая дысцыпліна...

З цягам часу павышалася аплата кіраўнікоў, павялілася імкненне да працы ў кіруючым апарате, служба ў ім стала набываць прафесійныя рысы, і гэта садзейнічала росквіту бюракратызму і падхаліства. Паступова аслаблялася дысцыпліна, з 70-х гадоў стала панавачы бескантрольнасць.

(Заканчэнне на стар. 14—15).

# Што мы ядзім?

Апошнім часам у друку пача- лі часта пісаць пра нізкую якасць бульбы, гародніны, пры- намсі, вялікае ўтрыманне ў іх нітратаў. Вось толькі некаторыя звесткі з вялікага і ўсхвалява- нага артыкула А. Градзюшкі ў газеце «Советская Белоруссия» (29.1.88 г.) — «Нітраты на... стале». У лістападзе мінулага года, паводле дадзеных Мінскай гарадской санэпідэманстанцыі, у гандаль «паступалі бульба і га- родніна са значным перавышэн- нем гігіенічных нарматываў у 44 працэнтах выпадкаў».

Што гэта такое — «перавы- шэнне гігіенічных нарматываў»? Гэта—перавышэнне ў прадукцыі максімальна дапушчальнай колькасці нітратаў! Скажам, калі ў бульбы гэты максімаль- ны ўзровень — 240 міліграмаў на кілаграм вагі, дык тая, што прадавалася ў магазінах, у- трымлівала нітратаў 800—1200 міліграмаў!

І што ж? Прыняты нейкія ме- ры? Ці хоць бы з'явіліся ў ма- газінах (першае, што напраш- ваецца!) таблічкі з паведамлен- нем аб колькасці нітратаў у га- родніне, што ляжыць на пры- лаўку? Не, ні таго ні другога. Наадварот, калі санітарна-эпі- дэмічная служба забараняе та- кую гародніну для продажу, некаторыя кіраўнікі пачынаюць націскаць на ўрачоў, каб тая «не лезлі не ў сваю справу, не сеялі «паніку».

Няхай даруюць мне чытачы за не зусім удалую, можа быць, асацыяцыю, аднак жа прыгад- ваецца. Некалькі гадоў назад у ЗША выбухнуў скандал з ад- ной фірмай, у прадукцыі якой знайшлі шкодныя для здароўя рэчывы. Скандаль быў вялікі. Запытанні паступілі нават у кангрэс, была створана ўрада- вая камісія. Вучоныя, прадстаў- нікі фірмы штодня выступалі па тэлебачанні і ў друку. Не уда- лася апраўдацца — прадукцыю забаранілі. Адзін з міністраў вымушаны быў падаць у ад- стаўку...

Нітраты, знаходзячыся ў хар- човых прадуктах, могуць пера- ходзіць у нітрыты, а далей—у нітразлучэнні, якія не разбу- раюцца ў арганізме доўгі час. Павышаныя дозы азотных угна- енняў не паспяваюць засвоі- вацца ў раслінах — даць блікі, г. зн. перайсці ў арганічныя злуч- энні, і застаюцца ў мінераль- ным выглядзе, забруджваючы прадукт.

Сусветная арганізацыя аховы здароўя папярэджае, што прад- укты, у якіх могуць быць рэшт- кі азотных угнаенняў, нельга варыць у алюмініевым посудзе, бо алюміній з'яўляецца актыў- ным каталізатарам пераходу ні- тратаў у нітрыты і нітразлучэн- ні.

Яшчэ адзін вялікі недахоп азотных угнаенняў у тым, што з мікраэлементарнай меддзю яны даюць растварымае комплекс- нае злучэнне. Паводнамі і даж- джамі яно лёгка вымываецца з глебы. З-за недахопу медзі ў прадуктах ужо сёння шмат дзя- чей (асабліва ў паўночных рэ- спубліках) хварэюць на медна- дэфіцытную анемію. У ФРГ было даказана, што недахоп у хар- чавых павялічвае колькасць ракавых захворванняў.

Вучоныя звяртаюць увагу і на таную важную акалічнасць: у глебе з любога азотнага ўгнае- ння (аміячнага, нітратнага, маца- віннага) заўсёды выдзяляецца аміяк. Ён падымваецца ў верхняй слаі атмасферы, дзе разбурае озон.

Дадамо яшчэ, што расліны з павышаным утрыманнем азоту горш захоўваюцца, больш пры- вабляюць шкоднікаў, збожжа- вы лёгкія паллягаюць, што пры- вядзе да страт ураджаю.

Чаму ж мы, ведаючы пра ўсё гэта, так безаглядна нарошчва- ем вытворчасць азотных уг- наенняў, іх непамернае ўжыван- не?

На жаль, тут яшчэ дзейнічае рэцэптыў славутай пагоні за «валам», — той эканамікі, якая любіла прыкрывацца ўяўнымі «інтарэсамі дзяржавы» і забы- вала пра канкрэтнага чалавека, спажываця.

Спецыялістам вядомы многія біялагічныя прэпараты, актыва- тары і стымулятары росту, якія часам больш эфектыўныя і тан- ныя, чым азотныя. Выведзена шмат бактэрыяў, якія фіксуюць азот для раслін з паветра. Але

яны гадамі не могуць выйсці за межы лабараторый.

Што ж рабіць, калі заклікі не спрыяюць актывізацыі пошукаў? Думаецца, самы час уключыць эканамічныя рычагі, — як гэта робіцца ў большасці замежных краін. У ЗША, напрыклад, ра- шучым стымулам сталі розныя цэны на прадукты харчавання: самыя дарагія гародніна і сада- віна тья, што вырашаны без хіміі.

Дарэчы, нітраты — не адзіная праблема ў клопатах пра якас- нае харчаванне. Не меншую не- бяспеку ўяўляюць ядахімікаты.

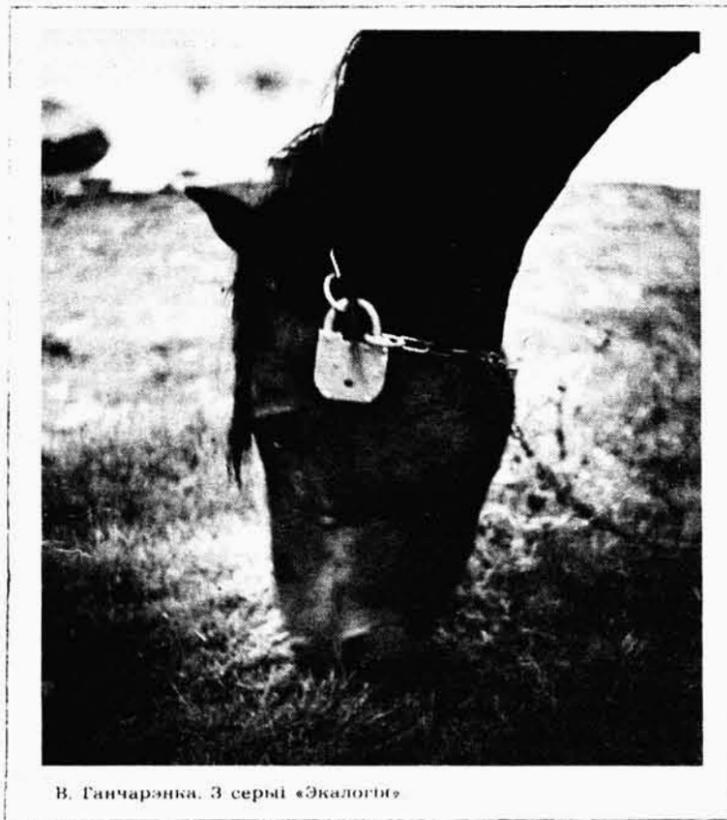
Неяк мне давалося пазнаёміцца з вучоным інстытута аховы раслін, што знаходзіцца ў Пры- луках пад Мінскам. Супрацоў- ніца лабараторыі біялагічных метадаў барацьбы са шкодніка- мі раслін кандыдат сельскагас- падарчых навук Н. Калядка—

што хімікат можа парушаць раз- віццё эмбрыёнаў. Прычым, паш- ноджанне галаўнога мозгу і тна- нан часцей адбываецца ад кан- цэнтрацыі хларафосу ў прадук- тах. Прантыма паказвае, што колькасць хларафосу ў нашых прадуктах нярэдка ў шмат раз- оў пераважае МДК.

Неяк мы здымалі для кіна- часопіса «Сельская гаспадарка Беларусі» сюбіу. І калі зманці- равалі і паказалі сюжэт кан- сультанту, той рашуча запатра- баваў выразаць цэлы шэраг «крмінальных» кадраў: аказ- ваецца, мы здымалі жанчын, якія голымі рукамі загрузалі ў сеялку насенне, апрацаванае вельмі небяспечнай атрутай. Па інструкцыі яны павінны былі працаваць у спецыяльных кам- бінезонах з рэспіратарамі і ў гумавых пальчатках!

Цяпер на такія здымкі рэспі- ратары і пальчаткі мы прыво- зім з сабой, бо рэдка калі зной- дзеш гэтыя абавязковыя пры- лады ў гаспадарках.

Або яшчэ адна «папулярная» атрута — нітрафен, які пра-



В. Ганчарэнка. 3 серыі «Экалогія»

расказала пра цікавыя доследы і распрацоўкі беларускіх вучо- ных. І, між іншым, паказаўшы свежыя, крамяныя яблык, праста- душна прызналася:

— Мы самі такія яблыкаў не ядзім, бо ў гэтым садзе па тэх- налогіі было прадугледжана ка- ля трыццаці апрацовак ядахімі- катамі.

— Дык жа прадаюць і куп- ляюць!..

— Нейкі лішак хімікатаў заў- сёды застаецца ў яблыку. Праў- да, колькі і якіх — мы і самі добра не ведаем, бо няма адпа- веднай метадыкі і апаратуры...

І тут зноў узнікаюць пытанні. Як жа так? Наша сістэма аховы здароўя дазваляе ўжываць яда- хімікаты, для якіх не распраца- ваны метады аналізу і МДК (мяжа дапушчальнай канцэн- трацыі)? Чаму няма адпаведнай апаратуры не толькі ў райлаба- раторыях, але і ў навукова-дас- ледчых інстытутах аграпрама і Акадэміі навук?

Насцярожаюць таялі лічбы. За апошнія паўстагоддзя вы- творчасць мінеральных угнае- нняў павялічылася ў 43 разы, ядахімікатаў — у 10 разоў, а сельскагаспадарчай прадукцыі толькі ў 2,7 раза.

Вось найбольш вядомы нам хларафос, які па сіле ўздзеяння стаіць пасля ДДТ, ПХХ (полі- хлорнафен), севіну, ліндаву. Ён набыты ў фірме Байера (ФРГ) як заменнік ДДТ. Лічыла- ся, што ён менш атрутны і не наапаляваецца ў арганізме. Ад- ня папярэдняе высветлілася, што «букет» яго шкідных уласцівас- чей таксама даволі багаты, толь- кі дзейнічае інакш. Антрак ўз- дзеяння на ферменты сістэмы крыві, ён мае і канцэрагенныя ўласцівасці. Высветлена таксама,

даецца ва ўсіх магазінах і рэ- камендуецца для савадаў- аматараў. Нітрафен вядзе да парушэнняў аксіляйна-аднаў- ленчых працэсаў у арганізме і змяняе газаабмен, выклікае па- скарэненне пульсу і дыхання, зні- жае гемаглібін і колькасць эры- трацытаў у крыві, можа павы- шаць тэмпературу, прывесці да лейкацытозу. У інструкцыі ска- зана: працаваць толькі ў спе- цыяльным ахоўным адзенні, з рэспіратарам.

Шмат гадоў на нашых пісь- менніцкіх дачах людзі апырк- ваюць дрэвы гэтым нітрафенам. Побач нярэдка бегаюць дзеці. І ніколі я не бачыў, каб у каго была адпаведная экіпіроўка. У крайнім выпадку — пальчаткі, стары плашч.

Сёлета ўпершыню сустраў у свабодным продажы ў магазіне «Угнаенні» рэспіратары. Спытаў прадаўца, ці купляюць іх да веснавых работ. «Не, — кажа, — ядахімікаты купляюць, а рэспі- ратары пакуль што ляжаць».

Каментарыяў, як кажуць, не трэба...

Насычэнне рынку ядахіміка- тами, адсутнасць належнай ар- ганізацыі ў іх ужыванні, абса- лютнае заняўбанне навуковай прапаганды, — усё гэта можа прывесці да небяспечных выні- каў, якія цяжка прадказаць.

Адным словам, не трэба нам забываць пра мудрыя словы Гі- пакрата: «Ваша ежа павінна быць лекамі, а вашы лекі — ежаю».

Анатоль ШАУНЯ.

# СТАНОВІШЧА ЗАСТАЕЦА ТРЫВОЖНЫМ

У нумары «ЛіМа» за 27 лістапада 1987 года быў надрукаваны артыкул «Смог» аб небяспечнай экалагічнай сітуацыі ў горадзе Наваполацку. Рэдакцыя атрымала ў адназ шэраг лістоў-рэагаван- няў ад савецкіх і партыйных арганізацый, дзе паведамлялася аб прынятых мерах па ахове прыроднага асяроддзя на Наваполач- чыне.

Адгукнуліся на нашу публікацыю і чытачы. Быў змешчаны, на- прыклад, ліст апаратчыка Наваполацкага вытворчага аб'яднання «Палімір» А. Насарэвіча, у якім ён дапоўніў лімаўскі артыкул но- вымі фактамі абцяжаранага стаўлення ніраўнівоў некаторых пра- дпрыемстваў да аховы прыроды.

Прапануем увазе чытачоў новы ліст А. Насарэвіча — пра «Дзень адрытага пісьма», наладжанага Наваполацкім гарвыканкам.

— Зала Палаца нафтавікоў вялікая, але ўсіх жадаючых трапіць сюды ў той дзень яна не ўмясціла. Таму вырашылі вынесці радыёдынамікі на пло- шчу, каб сотні наваполачан, якія сабраліся тут, маглі па- чуць усё, што гаварылася ў зал- ле. Над галавамі людзей узня- ты плакаты з надпісамі: «Я ха- чу жыць!», «Не — БВК!», «Што пакінем нашчадкам?». «Даіце чыстай вады!» і інш.

Арганізатары «Дня...» прапа- навалі для абмеркавання шэ- раг пытанняў, звязаных з сацы- яльна-бытавымі і экалагічнымі праблемамі. Найбольш запаліла, усхвалявала прысутных балю- час пытанне аховы прыродна- га асяроддзя. Гэта невыпадко- ва. Хімічныя прадпрыемствы, якія дымяць тут удзень і ўно- чы, атручваюць тэрыторыю.

Да мікрафона, які быў уста- ноўлены ў зале, выстраілася чарга — столькі было жада- ючых выступіць. Вось слова бар- ра мастак В. Сініцын, які пры- водзіць факты падзяжы жывёлы ў навакольных калгасах з-за шкодных выкідаў завода бял- кова-вітамінных канцэнтратаў. Ён мікрафона—пакылы муж- чына. Ён, хваляючыся, гаво- рыць: «Мы сваё аджылі ўжо, трэба думаць пра дзяцей, пра іх здароўе. А якое яно можа быць у такім куродыме, калі, бывае, у горадзе няма чым дыхаць?»

Усхвалявана выступае лаба- рант гарадской санэпідэман- стцыі Ж. Насырава. Яна, між ін- ным, паведамляе, што па зага- дзе галаўнога ўрача санэпідэ- манстанцыі В. Бердашкевіча скаж- ліся справаздачныя дадзеныя па якасці пітной вады ў бок іх палішэння. Насырава зрабі- ла спробу давесці гэтыя факты да ведама гарвыканкома, але там ад яе адмакнуліся.

Яе падтрымаў адзін са сту- дэнтаў Наваполацкага політэх- нічнага інстытута, які прыпа- няў узровень для ачысткі пітной вады айчынных кіслародных аза- натар, патэнт на вытворчасць якога, дарэчы, купіла ў нас Япо- нія.

Зала змоўкла ў напружанай цішыні, калі да мікрафона па- дышоў інжынер завода «Выма- ральнік» А. Смарыга і пачаў раскажваць пра сваё дзіця, якое даўно пакутуе ад алергічнага захворвання, звязанага з забруд- жваннем паветра ў горадзе. Ён звяртаецца да прэзідэнта: «Сыніце завод БВК, інакш мне прыйдзеца выйсці на святоч- ную дэманстрацыю з плакатам, аналагічным таму, які нёс у Кірышах паншальнік Васільеў...»

«Ён меў на ўвазе артыкул «Бом- ба паштальёна Васільева», зме- шчаны ў сакавіку г. г. ў газеце «Комсомольская правда» і пры- сьвечаны таксама атручванню паветра выкідамі завода, ана- лагічнага наваполацкаму».

Той жа боль гучаў у голасе выхавальцы дзіцячага сада П. Горб, якая ад імя ўсіх жан- чын-мацярок горада звярнула- ся да кіраўнікоў мясцовых прадпрыемстваў з такім заклі- кам: «Калі на вашых прамыс- ловых устаноўках адбываецца раптоўны выкід шкодных рэч- вынаў, просім адразу нас аб гэ- тым паведамаваць, каб мы маг- лі аберачыць дзяцей, не пусціць іх на вуліцу».

На сходах была зачытана і прынята рэзалюцыя, прапана- ваная нефармальным аб'яднан- нем «Экас», скіраваная на па- ляршэнне экалагічнай сітуацыі ў горадзе.

Разам з тым, хачу адзна- чыць, што не ўсе выступленні на гэтым сходзе былі этычна вытрыманы. Эмоцыі тут часам пераважалі над зместам. Але ў цэлым гаворка атрымалася важная і патрэбная.

А. КАСАРЭВІЧ, апаратчык Наваполацкага вы- творчага аб'яднання «Палі- мір».

Другі раз узняліся за рэчку ме- ляратары. На месцы рэчкі вы- капалі шырокую, прамую, як струна, канаву. І на гэты раз Рутка яшчэ не скарылася. І вось, нарэшце, калійшчыкі ат- руцілі Рутку, ды так, што ні ры- бінкі, ні рака, ні жукіца, ды, му- сіць, і водарасцей доўга не бу- дзе ў ёй.

Сумна глядзець на ўсё гэта, Сумна чуць, што Салігорск з'яў- ляецца нейкім «канцом свету», што вакол яго ўсё атручана, за- балочана, разбураюцца хаты, школьныя будынкі і г. д.

Пра саміх сябе думаць, ма- быць, ужо няма сэнсу. Думаць трэба пра тых, хто пасля нас жыць будзе. Варварскім, не інакш, назавуць яны наша па- каленне. А тых, хто піша праў- ду, б'е трывогу, — не слухаем.

Л. ШЫРЫН, г. Салігорск.

Як паведамлялася ў друку, на адным з нядаўніх пасяджэнняў Бюро ЦК КПБ сярод іншых пытанняў былі разгледжаны меры па паляршэнні экалагічнай абстаноўкі ў г. Наваполацку.

Вырашана ажыццявіць распрацаваны сумесна з саюзнымі міні- стэрствамі комплекс сацыяльна-эканамічных, прыродаахоўных ме- ропрацяваў з мэтай хутэйшага аздараўлення навакольнага ася- роддзя, у першую чаргу — зніжэння выкідаў шкодных рэчываў у атмасферу. Намечана аднавіць функцыянальнае значэнне лясоў у нітарна-ахоўнай зоне, давесці ў 1988—1989 гадах якасць пітной ва- ды да нарматыўных патрабаванняў, увесці ў эксплуатацыю арта- зійскіх водазаводаў.

Савету Міністраў БССР даручана разгледзець у першым паўгод- дзі гэтага года пытанні стварэння ў г. Наваполацку лабараторыі Беларускага навукова-даследчага санітарна-гігіенічнага інстытута, Акадэміі навук БССР — паскорыць работу па стварэнні інстытута праблем экалогіі.

Савету Міністраў БССР, абнамам КПБ і аблвыканкамам даруча- на таксама разгледзець стан работы па ахове прыроды ў гарадах Магілёва, Гродне, Мазыры, Салігорску, Светлагорску і іншых рэгі- нах, забяспечыць распрацоўку і ажыццяўленне мер па рэзкім па- ляршэнні ў 1988—1995 гг. экалагічнай абстаноўкі.

# Прыняты ў Саюз пісьменнікаў БССР



**СТРЫГАЛЕУ** Міхась Лаўрэнцэвіч. Пэст. Нарадзіўся ў 1938 годзе ў вёсцы Недайка Буда-Кашалёўскага раёна. Скончыў Беларускі політэхнічны інстытут (1961) і Літаратурны інстытут імя А. М. Горкага (1969).

Літаратурную працу пачаў у 1960 годзе.

Аўтар кнігі паэзіі «Хмель» (на рускай мове, Перм, 1966), «Белая Русь» (1967), «Колер часу» (на рускай мове, Перм, 1971), «Ростань» (1974), «Чырвоныя назары» (1978), «Кола фартуны» (1981).

**ЧАБАН** Тамара Канстанцінаўна. Крытык, літаратуразнавец. Нарадзілася ў 1952 годзе ў вёсцы Чабаны Глыбоцкага раёна. Скончыла Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна (1974). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры

імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

Кандыдат філалагічных навук. Літаратурную працу пачала ў 1976 годзе.

Аўтар кнігі «Крылы рамантыкі» (1982), «Сучасная паэзія і фальклор» (1988), шэрагу публікацый у калектыўных зборніках і перыядычным друку.

**ЧЫГРЫН** Іван Пятровіч. Нарадзіўся ў 1931 годзе ў вёсцы Чамляры Слонімскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна (1955). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

Кандыдат філалагічных навук. Літаратурную працу пачаў у 1955 годзе.

Аўтар манаграфій «Станаў-

ленне беларускай прозы і фальклору. Данастрычніцкі перыяд» (1971), «Проза «Маладняка» (1985), шэрагу публікацый у калектыўных зборніках і перыядычным друку.

**ШРУБ** Павел Міхайлавіч. Пэст. Нарадзіўся ў 1955 годзе ў вёсцы Хільчыцы Жыткавіцкага раёна. Скончыў Ленінградскі дзяржаўны ўніверсітэт (1977) і Мінскую вышэйшую школу Міністраўства ўнутраных спраў СССР (1987). Выкладчык-метадыст Мінскай спецыяльнай сярэдняй школы мільцы Міністраўства ўнутраных спраў ССР.

Член КПСС.

Літаратурную працу пачаў у 1978 годзе.

Аўтар кнігі паэзіі «Лабораторыя» (1987).

## «ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

# АПАВЯДАННЕ У «БЕЛАРУСІ»

На пашыраным пасяджэнні секцыі прозы Саюза пісьменнікаў БССР абмеркавана проза на старонках часопіса «Беларусь». Аналізаваліся творы апошняга часу, у асноўным публікацыі леташняга года.

На думку Л. ДАЙНЕКІ, часопіс імкнецца даць шырокую пазнавальную літаратурную жыццёвую рэспубліку, аб чым сведчаць не толькі праявіны і пазытывы творы, але і матэрыялы літаратурна-крытычнага плана. Уражанне ж ад праявінаў твораў неадольнае. Аповяданні М. Капыловіча «Сустрэча на шляху», напрыклад, бракуе жыццёвай праўдзівасці. Не ўсё псіхалагічна матывавана і ў аповяданні У. Шахаўца «Юбілей», хоць тэма і цікавая. Л. Дайнека — яго затым падтрымалі іншыя прамоўцы — крытычна выказаўся аб аповесці Ю. Іванова і І. Майданава «Аперцыя «Крот», якой часопіс шчодрар падаставіў некалькі нумароў.

У аповяданні У. Сцяпана «Вонкавае святло» В. ГІГЕВІЧ убачыў «зробленасць», гарадское жыццё ў творы паўстае нейкім халодным, змацінальна-адчужаным. Прамоўца падзяліўся дум-

камі і пра іншыя творы, срод якіх «Хроніка Лявона Баршчэўскага» У. Арлова, і аповяданне «Не плач, маці» В. Санько. В. Гігевіч, а таксама іншыя прамоўцы, адзначылі выпадковасць з'яўлення апошняга твора ў часопісе, яго мастацкую слабасць.

Гаворачы пра аповяданні А. Глобуса і І. Клімякіна, Г. ДАЛІДОВІЧ выказаў занепакоенасць тым, што маладой прозе, наогул, не хапае эмацыянальнай шчодрасці, пачуццёваці. Присутнічае ў ёй прафесіяналізм, але няма суперажвання чалавечу, дакладнага апісання чалавечых характараў, над усім пераважае нейкі тэлеграфны стыль.

В. СУПРУНЧУК пажадаў часопісу шыры друкваць прозу, гаварыў пра навуку А. Васілевіча «Рысь» і «Дзедаў партрэт», высокую ацанку цыклу Ф. Янкоўскага «Зубы балаяца».

П. МІСЬКО заўважыў, што аповяданне У. Круціна «І яна адмовіла яму» не вызначаецца мастацкімі вартасцямі, і таму наўрад ці была патрэба перакладаць яго. Наогул, працягваў прамоўца, у прозе на старонках «Беларусі» шмат надуманасці, назіраецца адваротнасць ад жыцця.

## ПАТРЭБНА КАНФЕРЭНЦЫЯ

Разнабой у напісанні прозішчаў інашмоўнага паходжання і ўласных назваў назіраецца і на ўзроўні аднаго перакладу і на ўзроўні розных выданняў, — гаварыў ва ўступным слове на пасяджэнні секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемазвязей СП БССР, прысвечаным гэтай праблеме. Старшыня бюро секцыі В. РАГОЙША. Прамоўца адзначыў таксама непапулярнасць перадачы беларускіх прозішчаў і ўласных назваў у перакладах на рускую мову і мовы іншых народаў свету, падкрэсліў, што гучанне прозішчаў у нейкай ступені адлюстроўвае і нацыянальную сваясаблівасць мэтавага твора. Сёння гэтае пытанне вельмі важнае. Невыпадкова на пасяджэнні секцыі заспрацілі вядомыя мовазнаўцаў, супрацоўнікаў АН БССР, інстытута замежных моў, педагогічнага інстытута імя А. М. Горкага.

Наспеў час правесці нараду-канферэнцыю, у якой прынялі б удзел усе асобы і арганізацыі, кампетэнтныя ў гэтым пытанні, — гаварыў П. САДОУСКІ. Ён адзначыў, што ў нашых слоўніках няма паслядоўнасці і адзі-

нага падыходу да перадачы ўласных назваў і слоў інашмоўнага паходжання. Прамоўца мярнуе, што замежныя назвы павінны гучаць у беларускай мове так, каб іх маглі пазнаць носьбіты мовы арыгінала. Мовазнаўца прапанаваў пудумаць увогуле пра рэформу беларускага правапісу, бо час для такой рэформы даўно наспеў.

Нестабільнасць перадачы інашэмных уласных назваў інашмоўнага паходжання адзначыў і донатар філалагічных навук Г. ЦЫХУН. У многім гэтая праблема тлумачыцца фанетычным прынцыпам, якім карыстаецца наша мова, сказаў вучоны. Я думаю, што меў рацыю Б. Тарашкевіч, які лічыў, што ў мове павінен захавацца пласт слоў інашэмнага паходжання, якія не падпарадкоўваюцца законам беларускай мовы. Дарэчы, гэтая тэндэнцыя сёння з'яўляецца міжнароднай, падкрэсліў Г. Цыхун, і падтрымаў прапанову П. Садоўскага аб правядзенні рэспубліканскай канферэнцыі па гэтым пытанні.

На думку кандыдата філалагічных навук І. ЛУЧЫЦ-ФЕДАРАЦА, замежныя прозішчы і назвы ўсё ж варта набліжаць да

Старшыня бюро секцыі прозы В. АДАМЧЫК засцэрог крытыкаў ад таго, каб спіроўваць маладых на традыцыйную дарогу. Ён нагадаў словы А. Блока, што для маладых пачатак павінен быць не традыцыйны, гаворачы пра аповяданне П. Ламана «Калодзеж», прамоўца заўважыў, што аўтар тут цалкам ідзе ад У. Караткевіча. З'явілася ўжо цэлая плеяда пераймальнікаў, якія не могуць ад яго адзіці. Важна ж, каб гістарычная тэма ў нашай літаратуры была не проста прыгожай легендай, а каб вяла да псіхалагічна-глыбокага асэнсавання гістарычнага матэрыялу. Гаварыў В. Адамчык і пра аповяданне А. Асташонка «На сцяжыне жыцця».

Аповяданне У. Арлова «Хроніка Лявона Баршчэўскага» нельга аднесці да ўдач пісьменніка, сказаў В. ХОМЧАНКА. Пераважае кніжнасць, літаратуршчына, няма ні адпаведнага развіцця сюжэта, ні сваёй мовы. Густа, па-майстэрску напісана аповяданне Б. Сачанкі «Карчэўнік», зазначыў І. ШАЛЬМАНАУ. Часопіс павінен быць бліжэй да сённяшняга дня, заўважыў В. МЫСЛІВЕЦ. Пра неабходнасць большай увагі да роднай мовы з боку рэдакцый гаварыў М. КАПЫЛОВІЧ. Л. АРАБЕЯ адзначыла, што неабходна павялічыць волю аўтара, захоўваць яго стыль, а не «вытраўляць» кожнае жывое слова, як гэта твордзіцца здараецца. Калі ж твор слабы, яго неабходна вяртаць, а не займацца перапісваннем.

На пасяджэнні выступілі таксама рэдактар аддзела літаратуры часопіса «Беларусь» Х. ЛЯЛКО і намеснік галоўнага рэдактара Т. БОНДАР.

НАШ КАР.

беларускага гучання. З гэтай мэтай трэба распрацаваць пэўныя прынцыпы ў адносінах да кожнай мовы, з якой робіцца пераклад. Неабходнасць унармавання прынцыпаў перадачы інашэмных географічных назваў і прозішчаў на пісьме падкрэсліў у сваім выступленні і кандыдат філалагічных навук У. СВЯЖЫНСКІ. Ён адзначыў, што гэта асабліва важна ў сувязі з рашэннем выдаць серыю «Снарбы сусветнай літаратуры».

Выкладчык педінстытута імя А. М. Горкага В. ВЯЧОРКА гаварыў аб неабходнасці падрыхтоўкі мовазнаўчай канферэнцыі. Паколькі рэформа 1933 года, як прызнаюць многія сучасныя навукоўцы, была вальонтарысцкай, трэба ставіць пытанне аб крытычным пераглядзе гэтай рэформы, адзначыў малады мовазнаўца. Есць праблема і з перадачай беларускіх прозішчаў і географічных назваў на замежныя мовы. На неабходнасць перакладаць непазрэда на з мовы арыгінала, каб пазбегнуць шматлікіх памылак, звярнуў увагу ў сваім выступленні У. КАЗБЯРУК, які падтрымаў прапанову мовазнаўцаў аб канферэнцыі. А. ЯСКЕВІЧ заўважыў, што падрыхтоўку такой канферэнцыі неабходна распачаць з вызначэння кола праблем, якія там павінны быць вырашаны.

У гаворцы прынялі ўдзел таксама перакладчыкі Л. МАРЦІНКЕВІЧ, М. МІНЦ, І. ЧАРОТА.

НАШ КАР.

мі тут надаюцца цытаты з К. Крапівы пра «шанаванне агульнанароднага моўнага скарбу», калі А. І. Жураўскі гэтак падтрымлівае рускія запазычаны, што ўзнікаюць «пад уздзеяннем рэальнай моўнай сітуацыі» (якая па-іншаму называецца звужэннем сферы ўжывання беларускае мовы). Незразумела, чаму так не падабаецца аўтару ўзбагачэнне мовы за кошт уласных дыялектных сродкаў і чаму ён палюбае нас «змігранцкімі» словамі «згадаць», «згадака». Нібы прывіды, устаюць страшныя часіны, калі словы набывалі палітычны характар, маглі быць «варожымі».

На самай справе пранікненне ў беларускую мову русізмаў — не вышкі білінгвізму, а выдаткі аднамоўя і дрэннай моўнай культуры.

Чаму таварыш Жураўскі называе менавіта свае густы, вызначае, як трэба гаварыць? Тое, што ўзніклі формы «дзвярмы», «грашмы» — не дзіва, я думаю, для члена-карэспандэнта АН БССР не сакрэт агульны для ўсіх моў закон аналогіі. Тут нават можна вызначыць пэўную заканамернасць, звязаную з зацвярдзелымі зычнымі і з множным лікам.

Дарэчы, і ў рускай мове ёсць выпадкі, калі дамніце канчатка парнага ліку (ветры — ветра, годы — года). У рускай мове ў родным склоне адзіночнага ліку больш прадуктыўны канчаток — а. А вучонага абурала, чаму ў нас адваротная тэндэнцыя (арыгіналу, варыянту, народу). Словазлучэнне «гарадскі пасёлак» падобнае да беларускага, але менавіта падабенства і з'яўляецца траянскім канём. «У перакладных слоўніках, — сцвярджае А. І. Жураўскі, — даецца пераклад слова з адной мовы на іншую». Добра, калі пераклад адпаведны. Але рускае «местечко» не ва ўсім адпавядае беларускаму «мястэчка», слоў-

нік гэтага не агаворвае.

Тое, што ў іншых мовах прыжыліся дзеепрыметнікі, яшчэ не закон для беларусаў. Відаць, не столькі па прычыне «слабога знаёмства з працэсам развіцця літаратурных моў» ад дзеепрыметнікаў адмовіліся людзі, чуйныя да роднага слова, — такія, як М. Гарэцкі, К. Чорны, Магчыма, інтуітыўна яны зразумелі, што для беларускай мовы гэтыя формы не ўласцівыя.

Прыводзячы нараканні на разнабой у словазмяненні, на мноства варыянтаў таго ці іншага слова, А. І. Жураўскі ўпарта на заўважае, што беларуская літаратурная мова яшчэ маладая і знаходзіцца на шляху станаўлення, што пэўная варыянтнасць існуе і ў рускай мове. А барацьба М. Горкага з мясцовымі словамі ў літаратуры не магла без шкоды для беларускага слова пераносіцца на нашу глебу.

І сёння, калі беларуская мова будзе не папалушкаю, якую трымаюць для экзотыкі, калі яна загучыць у ВНУ, з высокім трыбуны, калі на ёй масавымі тыражамі выйдзе замежная класіка, тады наша мова і надалей будзе выпрацоўваць уласцівыя толькі ёй сродкі.

Кожнаму студэнту філфака вядома, што мова — адзін арганізм, тут усе сістэмы і падсістэмы звязаны. Яшчэ мову можна параўнаць з калейдаскопам, дзе выпадзенне аднаго шкельца змяняе ўвесь малюнак.

А. І. Жураўскі піша: «Знявага да ўліку гістарычных тэндэнцый развіцця грамадскага ладу беларускай мовы давала прастор для праяўлення суб'ектыўных густаў і меркаванняў, часта насуперак рэкамендацыям спецыялістаў-моваведаў».

А мне хочацца, каб не было гэтага суб'ектыўнасці і з боку моваведаў.

Ю. ПАЦЮТА,  
студэнт II курса ўніверсітэта,  
г. Гродна.

рымляецца, у нечым апраўдаў сябе. Ад такога «прасвятлення» все звычайным эгаізмам, а не ўзвышэннем чалавечай душы.

**У** МІНУЛЫМ годзе беларускамоўная часопіс надрукавалі чатырнаццаць аповесцей. Аднак, калі не выдаваць авансаў за маладосць аўтараў, нераспрацаванасць тэм або актуальнасць узятых праблем, аповесць у цэлым, як і раман, пакідае досыць сціплае ўражанне. Сапраўды, яркая з'ява тут адна — твор В. Быкава. Бадай, можна назваць яшчэ «Сола для віяланчэлі» В. Гігевіча («Польмя», № 1), «Дзень, калі ўпала страля» У. Арлова, «А маці не спіць» С. Грахоўскага. Праўда, з аўтарам апошняй аповесці хочацца не пагадзіцца. Ці толькі Алены Кастрыцкай віна ў тым, што сын вырас прагматыкам і эгаістам, ацураўся ўсяго роднага: вёскі, мовы, бацькавага імя, а ўрэшце і старой маці. Нашы спрацаваныя гаротніцы, якіх нехта з крытыкаў назваў апошнім высокамаральным чалавечым пакаленнем, вынеслі на сабе калектывізацыю і першыя пяцігодкі, вайну і пасляваенную нішчыміну... Усё змагло. Не змагло толькі затрымаць уласных дзцей на роднай зямельцы, навучыць іх любіць яе так, як любілі самі. Не, каб залежала гэта толькі ад нашых мацяроў і бацькоў — і навучылі б, і затрымалі б...

Сярод твораў вылучаецца таксама аповесць-эсэ В. Карамазова «Глядзіце ў вочы лемура» («Польмя», № 5). Нашы пісьменнікі досыць часта кіруюцца ў далёкія падарожжы, але нячаста могуць расказаць пра заморскія краіны жыва, зашкаўлена, нязмушана, як гэта зрабіў В. Карамазоў.

Жанру малой прозы, здаецца, і авансы не надта за што ёсць выдаваць. Пераважная большасць аповяданняў года пра сучаснасць, ды сённяшнія праблемы свету бышам абмяноўца аўтарамі. Чарнобыль, Афганістан болям адгукнуліся

толькі ў творах Янкі Брыля («На сцезынах—дзеці» — «Польмя», № 1), І. Пташнікава («Львы» — «ЛіМ», 18. IX), Л. Гаўрылікіна («Ціхоня» — «ЛіМ», 4. XII). Наша апавяданне рэдка выходзіць на значныя сацыяльныя тэмы, не надта імкнецца па-сапраўднаму заглябіцца ў жыццёвыя з'явы і канфлікты. А тое, што і малому жанру па сіле сказаць сваё слова пра самыя складаныя перыяды ў гісторыі народа, засведчыла «Маленькая балерына» У. Караткевіча.

Ці лягчэй сёння працаваць пісьменніку? Калі знікла забарона на тэмы, калі можна называць многія рэчы сваімі імёнамі, калі перасталі праўду падзяляць на выгадную і нявыгадную. Разумею, у дачыненні да нацыянальнага літаратурнага працэсу пакуль зарана ўжываць завершаную форму дзеяслова. І ўсё ж. Дэмакратызацыя свядомасці грамадства відавочная. Гэта ўжо само па сабе з'яўляецца гарантыяй, што пісьменніцкі трывога, боль, яго нязгода з нейкімі тэндэнцыямі сучаснага жыцця не будуць на дзесяцігоддзі замураваны ў сталі і шафы рэдакцый.

Аднак гарантаванае апошнім падзеямі ў краіне права гаварыць праўду, не абмянаць негатыўныя з'явы рэчаіснасці, ставіць перад пісьменнікамі няпростыя праблемы. Чытач хутка настроіцца на новы ўзровень праўды. Сённяшні час — час па-грамадзянску мужных і смелых твораў. Аднак такія творы нялёгка пішуцца. Практыка ранейшых гадоў, якія выстройваліся ў дзесяцігоддзі, менш за ўсё вучыла смеласці, прыняцця павасці, незалежнасці. Таму для многіх сёння пісаць так, як патрабуе час, — значыць пераадоляваць у нечым сябе ранейшага. У сувязі з гэтым, думаецца, наўна чакаць ад літаратуры хуткага і рашучага абнаўлення. Што і засведчыў мінулы 1987 год, багаты на новыя раманы, аповесці, апавяданні і бедны на сапраўдныя мастацкія адкрыцці.

## ПАЭЗІЯ

Данута БІЧЭЛЬ-ЗАГНЕТАВА



Якушоўка

Якушоўка — супольнай сям'і нашай хата.  
Печы муроўка,  
ветравы ўсхліпы.

У Раманцах неба лягло вінавата  
на братаў Каліноўскіх  
несмяротныя ліпы.

Хочаш жыць шэсцьдзесят год —  
пасадыш таполю.  
Два стагоддзі жыць хочаш —  
пасады сабе ліпу.  
З раскошай бильніку і куколку  
ад беспрасвецца да куракліку!

Валяюцца тут чарапкі таго кубка,  
з якога выпіты сумесны наш боль.  
Як прынявольнага часу зарубка,  
смецце грабецца курамі наўкол.

Пад ліпамі —  
статкам здравованы выган...  
Ракі Калінкі, напростаны выгін...  
Зажураны вочы нябеснага схілу  
над зглішчам супольнай нашай магілы.

Хусцяю хмарак прыкінута проста  
аснова хаты, шкілет падлогі.  
Маленькай ткацкай фабрыкі лехі  
лепш прыхаваны кустом дзікаросту.

Прыціснута сном наша доля, заклата...  
Агонь нашу долю тут і насціг.  
Зрабілі раскопкі,  
каб вырасла хата.  
Ды хаты не могуць, як дрэвы, расці.

Раскошквалі куры нат дзікія слэзкі.  
Некалькі шкельцаў на памяць бяру.  
Стапалі магілы бацькоў Каліноўскіх.  
Над сына магілкай маўчыць Беларусь.

Прад помнікам сціплым у Свіслачы-  
месце  
братняе мовы пануе нашэсце.  
Сляпучаю мовай «Мужыцкае праўды»  
мыляецца нават касец і араты.

Каля калыскі шчаслівя маткі  
мовы цураюцца — і анігадкі.  
На братняй гавораць працуючыя словы  
да беларускаў белагаловых.

Хто ж уратуе маленькія душы?  
Выпалаць, бы пустазелле з горада,  
з думак і сэрцаў мову народа.  
Самі ў сабе ўсё жывое заглушым!

Як жа так можна плакаць балесна!  
Загаласіла!  
Ды што ж я чаўплю!  
Як без няволі ды лезці ў пятлю?  
Верай душы Каліноўскі ўваскрэсне!

Чысты наш люд хіба ў чым вінаваты?  
Верай уздымем дзяцей нашых лёс.  
Долю, як скабы знішчанага хаты,  
мы дабудуем да ясных нябес.

Высака ўздымем сямейкай юнацкай.  
Душы ажывяцца сілай надзей.  
Будзе далёка свяціцца, як цацка.  
З дальніх дарог панаедзе гасцей.

Бо Каліноўскі з любоўю да людства  
выйшаў на шэры вясковы папар  
супраць слабых недавяркаў і хлюстаў  
словы і косы вайстрыць, нібы жар.

Хопіць у хлопцаў жыццёвасці, веры.  
Не дачакаюцца трупаў крукі.

Скосім адступніцтва мы — касінеры,  
сейбіты долі сваёй, дзецюкі.

## Першае падарожжа

Рэкі нясуць на сумежжа адлігу.  
Душы зняверваюць грошы, аж страх,  
Едзе Скарына Францішак у Рыгу  
з бацькам у першы гандлёвы свой шлях.

Знік родны берэг і камень Барысаў.  
Месяц тапырыць па-змоўніцку рог.  
Ціхай Радзімы лясныя абрысы  
сына жагнаюць на зменлівы торг.

Полацк зажураны ў засмужы ранка  
доўга на воку ўспамінам пачэ.  
Коціць святанне Дзіміна-палачанка.  
Даўгавы лёсам ісці ўжо шпарчэй.

...То ж чалавек прад кананнем гібее,  
покуль не вып'е гаркату да дна.  
Рэчка ў канцы свайго шляху глыбее,  
з морам спрачаецца ў вусці Дзіміна...

Залапатаў прамяніста прырэнкамі  
пеўнік на жэрдцы на вежы Пятра.  
Зачараваў, пэўна, вочы Скарынаў  
звоблівы бляск залатога пяра.

Горад — застаўка да будучай кнігі,  
звязаны дахі з дахоўкі кулём.  
На мясяндзovou вулачку Рыгі  
ўедзе адзін толькі верхнік з кап'ём.

Але ці доўга надзівішся з крамы?  
Дзень быў запоўнены працай суздром.

**А**ПАВЯДАННЕ гэта мне доўгі час ніяк не ўдавалася завяршыць. Неаднойчы я перапісваў яго, стараючыся не схлусіць і між тым не згубіць той мілагучны звон, які павінен гучаць між слоў альбо — над словамі, не ведаю, дзе дакладна, але звон гэты павінен быць, калі — радаці, калі — смутку...

Але, прызнаюся, не гэта мяне бян-тэжыла. Штосьці іншае мяне турба-вала. Не само апавяданне, не... Гісторыя, з якой нядаўна сутыкнуўся, была не такой ужо і забытанай, балазе па-добных гісторый у апошні час, які пры-нята называць векам галаснасці, мы ўсе чулі і чыталі шмат, між тым я ад-чуваў, што ў сваёй гісторыі я чагосьці не разумею, не магу асэнсаваць да канца.

Нядаўна сябар мой, вярнуўшыся з камандзіроўкі, разгаварыўшыся, ска-заў мне тое, што, мабыць, высветліла, нарэшце, прычыну маіх сумненняў.

— Ты ведаеш, — сказаў ён, — са-мае балючае, што мы, шмат гавораць пра дабрабыт народа, усё яшчэ не асмельваемся сказаць пра тое жахлі-вае, што ўсё больш і больш уваходзіць у наша жыццё і з чым мы моўчкі мі-рымся. Я табе прыклад прывяду. Па-ехалі мы выступаць у сельскагаспа-дарчы інстытут. Пра літаратуру, пра культуру сабраліся пагаварыць, па-спрачацца. А там да нас, як кажуць, нуль увагі, з-пад палкі выкладчыкі дзесятка студэнтаў сагналі ў аўдыто-рыю. Там увогуле... Спачатку студэн-там канцэрты рашылі паказваць. Плат-ныя. Сталічныя артысты прыезджалі да іх. Дык студэнты ўцякалі з тых канцэртаў. Тады бясплатныя канцэр-ты пачалі паказваць — таксама ўцяка-юць. Нічым не цікавіцца. І гэта ж — моладзь. Што з людзьмі творыцца?..

Тады ўжо, нагадаўшы сабе і сябру многія іншыя падобныя гісторыі і сі-туацыі, я падумаў: у сучасным народ-ным жыцці мы штосьці хутка навечна губляем. І не толькі мову, не толькі правяраныя вякамі традыцыі, але і яшчэ нешта надта важнае, мо нават намі не ўсвядомленае да канца, без чаго народ не можа быць народам.

Пасля гэтага мне стала не тое што лягчэй, а проста я зразумеў, што ў апавяданні трэба рашуча адкінуць убок звыклых апрабаваных дагэтуль літаратурных хады і расказаць пра тое сённяшняе, што бачыў і чуў сам, — без прысуду і апраўдання, бо, мабыць, прысуд, які і апраўданне, мне рабіць яшчэ рана.

Пачалося ўсё восенню, той парою, калі ў горадзе на бліскучы мокры асфальт з раніцы да вечара пачына-юць сеяцца дажджы, бывае — дроб-ныя, макавыя, а бывае — буйныя, з парывістым ветрам. У кватэрах звы-чайна ўсё яшчэ не ўключаюць бата-рэй, усюды, куды ні паткніся, сыра, холадна, тады чамусьці з прыкрасцю думаецца, што ўжо на ўсім свеце па-спелі панаставіць высачаных шэрых будынін, накрылі зямлю тоўстым сло-

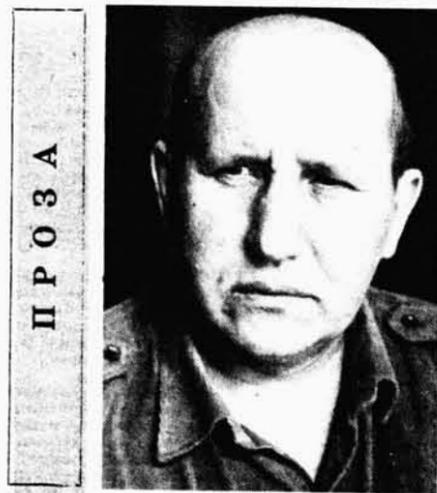
ем асфальту, і цяпер нідзе не зной-дзеш чыстага лапіку зямлі, а тым бо-лей — лесу ці таго ж змакрэлага зялё-нага лугу, на якім кружыць, пятляе рачулка, прыхаваная кустамі алешні-ку, а паабалал яе пад нізкім небам шарэюць невысокія аселяныя стажкі сена.

...Бо там, у лесе ці на лузе, гэтыя асеннія дажджы ўспрымаюцца іна-чай, не так, як у вялізным горадзе, калі па вуліцы ідзеш з аглядкаю, каб

Вярсты за тры ад вёскі хадзілі хут-кія электрыкі і яны, канечне, спраў-на паспявалі вывозіць падлеткаў у вя-лікія займальныя і салодкія гарады.

Малака не было, хоць трэсні. Многія пазводзілі кароў, а тыя, хто меў, зда-валі яго ў саўгас за камбікармы і сена.

Так дабраўся да таго дома, дзе жы-ла Казя. Яе вялікі дабротны дом стаў у на высокім падмурку. Гэткая ж вялі-кая была і веранда.



ПРОЗА

# НЕЗАКОНЧАЛАЯ МІЛАСЦІ ПАВЯДАННЕ

не абпырскала машына, ды і ногі хут-ка прамакаюць, бо на іх не боты, якія абуваеш у вёсцы ў такую пару, а лёг-кія модныя чаравікі.

Прыхапіўшы малую з каляскаю, мы выбраліся з горада, каб жыць у неда-будаванай хаціне, у якой яшчэ нічога людскага і не было. Затое там мелася грубка. Тая самая грубка, якая грэла, сушыла, напамінала пра вясковае ці-хае маленства. І яшчэ напамінала пра згублены ўтулак, які апантана шука-еш у сталых гадах, матляючыся па свеце і, часцей за ўсё, знаходзячы яго толькі ў марах ды снах.

Ды і то — не заўсёды...

Не так ужо і далёка ад нашай хаці-ны за невысокім палывым пагоркам выторкваліся тэлевізійныя антэны і бялелі шыферныя стрэхі. На другі ж вечар я выправіўся ў той бок, каб знайсці малака малой.

Абышоў амаль што ўсю вёсачку, пачынаючы з тых, хат, што стаялі по-бач з фермаю, ля якой высілася вы-сокая гурба перагною, і далей, хата за хатаю, я заходзіў у двары і грукаў у дзверы, калі яны былі не замкнёныя, а то, зірнуўшы на замок, шыбаваў на вуліцу.

Вёсачка вымірала. Гэта было ві-даць і па адзіночых старых, якія дажы-валі век, і па вялікіх прагалах між хат, якія ў большасці стаялі ў адзін рад.

У верандзе ў вочы адразу ж кінулі-ся вёдры, каструлі, адзенне, што гру-дам ляжала ля цёмнага шкапчыка, мяшкі з нечым, боты гумовыя, слон-чык пасярод веранды, на якім блішчэ-лі два трохлітровыя слоікі, — усё гэ-та было як знарком выстаўлена. Пад-лога была даўно не фарбаваная і не мецёная.

Казя цадзіла малака. Было ёй на выгляд год пяцьдзесят. Сярэдняга ро-сту, паціямнелая ў твары ці то ад за-гару, ці то ад цяжкай работы, у гумо-віках, у цёмным картовым пінжаку і гэткая жа цёмнай, як пінжак, спадні-цы Казя змахвала нечым на мужчы-ну. І не паўнатою ў целе, а рэзкімі парывістымі рухамі. І яшчэ той суха-ватасцю ў натрэніраваным работаю жылістым целе, якая часта відаць у былых спартсменак-лыжніц, якія за гады трэніровак высушваюць і цела, і твар, сваёй дзелавіта-мужчынскай хваткай яны, бывае, нагадваюць спраўны складны механізм ці аўта-мат, што гадамі можа працаваць без збояў, у адпаведнасці з аднойчы за-дадзенай праграмай.

Гаварыла Казя голасна, ледзьве не крычала, і гэта напачатку непрыемна разанула слых.

— Дык вы будзеце кожны дзень малака браць, ці толькі зрэдку? Мне цераз дзень нявыгадна, мне лацвей у саўгас здаваць, — гэтак яна наў-на набівала цану.

закідала, радасці ў ім яны знаходзяць мала і часта, як збавенне, яны спра-буюць ухапіцца за мужчынскія звыч-кі і замашкі. У гарадах з некаторых выходзяць добрыя талковыя адмініст-ратары, начальніцы аддзелаў.

Відаць, такою была і Казя.

Праз дзень я зноў быў у яе доме на высокім падмурку. Цяпер Казя гаварыла трохі цішэй, але была ўсё такой жа, як і дагэтуль, рэзкай. Як часта бывае ў адзіночых людзей, яна, не прыкмячаючы таго, пачала выкла-дваць пра сваё жыццё-быццё.

— Адна жыву, без мужыка. Ён кі-нуў нас, цяпер у горадзе з другою жы-ве. Самой даводзіцца ўсё рабіць: і ка-сіць, і араць, і дрывы сячы... Хлопцы два ёсцёка. Меншы цяпер са мною жыве. Тут жыве, а на работу ў горад на электрычцы едзе. Цяпер во яго ад завода паслалі ў калхоз бульбу ка-паць. Сваё някопаная стаць, а ён чу-жую капаць будзе. А большы мой у цюрме сядзіць. Два гады далі. За да-чы. На вашых дачах інструменты краў: малаткі, нажоўкі — нічога люд-скага. Ну, дык і пасадылі. Скура ўжо вернецца. Ён, праўда, выпівае ў мя-не...

Яна не апраўдалася і не абвінава-чвала — проста гаварыла. І было шкада яе, — нечым нагадвала тое мокрае вакзальнае кацяня, што ся-

З бацькам прыехаў не лыпаць вачамі,  
а набіваць свае склады добром.

Скончыцца дня працавітага мліва,  
добры настрой — у капшук барыша.  
Пройдзеца ноччу па краі заліва —  
ехаць далей пажадае душа.

Роднаму Полацку розум і думкі  
ў свеце збіраць працавітай пчалой.  
Глянуць у вочы людзям навукі.  
Роднае слова світаць пачало!

Узнавіць  
успамінаў  
руіны —  
заагнацца блакітна  
з-пад пылу.

Памірае сыноч у Скарыны —  
кніг барвінак  
аздобіць магілу.

Не збылася  
бацькоўская прага  
паўтарыцца крывінкай  
адзінай.

Суседская тклівая Прага  
вырастае з жалыніцы  
радзімай.

Век Скарыны —  
нібы на двубой,  
уцяжліва доляцца сілай.

Ад невымернай любові  
выстыгае  
Радзіма  
магілай.

## Словам Скарыны

Ад маленства за працу  
берымося старанна,  
каб закрэсліць  
да нас непавагі прысуд!  
У шаснацятым веку Францішак  
Скарына

нямяротнай душой  
узвышае наш люд.

Колькі ж можна губляць,  
каб людзьмі называцца!  
Вось Скарына сумеў засланіць сабой  
сам

годнасць роднага слова  
без гучных авацый,  
што ў прадмове да кніг друкаваных  
сказаў.

Ці ж з блакады вякоў  
не здалеюць унукі  
між братоў  
яго кнігу у вечнасць пусціць!  
Патрымаемяся,  
узяўшыся моцна за рукі  
на высокіх пляцоўках  
і ў вёсках пустых,  
працавітыя, смелыя, моцныя духам!

На віхуры сядайце,  
за руль, за стэрно.  
І не страшны нікія нам завірухі.  
Наша роднае слова далёка чутно.

Лек любві да Радзімы,  
якой не скарылі,  
даў Скарына...

Праз пяць мімалётных вякоў  
у праслаўленым Полацку,  
мовай Скарыны,  
увааскросаны з праху,  
спаткаемся зноў...

## Лілія Надольнік

Пад роднай самотнай гвядзю  
надзеяй асветлены лёсы...  
Праменіца Лілія Надольнік  
між зорак-дзяўчат светлакосых.

У свяце Наташы і Сашы.  
У сціплым каханні Сярожы.  
На нацкаўскіх долях і пашах  
красой яе грэецца збожжа.

Праз вёску лёг шлях не збаўляцца  
дачок...  
І яна не растраціць  
агно міласэрнасці бацькі,  
цярплівай упартасці маці.

Ад бляску вачэй заагнацца  
памыснасці папараць-кветка.  
У навуцы яна — мілавіца.  
спадыня яе, не суседка.

Сцяжыну праверак, знаходак  
спяюць святаянкі, вятроўнік.  
Ад нацкаўскіх песенных цёткаў  
душа твая, Лілія Надольнік.

Твой воблік, уяўлены шчасцем,  
спамога пабітым наводмаш.

Не можа ў нябытнасць прапасці  
з такімі дзяўчатамі род наш.

## Самота

Жыццё самотнае — возера.  
Ні сутокі,  
ні ўсчатку,  
ні выліву.  
Застойнае.  
Затамаванае.  
Каламутнае возера з вязкім дном.  
З засплынію на паверхні,  
з зацвілію  
ды з мацарынамі навокала.  
Ні збаночкаў, ні вочкаў,  
ні кубачкаў.  
Хіба слёзнік, з ведзьміных слёз, цвіце.  
Хіба што ад буры ўсхваляецца.  
Церпнуць рукі і  
спяньвае душа,  
думкі самі сабой знураюцца.  
І не асядае мута на дне.  
І не вяне снапок сумоты-тугі.  
А накетнік штоночы мярэсціцца.  
Ніхто ў возеры тым не купаецца.  
Заплыве недасілак — магутам стаў.  
І не мёртвае возера — неасельнае.  
І не хворое — невызгойнае.  
І няўзмогі трываць глыбіню-багно.

І не высушыць —  
як жыццё...

Ганарар за вершы айтар пералічвае  
на рахунак Беларускага фонду куль-  
туры на помнік Кастусю Каліноўскаму  
ў Гародні.

дзіць пад лаўкаю і насцярожана блі-  
скае галоднымі вачанятамі...

Вяртаўся ў сваю хаціну, калі цям-  
нелася.

У садах і прыдарожных бярозах  
шумеў вецер. Восень бралася ўшчы-  
льную: нізкія цёмна-сінія хмары  
шпарка несліся над тэлевізійнымі ан-  
тэнамі, над самым лесам, што ціс-  
нуўся да вёскі з аднаго боку. За вёс-  
каю сярод поля яшчэ вастрэй адчува-  
лася, які малы чалавек пад гэтым вя-  
лікім бязмежным небам; пасля гора-  
да і гарадскіх кватэр душа пачувала  
сябе нязвыкла і нават трывожна;  
штосьці даўно забытае прачыналася  
ў ёй, і таму так хацелася глядзець  
удалеч, дзе над цяпер ужо цёмнай па-  
ласою лесу ўспыхвалі і праляталі  
вогненныя дугі.

...Там, глыбока ў лесе, было вай-  
сковое стрэльбішча.

У той год увогуле ўсё было набры-  
няна трывогаю. З Афганістана вярта-  
ліся скалечаныя хлопцы, некаторыя  
дык і не вярталіся, тыя ж, хто за-  
ставаўся цэлы і здаровы, мяняліся ха-  
рактарам, некаторыя нават для баць-  
коў станавіліся ачужэлымі. Упершыню  
адкрыта загаварылі пра пагрозу ал-  
кагалізму, наркаманіі, прастытуцыі,  
у газетах штодня сыпаліся гісторыі,  
адна за другую жахлівейшая, як і  
звычайна ў газетах, гэтыя гісторыі  
мелі больш менавіта шчаслівыя закан-  
чэнні, ды, чытаючы іх, чамусьці не  
лягчала на душы. Да ўсяго яшчэ ча-  
рнобыльская бяда павісла ў кожнай  
травіне, у кожным дрэве, у кожным  
парыве ветру, і таму зусім па-іншаму  
глядзелася вакол сябе, зусім па-іншаму  
думалася пра свет гэты.

Спалася дрэнна. Калі выходзіў з  
хаціны, адразу ж цела адчуваў мяк-  
кую вільгаць, і сам паўзмрок быў не  
таемны, якім здаваўся некалі. Вецер  
не пераставаў. Неба было дзіўна свет-  
лаватае, з-за яркага месяца было ві-  
даць, як з поўначы нізка над зямлёю  
цягнуцца цяжкія клубы...

Пад раіцу ўсё ж забыўся. У ней-  
кае апошняе імгненне падумалася, ча-  
му б не застацца тут назаўсёды і  
зноў, як некалі, пражываючы дзень за  
днём удалечыні ад горада, глядзячы  
на шырокія палі, ходзячы па лесе,  
набірацца цішыні, спакою, упэўнена-  
сці ў будучым шчасці...

Але тут жа, як папрок, як папярэ-  
джанне, успомнілася напаяўпусцеля  
вёсачка, Казя.

Дзе ж выйсеце?

Неяк, прыйшоўшы па малако, я не  
ўбачыў Казі на верандзе, хоць хата  
была не на замку. Пагрукаўшы ў дзе-  
ры, даваўся зазірнуць у хату. — Як  
і звычайна ў вёсцы, гэта хата была на  
дзве палавіны. У зале на сцяне виселі  
фотаздымкі ў блакітнай рамачцы, на  
адным з іх была маладая шчаслівая  
пара: хлопец і дзяўчына прыхілілі

адно да аднаго галовы... Прыгледзеў-  
шыся пільней, я пазнаў у маладой  
дзяўчыне Казю. Відаць, побач з ёю  
быў муж. Прыгожая то была пара.

У кухні таксама не было парадку.  
На століку, накрытым цыратаю, стая-  
лі дзве бутэлькі з-пад таннага віна,  
талерка з парэзаным салам, паўбухан-  
кі хлеба. За печку на ложку ляжала  
Казя. Кофта на яе грудзях была рас-  
шпілена, цёмная спадніца задралася,  
агаліўшы палоску незагарэлага цела.

— А-а, ты прыйшоў, — пачуўшы  
грукат, Казя падняла цяжкую галаву  
і глянула на мяне мутнымі вачыма. —  
Бяры малако там, на верандзе...

Потым яна бязвольна адкінула га-  
лаву на цёмную падушку.

Выйшаў з хаты, а перад вачыма  
ўсё яшчэ стаяў цёмны закутак з лож-  
кам, бязвольная Казя, парожнія бутэ-  
лькі віна на сталі...

У двары ля ганка ляжалі грудзі  
яблыкі — для каровы... Яблыкі былі  
спелыя, адзін у адзін, жаўтаватыя  
антонаўкі, на смак яны шмат лепшыя,  
чым прывазныя польскія альбо бал-  
гарскія. Я ўзяў пару яблыкаў — ма-  
лой...

Недзе праз тыдзень разам з сусед-  
каю Казі я шукаў карову. Даўно сця-  
мнела, і мы з суседкаю доўга блыдалі  
па агародах. Суседка — Казіны год  
жанчына — ішла побач і казалі:

— Яна ж і не скажаш, што благага.  
І рабацьячая. Усё можа рабіць. Але  
ж вот як запе, тады ўсё забывае.  
Бедная карова. Сапсе, паразітка, ка-  
рову. І дзе яе сягоння чорт пабраў?  
Гора цэлае з гэтай Казяю. І дзеці  
прападаюць. Садзіцца разам з імі за  
адзін стол і п'е...

Вярнуўся з калгаснай паездкі мен-  
шы Казін хлопец, — падобны на ма-  
ці, гэтак ж невысокі, сухаваты, знеш-  
не яшчэ падлетак, хоць восенню яго  
павінны былі забраць у армію. З ма-  
ці яны амаль што крычалі адно на ад-  
наго, і часта вечарам, калі падыхо-  
дзіў да іх хаты, яшчэ з вуліцы чуў:

— Ідзі садзіся есці, кажу табе.

У гэтым Казіным крыку быў ужо  
нейкі выклік, папрок, і таму не дзіў-  
на, што і хлопец крычаў на маці гэ-  
так жа гучна:

— А дзе ложка ляжыць твая?..

Дзіўнае адчуванне паяўлялася ў  
мяне, калі бачыў Казю. Чамусьці,  
глядзячы на яе, я кожны раз задаваў  
сабе адно і тое ж пытанне: чаму адны  
спакойна і ўтульна ўладкоўваюцца ў  
гэтым жыцці, а другія ўвесь час ад-  
чуваюць сваю непрыкаянасць?..

А потым была белая раіца, калі на  
яшчэ мокрую не прамерзлую зямлю  
выпаў першы снег. Вады ў водапра-  
водзе не стала, — пара было вярта-  
цца назад, у горад. У непарушнай ці-  
шыні зямля, накрытая снегам, стала  
святочнай. Паветра было свежае і лёг-  
кае, зусім не такое, якім яно бывае

ў горадзе. Коцячы каляску з малой,  
я чамусьці часта азіраўся назад,  
на свае сляды на снезе, на тое бе-  
лае поле, над якім некалі несліся ніз-  
кія задымленыя хмары, на тэлевізій-  
ныя антэны і на шыферныя стрэхі,  
што відзеліся за пагоркам.

Зноў пабываў я ў той вёсачцы ўжо  
сярод лета. Ішоў знаёмай вуліцаю і  
зноў здаўся ўбачыў высокі прыгожы  
дом, дзе жыла Казя. Туды я ўжо не  
пайшоў. — зайшоў да той суседкі Ка-

лячыцца ад гарэлкі ў бальніцу павя-  
зуць. Пашкадавала яна яго...

Я выйшаў ад суседкі і пайшоў да-  
лей па вёсачцы, туды, дзе, як казалі,  
адзін стары трымаў пяць кароў, каб  
прадаваць малако дачнікам.

Думалася пра старэйшага сына Ка-  
зі. Які ён? Чамусьці ўяўляўся бамбі-  
за метраў каля двух, з татуіроўкай на  
цэле, на руках і нават на нагах. На  
адной назе недзе выкалата «онн», а  
на другой «устали».



т.в.п.

зі, разам з якой некалі шукаў карову  
на цёмных агародах.

Разгаварыліся. Я ўспомніў пра мі-  
нулую восень, спытаў пра Казю. Су-  
седка нахмурылася і, азірнуўшыся  
па баках, загаварыла цішэй:

— Вярнуўся ж яе большы. Нідзе  
не робіць. А меншы ў армію пайшоў.  
П'е, як і дагэтуль піла. І робіць як  
праклятая, і прапівае ўсё... Во, сягон-  
ня бульбу абагнала суседзям, цяпер  
ужо загуляе.

— Калі большы нідзе не робіць,  
то яго зноў засудзяць. За дармаед-  
ства, — сказаў я.

— А яго і так чуць не засудзілі.  
Ён жа мацэру сцільнічаў, — апошняе  
слова суседка ледзь чутна прашапта-  
ла і мо таму яно набыло яшчэ больш  
жахлівыя сэнс.

— Дзе ж ён цяпер? У міліцыі?

— Тут жыве. Яго скоро павінны за-  
браць.

— У міліцыю?

— Не. Яна заяву напісала... Яго

Мутарна было на душы.

Стары і сапраўды трымаў кароў і  
мог прадаць малака.

Калі выходзіў ад старога, за хлёў-  
чыкам на лужку ўбачыў двух хлоп-  
цаў, якія разбіралі сетку на рыбу. За  
вёсачкаю было возера, і яны, відаць,  
нядаўна адтуль вярнуліся. Разам са  
старым мы падышлі да рыбакоў.  
Адзін з іх, як дзве кроплі, быў падоб-  
ны на Казю. Невысокі, худзенькі, як  
хлопчанё. Трохі насцярожана ён хут-  
ка бліснуў у мой бок вачыма і тут  
жа схваў позірк. Ён быў па-свойму  
прыгожы і зусім не падобны на таго  
бамбізу, які мне ўяўляўся. Твар у яго  
быў загарэлы, не спіты яшчэ і тым  
болей ён не быў падобны на таго ты-  
повага алкаголіка, якога трэба ля-  
чыць.

Мы паглядзелі карпаў, якіх злавілі  
хлопцы, і пайшлі ад іх. Калі ўжо ады-  
шлі, я спытаў у старога:

— Адзін з іх Казін?

— Ага, — сказаў стары.

Больш ён нічога не гаварыў.

— Уладзімір Пятровіч, больш за год тэатры Беларусі працуюць ва ўмовах эксперыменту. Ці можна ўжо назваць пэўныя вынікі?

— Нязвыкла пачынаць гутарку пра тэатр з эканомікі, але што праўда, тое праўда: менавіта тэатральная эканоміка доўгія гады была самым «балючым» нашым месцам. Заўважу адразу, што ўсе тэатры, якія бяруць удзел у эксперыменце, павялічылі колькасць глядачоў на 140 тысяч. Навучыліся лепш сябе прапагандаваць, гандляваць білетамі і па-гаспадарску эксплуатаваць усё, што маюць у рэпертуары. Пакрысе, але расце заробная плата актёраў, істотна павялічыліся прэміі. Есць бадай, і больш важны вынік: стаўленне да тэатра шмат якіх дзяржаўных органаў істотна змянілася. Да прыкладу, мы прызычаліся квіаць на фінансавыя органы як да тормаза для развіцця мастацтва, і ў гэтым была свая логіка, але — учарашняга дня. Сёння за кошт буйных укладанняў (стварэння новых канцэртных арганізацый, філармоній, эстрадна-сімфанічнага аркестра, лялечнай трупы ў Віцебску і г. д.) глядацкая аўдыторыя павялічылася амаль на мільён чалавек. Упершыню за апошнія дзесяць гадоў правілі сваё фінансавое становішча ДАВТ і ТЮГ; наогул усім тэатрам, якія на эксперыменце, павялічана дзяржаўная датацыя.

— Дарэчы, чаму б не паведаміць праз друк яе памер?

— Ніякіх таямніц для грамадскасці тут няма. Датацыя выдзяляецца тэатрам раз на год, і сума яе не мяняецца. Летась, напрыклад, яна была: у Акадэмічным тэатры імя Янкі Купалы — 279, у Акадэмічным тэатры імя Якуба Коласа — 242, у ТЮГу — 215, у Дзяржаўным тэатры лялек — 87 тысяч рублёў. Праўда, мушу ўдакладніць: шмат хто праблему фінансавання тэатральнага мастацтва разумее, так бы мовіць, «праз датацыю». Але ёсць тэатры, якія маглі б абсціся і без яе (сімвалічнай з'яваю яна ўспрымаецца ў Тэатры імя Маякоўскага ў Маскве). Кожны буйны тэатр можа добра арганізаваць справу і пра жыць без датацыі, але ж не будзем забываць, што сам тэатральны будынак утрымлівае

дзяржава, што за яе кошт робіцца рамонт, набываецца абсталяванне і г. д., таму датацыя — толькі частка дзяржаўных выдаткаў на тэатр. І эксперымент не мае нічога агульнага з тым, каб перавесці тэатры на гаспадарчы разлік, бо мастацтва тэатра квітнее толькі там, дзе дзяржава ставіцца да яго ашчадна, шануе і падтрымлівае грашова.

— А як жа быць студыям, тэатрам на газразліку і самаакупным?

— Эксперымент пераконвае: тэатры павінны быць рознымі.



Першыя вынікі тэатральнага эксперыменту аналізуе начальнік упраўлення тэатраў і музычных устаноў Міністэрства культуры БССР У. П. РЫЛАТКА

Творчы дух самадзейнікаў, аматараў мы будзем падтрымліваць і заахочваць, дапамагаць з матэрыяльнай базай, што сёння і робіць, скажам, упраўленне культуры Мінскага гарвыканкома, пад эгідай якога нядаўна створана Эксперыментальнае тэатральнае аб'яднанне — ЭТА. Прынцыповым трэба лічыць і расшэнне аб перадачы пад устанавы мастацтва, у тым ліку і тэатры, многіх памяшканняў з тых, якія рэстаўруюцца ў Верхнім горадзе. Студыі на гаспадарчым разліку працуюць у Мазыры (кіраўнік — М. Колас) і Слоніме (кіраўнік — М. Варвашэвіч), ствараюцца ў Гомелі. Хто ведае, можа, менавіта з іх практыкі ўзнікнуць новыя формы, нечаканыя знаходкі, пэўны творчыя здабіткі, новыя тэатральныя ідэі. Але перш за ўсё нам неабходны людзі высокапрафесійныя. Утрымліваць непрафесіяналаў робіцца нявы-

годным: непрафесійнасць — здзек з тэатральнай эканомікі.

На жаль, сама сфера кіравання ёю яшчэ пакутуе ад дылетанцтва, павярхоўнасці і звыклага адміністравання. Вось, напрыклад, нядаўна Віцебскі абласны Савет народных дэпутатаў прыняў пастанову, якой абавязваў Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа тэрмінова павялічыць аб'ём так званых платных паслуг насельніцтву — на 45 тысяч рублёў. З якой нагоды? На якой падставе? Марк Захарэў, дарэчы, сцвярджае,

таклі там прылаўчыліся так званымі пералічэннямі), дык просіцца выснова: яны працуюць як лекцыйна-канцэртныя ўстановы. Некаторыя да 70 працэнтаў сваіх прыбыткаў «пералічаюць». Але ж звычка атрымліваць незаробленыя грошы разбэшчвае не толькі асобнага чалавека, але і вялікі калектыў таксама. Мастацкая частка такога калектыву квіае на сваіх упаўнаважаных па арганізацыі глядача і глыбока пераканана, што працуе бездакорна. А глядач усё адно ў тэатр не ідзе...

чалавекам дзяржаўным і кіраваным надзённымі запатрабаваннямі свайго тэатра. Дырэктар ТЮГа вырашаў пракатаваць спектакль, і ў ягоным рашэнні я не бачу нічога няправільнага ці крыўднага для мастацкага савета, бо гаворка ідзе пра надзвычай актуальны сцэнічны матэрыял. Да таго ж і грамадскасць (педагогі, літаратары, школьнікі) выказалася за тое, каб спектакль «Марутка» жыў, а меркаванні мастацкага савета пэўным чынам паўплывалі на працу актёраў і рэжысёра. (Я, між іншым, перакананы: калі адносіны мастацкага савета і мастацкага кіраўніцтва набываюць пэўную канфліктнасць, спектакль будзе даведзены да ладу).

— Ці не варта тут згадаць пра кампетэнтнасць — агульнага сходу трупы, мастацкага савета, мастацкага кіраўніцтва і, як той назаў, высветліць, «хто ў хаце гаспадар»...

— Бывае, што і органы, кіруючыя тэатрамі, кідаюцца з аднаго боку ў другі: то перавага аддаецца мастацкаму савету, то — рэжысёру-лідэру, то — дырэктару... Безумоўна, за дырэктарам апошнія слова, але яго рашэнні павінны «сувымярацца» з аўтарытэтам мастацкага савета. Нельга таксама падмінаць ці падмяняць творчых кіраўнікоў, хоць менавіта іх пазіцыі цяпер найменш моцныя ў тэатрах. Думаю, што паводле вынікаў эксперыменту ў першую чаргу неабходна разгледзець статус мастацкага кіраўніка тэатра, ягоныя правы і абавязкі.

— Крытык Б. Любімаў тэатральную сітуацыю апошніх гадоў вызначыў так: год 1986, «Даеш мастацкі савет і газразлік»; год 1987, «Даеш дыктатуру і датацыю». Сапраўды, якім быць сучаснаму тэатру? Ці прапануе што-небудзь новае наша тэатральная прантыка?

— Напрыклад. Рускі тэатр БССР спрабуе вырацаваць такую сістэму, якая б у дастатковай ступені абараняла правы актёраў, разам з тым, давала б магчымасць больш лёгка і натуральна фарміраваць трупы. Рускі тэатр прапануе мець дзве часткі трупы — пераменную і пастаянную. Абедзве — на дагаворы. Пераменная тэрмінам на год, пастаянная — на пяць. У склад пераменнай уводзіць людзі, што яшчэ не праявілі сябе як мае быць, і навічкі. Пастаянную складуць актёры пер-

## ЧАС СПАЗНАВАННЯ СЯБЕ

Сэнс жа эксперыменту якраз у тым, каб зарабляць болей, жыць лепей, але за кошт выканання сваёй сацыяльна-ідэалагічнай функцыі — стварэння высокапрафесійных спектакляў.

— Менавіта для стварэння высокапрафесійных спектакляў былі значна пашыраны правы мастацкіх саветаў. Ці пільна гэта паўплывала на тэатральную справу?

— Мы памятаем, напрыклад, як выпускаўся спектакль «Марутка» ў ТЮГу. Мастацкі савет яго не прыняў, больш таго, у ТЮГу абстрактна адносіны мастацкага савета і мастацкага кіраўніцтва. Тут мушу заўважыць, што сама назва — савет — тлумачыць, што ў тэатры ён мае голас дарадцы, і ягоныя рашэнні-парады мастацкага кіраўніцтва можа, скажам так, інтэрпрэтаваць. Кіраўнік тэатра, безумоўна, не можа не браць пад увагу думку мастацкага савета, але павінен быць

што калектыў, які паважае сябе, не будзе даваць больш за 200 спектакляў на год. Эксперымент жа перш за ўсё стымулюе камерцыйную дзейнасць тэатра і, на жаль, гэта азначае — павелічэнне пракату спектакляў. Тэатры невыпадкова пашыраюць сваю гастрольную дзейнасць (купалаўцы летась паказалі 592 спектаклі, коласаўцы — 691, тюгаўцы — 505). Гэтая дзейнасць павінна праводзіцца з розумам. А калі розуму бракуе... Вось вам яшчэ ўзор адміністрацыйнай «руліваасці»: паводле плана, даведзенага райвыканкомам. Белдзяржфілармонія вымушана абслугоўваць жыхароў свайго раёна ва... Узбекістане, Таджыкістане, Сібіры. Інакш патрэбных грошай не заробіць. Калі ж меркаваць паводле фінансавых справаздач некаторых нашых абласных тэатраў (а тыя сведчаць, што аплачваюць спек-

### МУЗЫКА

#### ...І СВЯТА БЕЛАРУСКАЙ ПЕСНІ

3 16 па 22 красавіка ў Мінску адбудзецца I Рэспубліканскі конкурс вакалістаў імя Л. П. АЛЕКСАНДРОўСКАЯ.

Творчыя спаборніцтвы для вакалістаў у нашай рэспубліцы праводзіцца з 1941 года. Сярод лаўрэатаў васьмі мінулых конкурсаў вядомыя сёння беларускія спевакі Я. Пятроў, М. Маісценка, М. Зданевіч, Л. Каспурская, Н. Казлова, І. Краснадубскі, В. Снорабагатаў і іншыя. Святлінаму конкурсу нададзена імя выдатнай беларускай спявачкі народнай артысткі ССР Ларысы Пампееўны Александровскай. Як вядома, менавіта яна была адной з тых, хто ў пачатку 30-х гадоў заклаў асновы прафесійнага операга мастацтва Савецкай Беларусі. Зусім заманерамна, што конкурсу вакалістаў надалі сямнаццаці гадоў таму імя Александровскай.

У конкурсе ўдзельнічаюць 25 выканаўцаў з Мінска, Гродна і Гомеля. Сярод іх салісты оперы, Беларускай дзяржаўнай, Гомельскай і Гродзенскай абласных філармоній, артысты Акадэмічнай харавой капэлы БССР імя Р. Шырмы, студэнты Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, Мінскага музычнага вучылішча і інш. Складаная праграма конкурсу адпавядае ўзроўню ўсесаюзных спаборніцтваў вакалістаў. У трох творах удзельнікі павінны выканаць адзінаццаты твораў розных жанраў і стыляў. Амаль палову праграмы складаюць рамансы і арыі беларускіх кампазітараў. Абавязковае выкананне і беларускай народнай песні.

Журы, у якое ўваходзяць вядомыя беларускія артысты і педагогі, узначальвае народны артыст БССР прафесар А. Багатыроў.

Конкурс імя Л. П. Александровскай будзе садзейнічаць папулярнасці беларускай народнай песні і твораў беларускіх кампазітараў, выявіць новыя імёны маладых таленавітых выканаўцаў, якія затым будуць прадстаўляць нашу рэспубліку на міжрэспубліканскіх, усесаюзных і міжнародных конкурсах.

Танім чынам, заўтра ўвечары ў канцэртнай зале БДІ адбудзецца ўрачыстае адкрыццё конкурсу. Тут пройдзе I і II туры, 21 красавіка ў філармоніі — трэці конкурсны тур, а 22-га — заключны канцэрт пераможцаў.

Л. ІВАШКОў,  
загадчык кафедры  
спеваў БДІ.

#### «БІРШТАНАС-88»

Паездкі беларускіх джазавых музыкантаў на фестывалі, што адбываюцца па-за межамі рэспублікі, — з'ява надзвычай рэдкая. Таму і вылучаецца як падзея адметная выступленне мінскага квінтэта пад кіраўніцтвам І. Сафонава на прэстыжным фестывалі літоўскага джазу ў Бірштанасе. Там адбылося 7 канцэртаў, дзе выступілі больш за дваццаць ансамбляў з Літвы, з братніх рэспублік краіны і з Польшчы (квартэт З. Намыслоўскага).

Фестываль «Бірштанас-88» вызначыўся высокім арганізаваным і творчым узроўнем і прадставіў джазавую музыку самага шырокага дыяпазону — ад традыцыі (дыксіленд, бугі-вугі, блюз) да авангарду. Сярод гаспадароў — удзельнікі фестывалю асабліва вызначыліся П. Вішняўскас, К. Лушас, ансамблі Г. Абаруса, У. Тарасова. Ім і былі ўручаны галоўныя прызы. Цікава выступіў дуэт авангарднай арыентацыі з Ленінграда — У. Волкаў (кантрабас) і В. Гайваронскі (труба); глыбінёй і майстэрствам вызначылася вядомае мінчанам трыо Д. Азарана, віртуознасцю выканання ўразіў вэкальны квінтэт Рыжскага джаз-клуба пад кіраўніцтвам Э. Вера.

А нашы выканаўцы? Яны не згубіліся ў такой «саліднай» кампаніі. Найбольшы поспех у слухачоў мела трохчэткавая сюіта на беларускія народныя тэмы У. Ткачэнка і выкананая ім на гітары сола апрацоўка беларускай народнай песні «Гоман, го-

ман». Журы фестывалю на чале з вядомым музыкантам К. Арбелянам адзі з трох дыпламаў «За ўдалае выступленне на фестывалі» ўручыла музыкантам з Беларусі. Што ж, застаецца пажадаць аднаго: абы гэтак і далей!

І на заканчэнне — некалькі фактаў. Бірштанас, маленькі літоўскі гарадок, ужо ў пяты раз праводзіць фестываль усесаюзнага значэння. Зала, дзе каля 700 месцаў, на канцэртах была перапоўненая. Як і раней, фірма «Мелодія» плануе выдаць альбом, прысвечаны фестывалю. Аргкамітэт фестыва-



Іграе Ігар Сафонаў.  
Фота У. БАЗАНА.

#### ПЕРШЫ ФЕСТИВАЛЬ У ПОЛАЦКУ

3 17 па 27 красавіка ў Полацку пройдзе першы фестываль старадаўняй і сучаснай камернай музыкі. Яго арганізатары — Міністэрства культуры БССР, Беларускай дзяржаўнай філармонія і Полацкі архітэктурны запаведнік. З вялікай зацікаўленасцю да гэтага музычнага свята ставіцца Саюзнакцэрт і Міністэрства культуры ССР.

Асноўныя канцэрты адбудуцца ў зале «Полацкі Сафійскі са-

бор». Адрыве фестываль Камерны хор Міністэрства культуры ССР пад кіраўніцтвам В. Паллянскага. Выступленні гэтага цудоўнага калектыву падарцаць слухачам сустрачу з рэдкімі ў выкананні творамі С. Рахманінава («Всёношное бденіе»), Д. Бартнянскага (6 канцэртаў для хору), Ансамбль салістаў пад кіраўніцтвам Г. Раждзественскага і піяніста В. Постнікова — таксама ўдзельнікі фестывалю. У выкананні

знакамітых музыкантаў будуць гучаць творы В. Моцарта, А. Шнітэ... Музына І.-С. Баха — у рэпертуары Мінскага камернага аркестра. Вытанчаныя старадаўнія партытуры ажывуць у канцэртах Камернага хору Эстонскай філармоніі, Ансамбль музыкантаў старога Таліна, іншых выканаўцаў, што прыедуць у Полацк.

НАШ КАР.

#### ДЛЯ МНОГІХ ХАРАВІКОЎ...

«Хрэстаматыя па харавым дырыжыванні», складзеная А. Журавым (Мінск, «Вышэйшая школа», 1987 г.), адкрывае новую серыю выдавецтва «Вышэйшая школа». Варты ўхвалы той фант, што серыя пачынаецца публікацыяй разнакамерных твораў беларускіх кампазітараў. Такіх матэрыялаў, якія даюць разгорнутае ўяўленне пра нацыянальную харавую музыку, у нас у рэспубліцы пакуль яшчэ мала. Пэўна, толькі «Харавая поліфінія» В. Роўды

— выключэнне. «Хрэстаматыя...» была прароблена вялікая праца па адборы матэрыялу. У яе увайшлі лепшыя ўзоры беларускай харавой літаратуры, прытым некаторыя з іх публікуюцца ўпершыню. Гэта добры падарунак нашым харавікам, які дазволіць узбагаціць, я думаю, не толькі педагогічны рэпертуар, але і рэпертуар шматлікіх харавых калектываў рэспублікі.

«Хрэстаматыя...» мае нямалы

вартасцей: яна змяшчае вестні пра кампазітараў і, гэта вельмі важна, — слоўнік музычных тэрмінаў, якія найбольш ужываюцца ў харавой дырыжорскай прантыцы. Гэтыя раздзелы значна аблягчаюць працу вывучэння матэрыялу, робяць яго даходлівым як для будучых спецыялістаў, так і для шырокага кола музыкантаў, якія цікавяцца харавой музыкой.

«Хрэстаматыя па харавым дырыжыванні» А. Журава — важны набытак у прапагандзе беларускай харавой мастацтва. Андрэй МДЗІВАНІ, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР.

# Ён жыў, каб ствараць...

Нядаўна ў рэдакцыю завітаў член нашай рэдакцыі, старшыня праўлення Саюза мастакоў БССР У. Стальмашонак. Ён прынёс пачатковы фотаздымак і некалькі старонак надрукаванага на машынкы тэксту.

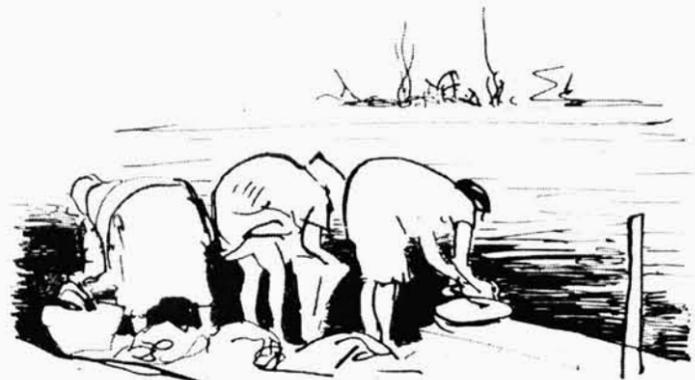
— У дні, калі ў Маскве адбываўся Усеаюзны з'езд мастакоў, — сказаў Уладзімір Іванавіч, — мне на вочы трапіла нататка ў газеце «Московский художник», якая расказвала пра вечаў паміж і выстаўку твораў мастака Рамана Семашкевіча ў Малой зале ЦДМ на Крымскім валу. Амаль пяцьдзесят гадоў яго імя было ў небыцці: у 1937 годзе ён быў незаконна рэпрэсаваны... Даведаўся я і пра тое, што ў Маскве жыўе ўдава мастака — Надзея Міронаўна Васільева. Наша дэлегацыя вырашыла паехаць да яе, каб распытаць пра жыццё жывапісца Семашкевіча, пазнаёміцца з яго

творамі, якія ўдалося захаваць... Калі паглядзець карціны і малюнкi майстра, прапанаваў Надзеі Міронаўне зрабіць персанальную выстаўку мастака-беларуса ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР. Цяпер данда на магу сказаць, што пытанне гэта вырашана: восенню шматлікія прыхільнікі жывапісу і графікі змогуць пазнаёміцца з творчай спадчынай таленавітага майстра.

Калі мы развіталіся з Надзеяй Міронаўнай, я папрасіў яе напісаць спецыяльна для «Ліма» колькі старонак успамінаў пра свайго мужа. Так нарадзіўся гэты матэрыял, што апаўдае пра лёс чалавека і мастака, які жыў, каб ствараць. Асабіста я адкрыў для сябе новае імя ў мастацтве. Спадзяюся, што слова пра Рамана Семашкевіча зацікавіць многіх чытачоў на іай газеты.



Маляр 1932 г.



Прачкі на прыпяці. (Маляр). 1932 г.

Мой муж — мастак Раман Мацвеевіч Семашкевіч — нарадзіўся ў 1900 годзе ў мястэчку Лебедзева, што знаходзілася ў Заходняй Беларусі, у сялянскай сям'і, у якой выхоўвалася 16 дзяцей. Бацька яго быў садоўнікам у памешчыка. Працаваў, зразумела, даводзілася ўсім ад раніцы да ночы...

Багатая прырода роднага краю абудзіла ў Рамане любоў да прыгажосці, жаданне расказаць пра яе, умешне бачыць і выявіць характэрна. Дома кожную вольную хвіліну яго бачылі за маляваннем. Фарбаў тады ў яго не было, і ён маляваў сокам, выціснутым з кветак. Гэта любоў да малявання перарасла ў страсць, якую немагчыма было стрымаць ніякай сілай. Ён пакідае бацькоўскі дом і выпраўляецца ў Вільню. Там яму ўдалося закончыць гімназію і браць першы ўрок жывапісу ў мастацкай студыі Браніслава Тарашкевіча. Адначасова ён працаваў прадаўцом газет. У Вільні Раман прымаў актыўны ўдзел у арганізацыі камсамола і тым самым звярнуў на сябе ўвагу ўлад.

Знаходзіцца ў Вільні далей яму было небяспечна, і ў 1924 годзе Семашкевіч едзе з панскай Польшчы ў Савецкі Саюз...

Раман марыў працягнуць мастацкую адукацыю, і яго накіравалі ў вядомы ў краіне Віцебскі мастацкі тэхнікум. Закончыў ён яго па класе скульптуры ў 1927 годзе. Здольнага юнака рэкамендавалі на факультэт жывапісу ў Маскоўскі ВХУТЕІН, дзе ён вучыўся ў С. Герасімава, А. Дрэвіна,

Д. Кардоўскага. Вучыўся Раман упарта, хоць даводзілася цяжка. Дапамогі ніякай ніяк яму не было: бацькоўскі дом — за кардонам. У дзень з'ядаў булачку, выпіваў флакончык рыбінага тлушчу, — вось і ўсё, што ён мог сабе дазволіць на 8 рублёў стипендыі. Але яго гэта не засмучала, бо жыў ён адной стыхіяй — мастацтвам.

У Маскве ў той час працаваў Сяргей Мацвеевіч Ромаў (1883—1939), мастацкі крытык, журналіст, перакладчык, які незадоўга да гэтага прыехаў з Парыжа, дзе ён пражыў не адно дзесяцігоддзе. Тонкі знаўца мастацтва, Ромаў быў асабіста знаёмы з Пікаса, Мацісам, Марке і многімі іншымі знакамітамі. Неяк ён заўважыў работы Семашкевіча на выстаўцы — выпускнікоў інстытута і вельмі падтрымаў Рамана. Сяргей Мацвеевіч пажадаў, каб Семашкевіч напісаў мой партрэт. Жыў Ромаў на Вялікай Паляны ў невялікім утульным светлым дамку, якіх тады было мноства ў Замаскварэччы. Я выправілася туды, каб пазіраваць Семашкевічу. Мастак сваёй знешнасцю хутчэй нагадваў рабочага. Дакладней, так ён апранаўся. Быў атлетычнага складу, невысокага росту з русыямі, крыху кучаравымі валасамі, крутымі надброўнымі дугамі, адкрытым ілбом. Рукі ў яго былі спрытныя, гнуткія, моцныя. Пасля сеансу ён праводзіў мяне дамоў, а на наступны дзень з'явіўся без запрашэння з падарункам. У руках ён трымаў вялікае палатно, на якім было намалювана Садовае Кальцо з чырвоным трам-

ваем «Б» у буйных зялёных расніках Новінскага бульвара.

Лёс распарадзіўся так, што амаль да самай яго смерці мы ніколі больш не расставаліся...

Хто ж такі быў мастак Раман Семашкевіч? У кнізе «Мастакі групы «13», што выйшла ў 1986 годзе, М. Неміроўская пісала: «Семашкевіч — адна з нельмі яркіх і невядомых фігур у савецкім мастацтве 20—30-х гадоў». Гэта не так. Выстаўліцца жывапісец пачаў яшчэ студэнтам — з 1924 года. У год заканчэння ВХУТЕІНа, у 1930 годзе рускі музей набыў яго карціну «Чайная», Траціякоўская галерэя — карціну «Аўтадор». Вясной 1931 года мастакі групы «13» запрасілі Рамана прыняць удзел у іх выстаўцы ў актавай зале Маскоўскага ўніверсітэта. А ён гатовы быў выстаўляцца хоць кожны дзень...

Народны мастак РСФСР, член-карэспандэнт Акадэміі мастацтваў СССР Т. Маўрына пісала пра Р. Семашкевіча: «У яго атрымліваліся палотны, якія хацелася мець у сябе дома, і не мне адной. Ён адразу неяк стаў марай калекцыянераў». У тым жа 1931 годзе Раман Семашкевіч адкрыў персанальную выстаўку на Вялікай Дзмітраўцы ў памяшканні былога Купецкага клуба. На гэтай выстаўцы было прадстаўлена каля двухсот жывапісных палотнаў і больш за 150 малюнкаў тушшу. Выстаўка мела вялікі поспех. У сваіх успамінах вядомы мастак з групы «13» Уладзімір Дзякеевіч Міланэўскі пісаў пра Семашкевіча: «Ён быў як нейкі

«самародак», чысты вобраз «вобразіцеля», з якога «выпіралі» самі сабой, вывальваліся нібы з мяшка каштоўнасці бачанні: фарбаў, вобразаў. Ён быў з'явай выдатнай...»

Буйнейшыя нашы дзеячы літаратуры і мастацтва былі прыхільнікамі яго цудоўнага таленту: Арцём Вясель, М. Віцінг, С. Герасімаў, А. Дрэвін, А. Дэйнека, К. Зданевіч, Я. Купала, Я. Колас, К. Паўстоўскі...

Што і як ён пісаў? Пісаў шмат і хутка. Пісаў старых людзей, паляўнічых, пейзажы з коньмі, са статкам, куткі горада, партрэты, кветкі, жанравыя карціны. Пісаў, парушаючы догмы і правілы. І атрымлівалася цудоўна! Яго жывапіс вызначаўся незвычайнай сілай, яркай смеласцю ліній і самых складаных колеравых спалучэнняў. Р. Семашкевіч не любіў бялілаў. Ён гаварыў, што бялілы збядняюць колер. Яго палітра была саткана з чыстых колераў, авалоданне мастацтвам скульптуры надавала яго жывапісу і малюнку асаблівую важкасць, нязмушанасць.

Жылі мы вельмі сціпла: грошай, вядома, не было. Ды муж і не імкнуўся іх зарабляць: для Рамана галоўнае было — пісаць, пісаць. А на гэта патрэбны матэрыял. Часам, калі не

было палатна, у ход ішлі лобья кавалкі тканіны, прасціны, папера. З раніцы да ночы яго можна было бачыць або з пэндзлем, або з пяром. Басконца пісаў і маляваў мяне, ды і наогул усіх, каго сустракаў.

Свае творы Р. Семашкевіч звычайна дарыў. Яму важны быў працэс творчасці, а далейшы лёс палотнаў яго не цікавіў. Мастакі і пісьменнікі, калекцыянеры куплялі ў яго карціны і малюнкi. А прадавалася ўсё гэта за невялікія грошы. Сам жа ён ні ў кога нічога не прасіў. Памятаю, як на адной выстаўцы ў 1932 годзе Дэйнека сказаў яму: «Раман, я запісаў цябе у МАССМ». «Запісаў, ну і дзякуй», — адказаў Семашкевіч. Яму самому падумаць пра сябе не было калі.

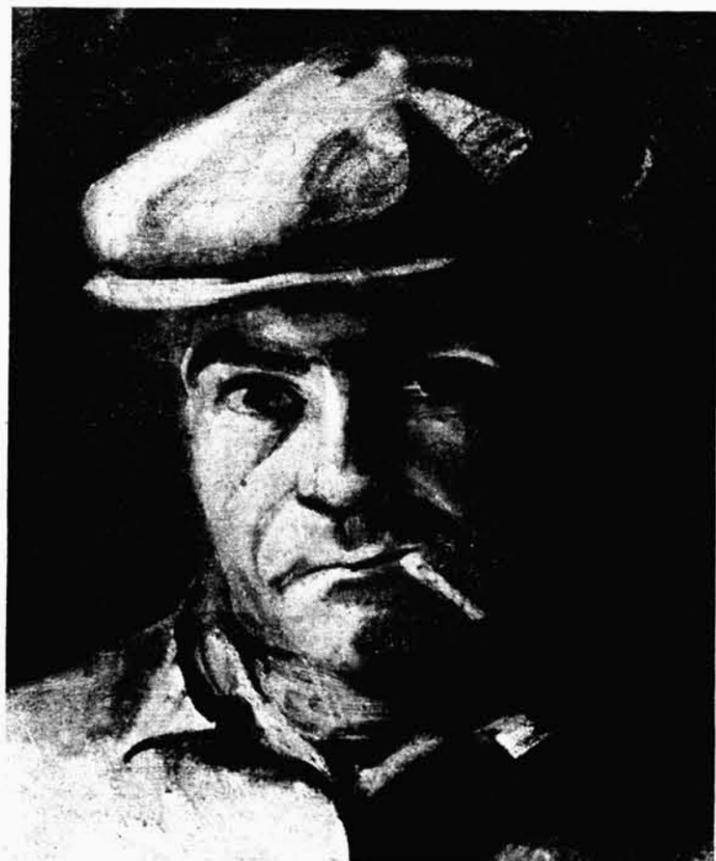
Ён шмат выстаўляўся, творы яго ёсць у фондах музеяў Нікалаева, Чабаксараў, Таганрога, Яраслаўля, Дзяржаўнага мастацкага музея БССР у Мінску, Музея выяўленчага мастацтва імя Пушкіна ў Маскве, у Траціякоўскай галерэі, Рускім музеі ў Ленінградзе...

У 1932 годзе Р. Семашкевіч паехаў у творчую камандзіроўку па Беларусі. Тут ён наладзіў выстаўкі ў Петрыкаве, Мазыры, Мінску. Пра выстаўку ў Мінску рэспубліканская газета «Звязда» надрукавала захоплены водгук. Менавіта ў той час нам давялося гасцяваць спачатку ў Янкi Купалы, а потым у Якуба Коласа, з якімі Раман вельмі пасябраваў...

І яшчэ адна творчая паездка ў Беларусь, на Лепельшчыну, у апошні год яго жыцця. Ён рыхтаваўся ў той час да персанальнай выстаўкі. Але зусім нечакана ў ноч на 2 лістапада 1937 года яго арыштавалі. Больш яго ніколі не бачыла. Усе мае доўгія пошукі былі безвыніковымі. Рамана Семашкевіча асудзілі без суда, «тройкай». Яму было тады толькі 37 гадоў. Услед за арыштам з апячатанага пакоя-майстэрні органы НКУС забралі мноства карцін, падрыхтаваных да чарговай персанальнай выстаўкі — без вопісу, без панятых, як гэта належыць на законе. Недзе праз 20 гадоў пасля пасмяротнай рэабілітацыі мне давялося патрапіць на след 173 карцін, але і яны не вярнуліся да мяне. Дзе яны — невядома, гэтаксама, як невядома, дзе магіла майго мужа, мастака Рамана Семашкевіча.

Пасля арышту яго выкраслілі з жыцця. Але ён пакінуў такі яркі след, што, нават праз 50 гадоў пасля яго трагічнай смерці, Семашкевіча пачалі ўспамінаць. Бо зусім забыць значыць збядніць сябе, савецкае мастацтва.

Надзея ВАСІЛЬЕВА,  
г. Масква.



Аўтапартрэт. 1933 г.



Жонка мастака. 1933 г.

## П Е Р А К Л А Д Ы

Споўнілася сто дзевяноста гадоў з дня нараджэння вялікага нямецкага паэта Генрыха Гейнэ. Паміраючы на чужыне, у парыжскай «матрачнай магіле», ён не губляў веры, што слова ягонае дачакаецца другога прышэсця на родную зямлю. І яно сапраўды зноў прыйшло туды — з трыумфам. З трыумфам яно пайшло па ўсёй нашай планеце. Толькі ў Расіі, а пазней у Савецкай краіне, творы Гейнэ знайшлі некалькі дзесяткаў добрых перакладчыкаў. У нас на Беларусі вялікі паэт нямецкай зямлі загучаў у перакладах Юркі Гаўрука і Алеся Дудара, Язэпа Семяжона і Іосіфа Сіманюскага, Аляксея Зарыцкага і Васіля Сёмухі... Але паэты маштабу Гейнэ будуць, відаць, перакладацца вечно. Таму я і наважыўся сёння паказаць некалькі вершаў Генрыха Гейнэ ў сваёй інтэрпрэтацыі чытачам «Літаратуры і мастацтва».

Лявон БАШЧЭУСКІ.

Генрых ГЕЙНЭ

### 3 «СУЧАСНЫХ ВЕРШАУ»

#### Палітычнаму паэту

Спяваеш так натхнёна ты,  
Як той Тыртэй, бывала.  
Ды выбрай ты сабе і час,  
І публіку няўдала.

Сядзяць і слухаюць усе,  
І хваляць спеў заўзята:  
Як многа ў ім узнёслых дум!  
Як формай ён багаты!

Яны за келіхам табе  
Крычаць прывыклі: «Віва!»,  
А потым спеў твой баявы  
Падцягваць галасліва.

Раб любіць у карчме спаваць  
Пра волю да святання.  
Ад гэтага пітво смачней  
І лепей страваванне.

#### Думкі ўначы

Як думкі я ўначы звярну  
К Германіі — больш не самкну  
Ужо вачэй я гэтай ноччу.  
Бо слёзы засцілаюць вочы.

Ідуць гады, ляцяць гады.  
Як маці бачыў я тады,  
Дванаццаць год прайшло —  
не мала.  
Туга мая няцярпнай стала.

Я гэтую сваю тугу  
Перамагчы хіба змагу?  
У думках у маіх старая —  
Яна... Хай бог ёй памагае!

Журбота, матчына любоў  
Жывуць у кожным з тых лістоў,  
Дрыготкай створаных рукою  
І сэрцам, поўным неспакою...

Спагады памяць не дае:  
Дванаццаць год, як я яе  
Да сэрца прыціскаў  
пшачотна —  
Дванаццаць год жыву самотны.

Нямецчыны трывалы гмах,  
Здаровы дух жыве ў грудзях...  
Дубы айчыны векавыя  
Вярнуць сабе змагу заўжды я.

Што край? Я б не тужыў зусім,  
Каб не было матулі ў ім.  
Краіну час не ў стане сцерці,  
А маці можа і памерці.

З тых пор, калі прыйшлося  
мне  
Ад'ехаць — многія ў труне,  
Каго любіў. Як іх лічу я,  
Душа, крывавачы, смуткуе.

Лічу... Пакуты ўсё бліжэй  
Мне падступаюць да грудзей,  
Як мерцвякі, ці здані, можа —  
Знікаюць раптам... Дзякуй,  
божа!

Ды й дзякуй, божа! Зноў  
прышло  
Проз вокны — Францыі святло.  
Прыходзіць жонка і —  
усмешкай

Зганяе клопат мой без

рэшткаў.  
1843

#### Да ктрына

Бі ў барабан і няўрымслівы  
будзь,  
І маркітантку цалуў штомі!  
Вось табе сутнасць усіх навук,  
Вось табе сэнс найглыбейшы  
кнігі!

Люд абуджай барабанным  
біццём,  
Кліч новы час, не шкадуючы  
рук,  
У авангардзе заўсёды кроч —  
Вось табе сутнасць усіх навук!

Вось табе Гегель — навука ўся,  
Вось табе сэнс найглыбейшы  
кнігі!  
Я сваім розумам гэта спэзнаў:  
Я ж — з барабаншчыкаў  
баявых!  
1844

### 3 КНІГІ «РАМАНЦЭРА»

#### Enfant perdu\*

На варце, у змаганні за  
Свабоду,  
Стаяў я каля трыццаці гадоў.  
Я не чакаў, што будзе  
ўзнагарода

І што жывы вярнуся я дамоў.

Я пільны быў, я не заплюшчваў  
вочы.

Ды мне мае адважныя сябры  
Зусім спаць не давалі, бо  
уночы

Храплі ўсе моцна ў лагерным  
шатры.

Начамі часам мне было  
жахліва:  
(Страх невядомы толькі мо  
дурным!)

Але заўжды зганяў яго  
імкліва

Я сатырычнай песняй, вершам  
злым.

Ружжо трымаў я цвёрдаю  
рукою,  
Гатовы быў змагацца да канца.  
І злодзей мне плаціў сваёй  
крывёю,

Схапіўшы ў бруха порцыю  
свінца.

Не я адзін страляю беззаганна:  
Ёсць меткія між ворагаў яшчэ,  
І — што хаваць! — на целе маім  
раны,

Ды й не адна, а з кожнай кроў  
цячэ...

Свабодны пост. Сцякаючы  
крывёю,  
Адзін упаў. Устаў другі пад  
сцяг.

Я не здаюся, у парадку  
зброя —  
Ды сэрца разарвалася ў  
грудзях.  
1851

\* Страчанае дзіця (франц.) —  
так называўся ў войску вартавы  
перадавога дзору.

## К. Т. МАЗУРАЎ:

# «ІДЭЯ ПЕРАБУДОВЫ ДАЎНО ВЫСПЯВАЛА Ў ГРАМАДСТВЕ»

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

Прыпамінаю, як аднойчы П. М. Машэраў, ён ужо быў першым сакратаром ЦК КПБ, сказаў мне: «Кірыл Трафімавіч, як мне працаваць? Бачу Бржэнева і іншых сакратароў ЦК КПСС, калі бываю на пасяджэннях у Маскве. Амаль ніхто ў мяне нічога не пытае, а Леанід Ільіч звоніць па тэлефоне толькі ў дзень нараджэння». Я сказаў яму, што званю Старшыні Савета Міністраў БССР Ц. Я. Кісялёву даволі часта і па справе. Што датычыцца цябе, то ты ведаеш, што рабіць, і рабі сабе. Якое табе яшчэ трэба кіраўніцтва? Можа, такое, якое адчуваў я, калі працаваў сакратаром ЦК КПБ? Ты ж ведаеш, што М. С. Хрушчоў амаль кожны тыдзень прабіраў мяне па тэлефоне за тых ці іншых прарэкі ў гаспадарцы, пра якія мы і самі ведалі, або за невыкананне рэкамендацый, якія мы лічылі непрыемнымі. Кіраўніцтва зверху тады было ўжо занадта адчувальнае.

Бескантрольнасць у працы і вольныя, нахшталь «генерал-губернатарскіх», паводзіны некаторых мясцовых партыйных кіраўнікоў, дрэнны прыклад Генеральнага сакратара, які праяўляў слабасць да падхалімаў, славаслоўя і ўзнагарод пры ўмовах паслаблення калегіяльнасці кіраўніцтва, прывялі ў 70-х і пачатку 80-х гадоў да таго, што асобныя дзеячы сталі больш дбаць аб сваёй асобе, а не аб справе, а каб выглядаць лепш, пайшлі на падман, маральна разбэсціліся, сталі груба парушаць не толькі статут партыі, але і закон.

Самае небяспечнае для партыі — гэта зазнайства і чванства, грэбаванне калегіяльнасцю, адрыў ад мас. Аб гэтай небяспецы папярэджаў нас яшчэ Ленін.

XXVII з'езд партыі, ЦК КПСС зрабілі патрэбныя вывады з недахопаў у рабоце з кадрамі ў мінулым. XIX партыйная канферэнцыя, спадзяюся, распрацуе дадатковыя меры і гарантыі супраць паўтарэння ранейшых недахопаў і памылак.

— Вамі шмат зроблена для

#### ПАЛПЫКА, ІДЭАЛОГІЯ

### І Беларусь, і Японія

У нашай рэспубліцы існуе вялікая цікавасць да жыцця, эканомікі і культуры японскага народа. Сталіца Беларусі горад Мінск і адміністрацыйны цэнтр прэфектуры Міягі горад Сэндай, размешчаны ў паўночна-ўсходняй частцы вострава Хансю, — параднёныя гарады.

Некаторыя мінскія прадпрыемствы і арганізацыі з'яўляюцца калектыўнымі членамі таварыства СССР — Японія. Сярод іх, напрыклад, мінскі кінатэатр «Піонер». Штогод, у красавіку, у Міжнародныя дні параднёных гарадоў, менавіта тут праводзіцца выстаўкі японскага нацыянальнага адзлення, афармляюцца фотастэнды пра жыццё японскага народа, арганізуюцца сустрэчы з мінчанамі, якія наведалі Японію, праводзіцца паказ японскіх кінафільмаў.

развіцця беларускай нацыянальнай культуры. Як кіраўнік рэспублікі вы ў свой час падтрымлівалі цесныя сувязі з многімі творцамі — пісьменнікамі, мастакамі, мастацамі, скульптарамі. З некаторымі падтрымліваеце сувязь, перапісваецеся і зараз, відаць. Даходзіць да нас звесткі, што заглядаеце ў беларускую перыёдыку, у тым ліку — і ў што тыднёвік «Літаратура і мастацтва». І вы не маглі, безумоўна, не заўважыць, што я ў цэнтральным, так і ў рэспубліканскім друку сёння па-новаму, у духу перабудовы, рэалістычнай пастаноўкі праблем ставяцца пытанні далейшага развіцця нацыянальнай культуры, нацыянальна-моўнае пытанне, праблема міжнацыянальных адносін. «Гэта ўсё жывыя пытанні, і трэба іх вырашаць».

— падкрэсліў М. С. Гарбачоў на лютаскім пленуме ЦК КПСС. Як вам бачацца гэтыя пытанні? Якія, на вашу думку, магчымасці і сродкі існуюць для вырашэння іх, у прыватнасці для выпраўлення становішча з беларускай мовай у рэспубліцы?

— У гады, калі я працаваў у Мінску, на ўсё не хапала часу, у тым ліку і на культурны фронт. З майго боку ўвагі творчым арганізацыям, я лічу, было недастаткова. Але я бываў і на пленумах саюзаў, і ў майстарнях мастакоў і скульптараў, сустракаўся з вучонымі, нават выступаў з прамовамі і перад пісьменнікамі, і перад вучонымі. З асобнымі прадстаўнікамі творчага цэха падтрымліваў пастаянныя сувязі.

З Максімам Танкам, Іванам Шамякіным, Генадзем Бураўкіным сяброўскія сувязі ў нас і да гэтага часу. Сябраваў я і з Петрусём Броўкам, з Андрэем Макаёнкам. Рэгулярна сустракаліся, гутарылі. З Макаёнкам быў і такі сумны выпадак. Не задоўга да сваёй смерці Андрэй Ягоравіч сустраўся са мной у Маскве. Ён сказаў мне: «Ведаеце, Кірыл Трафімавіч, мяне непакоіць маё будучае як пісьменніка-сатырыка. На першы погляд, усё ідзе быццам добра — п'есы мае ставяць, спектаклі хваляць, а ў мяне нейкая незадаволенасць. Людзі, па-мойму, вынікаў з маёй сатыры не робяць. Жыццё ідзе па-старому. Я прашу вас: пачытайце ўсё, што я напісаў, і дайце мне свае меркаванні і заўвагі аб маёй творчасці».

Я заўважыў, што крытык з мяне ніякі. Але ён настойліва

прасіў, і я згадзіўся. Засеў я за творы Макаёнка, на што пайшло шмат часу, і ўрэшце паслаў Андрэю даўжэзныя заўвагі.

Прайшло пасля гэтага мо два ці тры тыдні, аднойчы я разгарнуў газету, а там — некралог па Андрэю Макаёнку. Вось так нечакана ўсё здарылася. Я і да гэтага часу адчуваю нейкую віну перад ім.

Сустрэчы з прадстаўнікамі беларускай культуры памаглі мне бліжэй пазнаёміцца з гісторыяй Беларусі, вывучаць беларускую мову. Справа ў тым, што я вучыўся ў чыгуначнай школе ў г. Гомелі і скончыў 8 класаў у 1929 годзе. Беларуская мова і гісторыя Беларусі ў нашай школе не выкладаліся (Гомель і бліжэйшыя да яго паветы ўвайшлі ў склад БССР толькі ў канцы 1927 года), таму беларускую мову я вывучаў ужо пазней, самастойна. Мне дапамагло тое, што ў 1945 годзе я купіў у адной бабуні на Камароўскім рынку «Словарь белорусского наречия», складзены І. І. Насовічам і выданы ў Пецярбурзе ў 1870 годзе. Я зберагаю яго як рэліквію.

Гэты слоўнік дапамог мне ў 1947 годзе рэдагаваць па даручэнні ЦК КП(б)Б пераклад на беларускую мову некалькі тамоў твораў У. І. Леніна. Я і зараз чытаю не толькі «Літаратуру і мастацтва», «Голас Радзімы» і іншыя газеты і часопісы, але і мастацкую літаратуру. Сябры-пісьменнікі прысылаюць мне свае выданні. Чытаю таксама гісторыка Улашчыка, зусім нядаўна прачытаў у «ЛіМе» вельмі цікавы артыкул А. Каўко аб гісторыі беларускай літаратуры.

У апошні час і ў мінскіх, і ў маскоўскіх часопісах прачытаў некалькі артыкулаў, у якіх з сумам гаворыцца аб недахопах у справе адраджэння гістарычных помнікаў, аб праявах абыякавасці да беларускай мовы.

Гэтыя пытанні ставяцца дзеля чаму культуры недарма. Пэўна, мы мала думалі аб гістарычнай спадчыне свайго народа, а яшчэ менш рабілі. Тут я бачу і сваю віну. Але ж з таго часу, як я пакінуў Мінск, прай-

## Да сустрэчы ў краіне паўночнага

### ЗЗЯННЯ

Нядаўна па запрашэнні Саюза савецкіх таварыстваў дружбы і Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з зарубежнымі краінамі Мінск наведла дэлегацыя Таварыства «Нарвегія — Савецкі Саюз». Госці з паўночнай краіны правялі ў Беларусі таварыства дружбы перагаворы аб правядзенні сёлётыяй восенню Дзён СССР у Нарвегіі на прыкладзе Беларусі. Было дамоўлена, што ў Нарвегію прыедзе дэлегацыя Беларускага таварыства дружбы, мастацкі калектыў, будучы накіраваны выстаўкі беларускай графікі, дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва, дзіцячага малюнка, беларускіх кніг, а таксама кінафільмы студыі «Бела-

В. ЛЕУ,  
лектар таварыства «Веды».

шай і вышэйшай катэгорыі, без якіх немагчыма ўявіць сабе рэпертуар тэатра. Такая сістэма лепшая за сістэму перавыбранна, хоць бы таму, што менш абцяжарана юрыдычнымі ўмоўнасцямі. Гэта, праўда, не значыць, што на дагаворы будуць адны актёры. Мастацкі кіраўнік таксама на дагаворы — у дырэктара тэатра. І лёс мастацкага кіраўніка будуць вырашаць не адны дзяржаўныя органы, але і творчы калектыв.

Што да іншых мадэляў, дык далжам перайшоў на дагавор Маладзёжны тэатр БССР, мастацкім кіраўніком якога прызначаны Б. Луцэнка. (На дагаворнай аснове, дарэчы, мы мяркуюем фарміраваць усе новыя тэатры). Мастацкім кіраўніком Тэатра музычнай камедыі прызначана Н. Гайда, вопыт і майстэрства якой так неабходны калектыву. Новая структура кіравання выпрабавалася ў Гродне, дзе галоўным рэжысёрам і мастацкім кіраўніком з'яўляецца І. Пятроўскі, да яго далучаны камерцыйны дырэктар.

— «У эксперымент» прасліліся яшчэ тры тэатры рэспублікі. Ці задаволены іх просьбы? Адкуль такое жаданне ўзяць удзел у эксперыменце?

— Просьба Дзяржаўнага тэатра лялек задаволены. Тэатра музычнай камедыі і Гродзенскага абласнога драматычнага тэатра — разглядаецца ў Маскве. Што да жадання эксперыментатараў, дык яно тлумачыцца проста: тэатры будуць самастойна фарміраваць афішу, атрымаюць значную эканамічную перавагу, бо датацыю ім не зменшаць, а цэны на білеты яны могуць і павялічыць. У хуткім часе некаторыя палажэнні эксперыменту, у прыватнасці, тэа, паводле якіх складаецца рэпертуар, распаўсюдзяцца на ўсе тэатры.

— Ці ёсць пільная патрэба ва ўмовах эксперыменту абараніць нацыянальную драматургію?

— Нашы драматургі, сапраўды, чакалі яго з трывогаю. Маўляў, раней Міністэрства культуры загадае, і беларускае п'есу ў тэатр возьмуць, а цяпер... Але мяркуюць па афішах: пастаўлены «Марутка» С. Алексіевіч, «Цень гары» У. Халіпа, «Вяртанне» Э. Трапіева; прыняты да пастановак новыя п'есы

А. Дударова, М. Пракопчыка, А. Кудраўцава, В. Ткачова, Я. Таганова, З. Дудзюк, А. Міхайлава... Развіццё нацыянальнага тэатра вызначаецца нацыянальнай драматургіяй — іншым думак, напэўна, няма. Этапным для нашага мастацтва зрабіўся «Мудрамер» М. Матукоўскага. Спектакль, дарэчы, высока ацэнены і ў Маскве, пад час гастролі ў Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

— Маскоўскія крытыкі адзначылі, што Купалаўскі тэатр пастаянна працуе са сваімі аўтарамі, адкрывае новыя імяны. Але, заўважым, імянаў магло б быць і болей, калі б нашы тэатры ставіліся да драматургаў больш зацікаўлена. Дададзім, што развіццё сучаснай беларускай драматургіі найбольш замінае іншая «аналічнасць» — нацыянальнае п'есы не ўвабляюцца на нацыянальнай мове ў абласных тэатрах.

— Але можна згадаць асобныя пастаноўкі ў Магілёве, Бабруйску, Гродне: тэатр чуйны да грамадскага настрою, а сёння менавіта грамадскасць вымагае, каб большасць спектакляў у тэатрах рэспублікі ігралася па-беларуску. Самая рэальная мадэль абласнога тэатра — двухмоўная. Даўно заўважана: актёры, якія не надта добра ўмеюць па-беларуску, часцей за ўсё і па-руску на сцэне размаўляюць не бліскача. Таму правільным будзе выказаць прэтэнзіі да актёрскага майстэрства: невалоданне моваю — адзнака непрафесійнасці. А непрафесіяналаў, я ўжо казаў, мы мусім пазбываць. Што да пісьменнага авалодання моваю, дык СТД у хуткім часе плануе распачаць кансультаванне і навучанне. Новыя калектывы (Тэатр моладзі ў Гродне, лялечныя трупы) будуць працаваць па-беларуску.

— Зразумела, эксперымент не вырашыць моўныя праблемы нашага тэатра. Не вырашыць ён і ўсіх гаспадарчых пытанняў...

— На жаль, ніводнага творчага пытання як мае быць ён таксама не вырашае. Праўда, добра высвятляе, «хто ёсць хто» ў тэатры і тэатральным свеце, хто за што мусяць адказваць і што рабіць. Пасля года эксперыменту мы бачым, што палепшыць становішча беларускага тэатра ў хуткім часе проста немагчыма: нашы самыя

чудоўныя намеры аспрэчвае сучасная тэатральная сітуацыя. Нездарма самы вялікі клопат тэатральнай грамадскасці сёння — пра кадры. Пра творчы і прафесійны ўзровень творчай моладзі, пра перабудову тэатральнай адукацыі і да т. п. (Эксперымент практычна праблему кадраў не закранае, хіба толькі паліпшае ўмовы іх сацыяльнага існавання). Рыхтуецца пленум СТД па дзіцячых тэатрах, бо самым балючым «вынікам» эксперыменту стаўся той, паводле якога тэатры паступова пачалі перапыняць працу з дзецьмі. Запатрабаванні дзіцячага глядача маленкія лялечныя трупы абласных гарадоў, Дзяржаўны лялечны і ТЮГ у сталіцы рэспублікі задаволены ўжо не ў стане. Для развіцця лялечнай справы нам нестася кадровай базы, таму Міністэрства культуры разам з БДТМІ распачала праграму перабудовы навучання ўсім мастацкім прафесіям — спецыялістаў для свайго тэатра будзем рыхтаваць у рэспубліцы. Шкада, хуткія вынікаў чакаць нельга. Праўда, у самы бліжэйшы час Міністэрства культуры мае намер узбуіць лялечныя трупы абласных гарадоў, дадаць да кожнай беларускамоўную частку. Пры Рускім тэатры БССР эксперыментальны курс драматычных актёраў набірае В. Маслюк — тут формы студыйнай працы з'яднаюцца з навучаннем у БДТМІ. Эксперымент ужо дазваляе больш натуральна фарміраваць трупы. Важна і тое, што актёры з тэатра ёсць куды пайсці — у студыю ці тэатр на газразліку... Словам, эксперымент «разварушыў» тэатральнае жыццё рэспублікі, разняволіў творчую думку.

— А як вы ацэньваеце цяперашнюю тэатральную сітуацыю?

— Беларускі тэатр спазнае свае магчымасці, вызначае ўзровень сваіх творчых дамаганняў і асэнсоўвае запатрабаванні сваіх глядачоў. Шмат у чым яму дапамагае эксперымент, але было б памылкаю думаць, што працэс самаспазнавання завяршыўся...

Гутарку вяла  
Жанна ЛАШКЕВІЧ.

## ЧЫМ ЖЫВЕ «ЛЕТУЦЕННІК»

Тэатр-студыя «Летуценнік», што створаны пры філфаку БДУ імя У. І. Леніна, існуе некалькі гадоў. Рэпертуар тэатра даволі разнастайны: у ім і класічныя творы, і творы сучасных пісьменнікаў. Хоць тэатр самадзейны, ён шмат гастролі па Мінску і рэспубліцы.

У «Летуценніку» згуртавалі студэнты розных курсаў. Кіруе тэатрам-студыяй дацэнт нафедры беларускай літаратуры М. Яфімава. У калектыве ўжо склаўся добры традыцыі: студэнты старэйшых курсаў дапамагаюць малодшым таварышам лепей пазнаць мастацтва тэатра, авалодаць тэатральнымі актёрскімі майстэрствамі.

Асаблівым поспехам у глядачоў карыстаецца неўміручая купалаўская «Паўлінка». Яе студэнты паказвалі працаўнікам саўгаса імя Янкі Купалы Воранаўскага раёна, вучням некалькіх мінскіх школ, з цікавасцю ўспрынялі яе таксама гаспадары і госці Дома літаратара.

Увогуле, тэатр, які дабіваецца высокага звання народнага, імкнецца часцей кантактаваць з глядачом. Нядаўна «Летуценнік» правёў вечар дабрачыннасці ў Ждановіцкай сярэдняй школе. Вучні і настаўнікі горада віталі ўдзельнікаў тэатр-студыі Ірыну Баранаву і Юрыя Хітрага, Настассю Шайбак і Уладзіміра Куліковіча, Валяціну Трон і Юрыя Сцепанчука і іншых. Сродкі, выручаныя ад спектакля, «Летуценнік» пералічыў на рахунак Беларускага фонду культуры для стварэння мемарыяльнага музея В. Дуніна-Марцінкевіча ў вёсцы Люцінка Валожынскага раёна.

Удзельнікі тэатра-студыі плануюць зрабіць такія вечары традыцыйнымі. Хацелася б, каб гэтак пачыналі студэнты-філолагі падхапілі і іншыя студэнцкія калектывы. А «Летуценніку» пажадаем далейшых поспехаў у творчым развіцці.

Максім РАГОЙША.

## СТО РАДКОЎ ПАСЛЯ ПРЭМ'ЕРЫ

# ДАЛУЧЭННЕ

«Надзежда Путніна, яе час, яе спадарожнікі» І. Малеева (пераклад В. Нікіфаровіча). Рэжысёр-пастаноўшчык — В. Раеўскі. Мастак-пастаноўшчык — Б. Герлаван.

Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. 21 сакавіка 1988 года.

У сённяшняга тэатра, на маю думку, надзвычай высокая адназначнасць перад глядачом. Апошнім часам мы далучыліся да ашаламляльных публіцыстычных матэрыялаў і мастацкіх твораў, што распаўядаюць пра перыяд нашай гісторыі, «пазначаны» нулям асобы Сталіна. Але ці шмат хто з нас сёння можа сказаць, што гатовы ўзяцца да ачышчэння праўдзін гісторыі?

П'еса, да якой звярнуўся купалаўскі тэатр, напісана рэспіраванымі журналістам І. Малеевым пасля рэабілітацыі, у 1954 годзе. Аўтар памёр праз два гады, але прэм'ера — адбылася. Спектакль, створаны сродкамі публіцыстычнага тэатра, успрымаецца як даніна памяці без віны вінаватага пакалення лепшых сыноў Радзімы. Іх жыццё, праведзенае за калючым драгам — допыты і намеры, высылкі і перагоны з лагера ў лагер, — узноўлена тэатрам у выразнай лакальнай сцэнаграфіі, у разгорнутых мізансцэнах, год за годам — 1928, 1937, 1939, 1944, 1954... Вобраз часу з'яўляецца ў музычным пралогу: гукава знаёмы маршавыя мелодыі. З партытуры відовішча будзе потым вылучацца асобныя тэмы, кантрастам уплываючыся ў сцэнічнае дзеянне, надаючы яму драматызм.

Калі гэты фон «загаворыць», узбуіняцца біяграфія герояў, ярчай праявіцца канкрэтныя рэаліі нашай гісторыі — спектакль набудзе аб'ёмнасць і маштабнасць, дасць магчымасць глядачу асэнсаваць непараўнальна страт. Пакуль што, на жаль, цэласнасці мастацкага твора пагражаюць плоскас-

насць, арытмія і зацягнутасць асобных сцэн, пэўная перанасычанасць.

Парадавала з'яўленне ў галоўнай ролі Надзежды Путніной Н. Піскаравай, жаночая, чалавечая прывабнасць і непахіснасць яе герані. Энергічны Сяргей Прадкін (В. Манасю), які воляю лёсу робіцца злавесным цэнем Путніной, з'яўлены як ахвяра, але герою пакуль што нестася ўнутранай акрэсленасці.

Пастаноўшчыкам часам бракуе густу. Сабацы брэх, крыкі і ляяны канваіраў зліваюцца ў суцэльную канваірава, якая толькі цісне на слых. Няўжо ў нас, глядачоў, трэба такім прастайнейшым прыёмам выклікаць пэўныя асацыяцыі?

Гэты спектакль разлічаны на тое, каб уздзейнічаць на эмоцыі. Ён — пра наш боль, нашу трагедыю, якія трэба прапусціць праз сэрца. Ды не менш важная задача — падтурнуць думку, прымусяць глядача разважаць над тым, што ён убачыў.

Галіна СЯУКОВІЧ.



«Надзежда Путніна, яе час, яе спадарожнікі». Я. Крыжанаўскі (Сяргей Прадкін) і П. Дубашынскі (Смоліч).

## ЦІ ЛЁГКА ЎЗАРВАЦЬ ЗВЫКЛАЕ?

«Сёмы подзвіг Геракла» М. Рошчына. Пераклад У. Арлова. Рэжысёр-пастаноўшчык — В. Мазынін. Мастак — В. Юркевіч. Кампазітар — Г. Шэмет. Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа 24 сакавіка 1988 года.

П'еса «Сёмы подзвіг Геракла» напісана дваццаць тры гады назад, але мяркую, што рэжысёр В. Мазынін узяў яе як п'есу зусім новаю — і не толькі таму, што ўпершыню яна надрукавана нядаўна. Надта празрыстыя аналогіі з сучаснасцю вынікаюць з антычнага міфа пра тое, як Геракл ачысціў хлявы імператара Аўгія, здзейсніўшы свой сёмы подзвіг (менавіта ён пакладзе ў аснову сюжэта намеры).

Дужы і магутны Геракл, поўны рашучасці і жадання зрабіць нанавае, сутыкаецца з агучным неразумнем уласнага намеру — які сярод партыцыяў дзяржавы Эліды, так і сярод народа. Усе прычыналіся да невыносных умоў жыцця. «Змяніць умовы жыцця, і людзі пачынаюць нечага хацець, — хіба можна дапусціць такое?» — разважае сам Аўгій. «Ян нялёгка ўзарваць звыклае», — так, прынамсі, чытаецца рэжысёрскай задумка спектакля, хоць да поўнага яе ажыццяўлення яшчэ трэба ісці і самому рэжысёру і, галоўным чынам, актёрам.

Асноўным персанажам — героя Геракла (В. Цвяткоў) і герой Тэзій (Р. Шаўцоў) пакуль што існуюць у вонкава прывабнай, але занадта «асучасненай» манеры. І калі пакутлівы роздум

першага часам даходзіць да глядача, дык другі спанушаецца дасціпнасцю тэксту, дэманструе эмоцыі, і забываецца, што ў ягонага персанажа ёсць сваё філасофія, сваё разуменне эпікурэйства, якое супрацьпастаўлена драматургам самаахвярнасці Геракла, яго шчырага гадоўнасці служыць людзям.

Разам з маладым мастаком В. Юркевічам рэжысёр даволі адмыслова арганізаваў сцэнічную прастору. Сцэна зацягнута шкурамі, пад імі — сіяпенне, дзе смурод і хлявы, дзе працуюць рабы і лебедзі. Здаецца, персанажы ходзяць па сапраўдных гноі, тым гноі, які пакінулі за сотню гадоў быкі Аўгія...

У спектаклі ёсць і мізансцэнічныя знаходкі, і адмысловае распаўсюджанне эпізоды. З бласнам выдуюць сцэну «А як нашы быкі?» Аўгій (Т. Коштыс) і Перыклімен (Г. Шкуратаў). Яны і некаторыя іншыя (Сімлегад (Б. Сяўко), Гэтэра (Т. Ліхачова) — працуюць у востра-гратэскай манеры. Прычынаш да адначасова ўмоўнага і рэальнага існавання багіні хлусні Аты (І. Цімохава), хоць ад антрысы чаканш вастрыні думкі, большага кантэнту з глядзельнай залы, бо, як мне здаецца, менавіта на залу павінна працаваць у гэтым спектаклі Ата, даводзячы адвечнасць свайго існавання... Знаёмы па шмат якіх спектаклях былога коласавскага рэпертуару «фальстафускі фон» (калі яго можна так назваць) ствараюць жыхары хлявоў — Сімлегад, Паніск (А. Брысь), Раб (А. Лабанов) і Стары (В. Салаўёў). Але рэалістычнае, наларэтынае іх існаванне нібыта запэўняча з іншага спектакля. Выдома, гэтыя персанажы — не героі, як Геракл і Тэзія, але яны не павінны быць ні дробнымі, ні мітуслівымі, ні мізэрнымі.

Даладна чытаюцца рэжысёрскія знакі-метафары. Тут В. Мазынін у сваёй стыліі (прыгадаецца эпічнае гучанне рэжысёрскай думкі ў «Сымоўне-музыку», «Знаках Віцебска», «Радавых», «Вечары»). Але актёрскае існаванне на сцэне пакуль, так бы мовіць, без душы і плочы, а без іх не складане глядачу ў фінале вопліч Раба: «Мяне завуць Хамід!» (і не трэба яму зрываць з сябе «сналь», гэта нават не з іншага спектакля, гэта проста з іншай літаратурнай крыніцы).

А пакуль што, вітаночы смеласць і адвагу коласаўцаў, пажадаем ім плённай працы — каб пераадолець разнаманравасць, каб дасягнуць адзінага стылю — для больш поўнага і глыбокага выяўлення падтэксту п'есы.

Ванцарэм НІКІФАРОВІЧ.



«Сёмы подзвіг Геракла». В. Цвяткоў (Геракл) і В. Грушоў (Нестар). Фота С. КОХАНА.

лю ўзначальвае работнік гарвыканкома З. Вілейкіс, «Бірштана-88» курыраваў (і веў усе канцэрты) работнік Міністэрства культуры Літоўскай ССР Л. Шальчынсіс. Штодзень камфартабельны «Ікарус» прывозіць з Вільнюса (90 км) студэнтаў кансерваторыі. Вось такія красамойныя факты сведчаць пра тое значэнне, якое надаецца ў Літве эстраднаму мастацтву.

Нашы ж музыканты, здаецца, яшчэ доўга будуць ездзіць на «чужыя» фестывалі, зайздросціць іх гаспадарам і радавецца кожнаму свайму з'яўленню на ўсесаюзнай арэне. Квінтэт І. Сафонава траніў у Бірштана дзякуючы ініцыятыве Мінскага джаз-клуба. Можна, і ў Міністэрстве культуры БССР абудзіцца ініцыятыва, і будзе наладжаны ў Мінску фестываль джазу, а ў ліку нашых гасцей прыедуць музыканты з Літвы?

Д. ПАДБЯРЭЗСКІ.

## ДЗІЦЯ І ФЛАМЕНКА?

«Ды пра з'яву казаць пакуль рана», — сціпла адказваў Дзмітрый Міронавіч Зубаха захопленым слухачам канцэрта, што адбыўся ў Палацы культуры Мінскага аўтазавода. Афіша тады прывабіла ўвагу многіх: сольная праграма 10-гадовага ланіградца Грышы Гарачова цалкам складалася з музыкі фламенка. Авалоданне гэтым стылем, з яго характэрнай вобразнасцю, капрызнымі рытэмамі і мелодыямі, якія нараджаюцца ў імпрывізацыях, — скла-

даная, часам не пад сілу, задача для многіх дарослых гітарыстаў. Грыша Гарачоў, які іграе на гітары ўсяго толькі паўтара года, лёгка і натхнёна справіўся з усімі вобразнымі і тэхнічнымі цяжкасцямі праграмы. Аднак увесь канцэрт быў служэннем Музыцы, а не яе эксплуатацыяй. Мату гэлага выступлення вызначыў Л. М. Зубаха (бацька хлопчыка і яго педагог), які коротка інфармаваў слухачоў пра паходжанне і стылістычныя асаблівасці розных мелодый фламенка.

На запіскі цікаўных з просьбамі што-небудзь расказаць пра таленавітага хлопчыка Дзмітрый Міронавіч тактоўна прапанаваў адказаць пасля канцэрта, у пакоі, дзе размясціліся бацька і сын. Тады ж, пасля канцэрта, адбылася і вельмі цікавая гаворка пра асаблівасці і неабходнасць музычна-эстэтычнага выхавання (а не толькі адукацыі) усіх дзяцей без выключэння. Розныя музычныя ўражанні з вылучэннем вышэйшых праяў духоўнасці ў мастацтве і ў жыцці — вось неабходная глеба для развіцця асобы дзіцяці. «Я не веру, што Паганіні замкчылі ў кладоўцы», — гаварыў Д. М. Зубаха, падкрэсліваючы недапушчальнасць догм і фарсіравання ў педагогіцы.

Не будзем распальваць сенсацыю вакол таленавітасці Грышы Гарачова, які нядаўна стаў дыпламантам Усесаюзнага конкурсу гітарыстаў у г. Жданаве. Сапраўды, пра маштаб з'явы гаварыць пакуль рана. Але нараджэнне артыста ў душы дзіцяці і надзіва мудры талент ягонага педагога — відавочныя.

Т. ІШЧАНКА.

# ПЫТАННЕ ЎСІМ НАМ

У «Літаратурнай газет» пад рубрыкай «Гісторыя і літаратура» быў апублікаваны артыкул Уладзіміра Арлова «Калі чырванее Клію». Наўрад ці каго з беларусаў, хто мае адносіны да гісторыі і літаратуры, ці не мае да іх адносін, але не пазбаўлены нацыянальнай годнасці, разумею бязмежную каштоўнасць духоўнай культуры народа, гэты артыкул мог пакінуць раўнадушным. Усведомленне горкай праўды таго, пра што напісаў Уладзімір Арлоў, прымусяла мяне ўзяцца за перапіс.

Успамінаю адзін эпізод са свайго ранняга юнацтва. 1966 год. Нявіж. Я з бацькамі прыехала ў гэты старадаўні горад наведаць брата, які праходзіў тут армейскую службу. У чаканні прызначанага часу сустрачы мы хадзілі па гарадскіх вуліцах, з цікавасцю разглядалі былы замак князя Радзівіла, старадаўні касцёл. А потым трапілі на рынак. І вось тут, у натоўпе людзей, я раптам пачула жывую беларускую мову — чыстую, мілагучную, незамутнёную. Я, беларуска, хто з першых гадоў жыцця чула ў побыце толькі рускую гаворку, у якую часам украліваліся беларускія словы, спаймала сябе на тым, што прыемна чуць беларускую мову, на якой гавораць з такой жа лёгкасцю, як дыхаюць, што на слых яна ўспрымаецца не як пасабліваму, асобныя словы паддаліся вельмі яркімі і трапнымі. Гэта была жывая мова, не сухая кніжная і не металічная дыктарская, а жывая, народная, з усімі адценнямі і інтанацыямі. Гэта была родная і адначасова чужая мне мова, чужая таму, што гаварыць свабодна на ёй я не ўмею. Мне было тады 15 гадоў.

Першы дзіцячы ўспамін пра

беларускую мову асацыіруецца ў мяне са школай, з настаўнікам беларускай мовы і літаратуры. Ужо тады трывала асела ў свядомасці пачуццё другароднасці яго прадмета, народжанага агульнай школьнай атмасферай. Павярхоўна прайшла па памяці школьнага жыцця і гісторыя Беларусі, дакранушыся да мяне і да маіх школьных таварышаў краёчкам, не пакінуўшы глыбокага следу, хоць у цэлым гісторыю большасць з нас любіла, у чым была немалая заслуга настаўніцы гісторыі, усімі паважанай і патрабавальнай. Верагодна, у выніку гэтага гістарычнага фактэра БДУ быў выбраны мною невыпадкова. Нямаю гадоў мінула з дня яго заканчэння, а ў памяці дагэтуль бяссонныя ночы, праведзеныя над гісторыяй краін Азіі і Афрыкі, гісторыяй Усходу. А гісторыя БССР зноў чамусьці прайшла міма. Самаадукацыя дапаўняла потым тое, чаго вымагала само жыццё, практыка школьнай працы. Але і яна ўпіралася часам то ў абмежаванасць крыніц, то ва ўсеагульную атмасферу няўвагі да гісторыі БССР. Відаць, нямаю перабольшання ў словах Уладзіміра Арлова пра «складзены яшчэ за школьнай партыі комплекс гістарычнай непаўнацэннасці, пры якім усё сваё здаецца нечым другародным, недастойным сур'ёзнай увагі». Якая неацэнная крыніца не сілкавала і пакуль яшчэ не сілкуе душы маладых людзей! Ці не ў гэтым адна з прычын недахопу нашага выхавання? Ліквідаваць хібы ў веданні гісторыі роднага народа — значыць запойніць тую пустату, дзе павінна быць нацыянальная самасвядомасць, уважліва і памяці беларусаў светлыя імёны іх лепшых сыноў ва ўсе часы

— значыць адчуць сваю далучанасць да агульнай культуры ўсіх народаў СССР, значыць пранікнуць духам сапраўднага інтэрнацыяналізму.

Успамінаецца мне цяпер і другі эпізод, ужо з нядаўняга мінулага. Працуючы дырэктарам школы, я павінна была аднойчы знайсці замену настаўніку беларускай мовы і літаратуры, які раптоўна пайшоў ад нас. Паколькі ў гэты час у горадзе адчуваўся востры недахоп настаўнікаў гэтых прадметаў, давялося задаволіць просьбу маладой настаўніцы, якая дагэтуль выкладала толькі рускую мову і літаратуру, дазволіць ёй паспрабаваць свае сілы ў беларускай мове і літаратуры пры ўмове праходжання ёю курсавога перападрыхтоўкі. Праз паўгода яна прызналася мне, што, пачаўшы паглыблена вывучаць беларускую мову і літаратуру, зрабіла адкрыццё. Яна адкрыла для сябе, а потым і для сваіх вучняў непаўторную прыгажосць і абаяльнасць беларускай мовы і глыбіню роднай літаратуры. Калі раней аддавала перавагу чытанню твораў беларускіх пісьменнікаў у перакладзе на рускую мову, то пасля стала чытаць іх толькі па-беларуску. За гэтым прызнаннем не было імкнення паказаць свой службовы запал у спадзяванні на павелічэнне вучэбнай нагрукі. Гэта была шырая радасць духоўнага ўзбагачэння. Урок гэтай настаўніцы былі самымі пранікнёнымі з усіх урокаў беларускай літаратуры, на якіх мне даводзілася быць дагэтуль і потым. Вучні любілі іх.

Не, не настальгія па беларускай мове, якая выйшла са штодзённага ўжытку, мяне турбуе сёння, а тое, што неацэнныя страты нясе мы, пагарджаючы нацыянальнай культурай, у якой мова і гісторыя цесна ўзаемзвязаны. Нельга не пагадзіцца з тым, што становішча з веданнем гісторыі роднага краю ў Беларусі гэткае ж драматычнае, як і з выкладаннем роднай мовы. Гэта з'ява аднаго парадку. Вялікая колькасць выкладчыкаў гісторыі ў шко-

лах Беларусі заканчвала ВНУ РСФСР ці іншых саюзных рэспублік, дзе гісторыя БССР не вывучаецца ў якасці асобнай дысцыпліны. Кампенсацыя гэтае няведанне можна толькі пры наяўнасці адпаведных узроўню сучасных патрабаванняў вучэбных дапаможнікаў па гісторыі БССР. У апошні час адкрываюцца ўсё новыя і новыя старонкі гісторыі Беларусі як састаўнай часткі агульнай гісторыі нашай краіны, гучаць забытыя імёны, выяўляюцца невядомыя раней шырокаму колу людзей факты, многія будуць яшчэ выяўлены пасля вывучэння архіўных матэрыялаў. Няхай горкая сімволіка малюнка пад загалоўкам артыкула У. Арлова — дзірка ў кнізе «Гісторыя БССР», — як дакор усім нам, застаецца ў мінулым. Сёння пазіцыя — «гэта ад мяне не залежыць» — непрымальна, яна антынародная.

У Арлоў справядліва заўважае, што ў апошні час у грамадска-культурным жыцці рэспублікі ўзрастае цікавасць да гісторыі. Гэта датычыць і горада Віцебска. Шырокай грамадскаю вітаецца і дзейнасць клуба «Узгор'е», і пачатак рэстаўрацыі помнікаў гісторыі і культуры, аднак не адбыўся яшчэ карэнны пералом у падыходзе да вывучэння школьнага курсу гісторыі Беларусі. Калі сёння прапанаваць перайменаваць адну са шматлікіх «Ліній» у адным з раёнаў горада ў вуліцу Ігнаца Грынявіцкага, ці не ўзнікне ў большасці з нас пытанне: «А хто гэта такі?»

Нядаўна я праязджала ў аўтобусе паўз царкву, якая рыхтуецца да рэстаўрацыі. Побач дзяўчынка гадоў дзевяці спытала ў маці, паказваючы на руіны ў рыштаванні: «Што тут робяць?» «Рэстаўруюць помнік», — адказала жанчына. Дзяўчынка не супакойвалася: «Як гэта рэстаўруюць, навошта?» Жанчына маўчала. Не ведаю, што адкажа яна дачцэ і ці адкажа ўвогуле. Гэта пытанне ўсім нам.

Н. НІКІЦІНА,  
настаўніца.

г. Віцебск.

## ВІНШУЕМ!



Споўнілася 50 гадоў пісьменніку Алесю Масаранку. Праўленне СП БССР намірвала яму прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя і новых творчых поспехаў. Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама значыць юбіляру ўсяго найлепшага ў жыцці і творчасці.

## Часопісы ў красавіку

### «МАЛАДОСЦЬ»

З вершамі выступаюць С. Вараціла, П. Макаль, В. Аколава, Л. Галубовіч, Н. Гальпяровіч. Змешчаны аповяды Г. Ланеўскай, І. Цішчанкі, пачатак аповесці М. Сердзюкова «Жыццё залатое», раздзелы з кнігі лётчына-насманаўта СССР У. Каваленка «Радзіма крылы дала», «Беларуская мова: трывога і надзея» — артыкул Л. Лыча.

Нарыс У. Саламаха «Друзачкі ў сэрцы» прапануецца пад рубрыкай «Перабудова ў тваім лёсе». На пытанні анкеты «Усё наперадзе» адказваюць А. Бялянікі, А. Глобус, А. Сис, Л. Сільнова, С. Шула, С. Дубаец, Я. Янушкевіч, У. Сіўчыкаў, С. Кавалёў. Пра жыццё і творчасць У. Нараткевіча разважае А. Ліс — «З любоўю і годнасцю».

### «КРЫНІЦА»

Аб справах камсамолі Гродзеншчыны расказвае ў нарысе «Крон насустрэч» Л. Емель. Прапануецца старонкі «З вясновага дзённіка» В. Ягоравай.

«Здрада» — судовы нарыс П. Януковіча.

Публікуюцца вершы І. Канчэўскага, А. Мінікіна, закончана аповесці А. Асташона «Супер», аповяды Ф. Кафікі «Размова з багамольцам» (пер. з нямецкай і. Дар'янавай), «Вясна надзей» — фотарэпартаж нарэспандэнта АДН А. Герашчанкава расказвае аб падзеях у Афганістане.

Сярод іншых матэрыялаў — артыкулы С. Міхайлава «А усё такі хочацца пець», С. Марозава «Ганчарны клуб...», «Некалькі інтэр'ю па вечнаму пытанню» С. Бартохавай, нарыс Л. Казлоўскага «Дзеці падзямелля».

### «МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ»

Нумар адкрываецца артыкулам У. Праняцова «Эпыхальныя летапіс барацьбы», прысвечаным 70-годдзю ленинскага плана манументальнай прапаганды.

Пра тэатральны эксперымент разважаюць А. Дударэў, «Што ж здарылася?», І. Вашкевіч «Імкнімся сфармаваць новыя магчымасці...», Г. Асвятліцкі «Наму падуладнае натхненне...», І. Андрэеў «Мы многіх можам зрабіць...», Т. Гаробчанка прапануе рэцэнзію «З гнявом, болей і... спачуваннем» на «Начных наркаў і Антыгону» ў Рускім тэатры БССР імя М. Горкага.

Выяўленчае мастацтва ў нумары прадстаўлена артыкулам А. Байкалова, В. Сергіеўскай «Анкета засведчыла...» і гутаркай з «Круглым сталом» «Зноў — з верай і надзеяй» пра Рэспубліканскую мастацкую выставу «Краіна Саветаў». У Арлоў і П. Васілеўскі аналізуюць выставу твораў А. Марачкіна і А. Шатэрніка ў Полацкай нацыянальнай галерэі.

«Адзін сезон беларускага тэлеатра» Н. Агафонавай прысвечаны разгляду стыльных пошукаў беларускай тэлеартыстыцы.

Уражаннямі пра Усеаюзны фестываль мастацтва «Беларуская музыкальная вясень» дзеляцца Л. Базан, Я. Жукаў, А. Калеснік, Н. Нікіфарова. Адрэзаны музыкі таксама прапануе лемічны артыкул Ю. Будзько «Увага: камплетнасць!».

Вынікі Дзеяў самадзейнага тэатральнага мастацтва, прысвечанай 70-годдзю Вялікага Стрычынкіна, падсумоўваюцца ў матэрыялах А. Лабовіча і Л. Салавей, гутарках з В. Ермаловічам, М. Стрычынкіным, В. Грыгалюнасам, Н. Загорскай.

У нумары змешчаны таксама старонкі календара, хроніка мастацкага жыцця.

## ...І САЦЫЯЛЬНАЕ ЗДАРОЎЕ

Калі паглядзець на беларускую культуру з вышыні, так скажаць, птушынага лёту, то заўважым, што яе цэнтрэце ў адну гарманічную адметную з'яву, акрамя ўсяго, і гумар.

Цяжка сказаць, дзе яго няма. Ён усюды. У жартоўных песнях, сатырычных прыпеўках, у каландарна-абрадавай паэзіі, інтэрмедых, казках, у прадстаўленнях лялечных тэатраў — батлек. Дарэчы, апошнія менавіта таму і былі надзвычай папулярнымі, што іх рэпертуар складаўся ў асноўным з жартоўна-сатырычных сцэн.

А паглядзім на мастацкую літаратуру — ад яе вытокаў і да нашых дзён. Амаль усе прэзакі пачыналі свой творчы шлях з гумарыстычных твораў. А нашы драматургі? Усе яны, як правіла, камедыёграфы.

Гумар у характары беларусаў.

Пры такой магутнай традыцыі, здавалася б, сучасная культура павінна рабіць дзейсныя намаганні для далейшага развіцця гумарыстычных і сатырычных жанраў. Бо калі плынь, тэндэнцыя не выкарыстоўваюцца поўнай мерай, не развіваюцца, то пачынаюць затухаць. Праўда, пра затуханне гумару і сатыры, нягледзячы на тое, што яны працяглы перыяд былі не надта ў пашане, гаварыць не даводзіцца. Есць масавы часопіс «Вожык», куды дзесяткі

аўтараў дасылаюць свае творы, ёсць сатырычныя куткі ў газетах і часопісах, ёсць эстрада, дзе хоць і зрэдку, але гучыць беларускі гумар, ёсць тэатр камедыі ў Бабруйску. Але сёння гэтага мала.

Так і просіцца на белы свет тэатр сатыры і гумару, ці тэатр сатырычнай мініяцюры (не так істотна, як ён будзе называцца), тэатр, які б у сваім рэпертуары акумуляваў усё самае таленавітае, створанае ў сатырычным цэху. Напачатку такі тэатр мог бы працаваць пры філармоніі ці яшчэ лепш — пры тэатры імя Янкі Купалы, дзе вялікія традыцыі ў пастаноўцы камедыі.

У вялікай папулярнасці таго тэатра няма чаго сумнявацца. Дастаткова нагадаць, як хутка разыходзіцца сатырычныя выданні, якой папулярнасцю карыстаюцца выступленні беларускіх пісьменнікаў-сатырыкаў, артыстаў філармоніі, у рэпертуары якіх ёсць сатырычныя творы. Гэта пацвярджае і вопыт работы Народнага тэатра эстрадных мініячур «Жарусель» Палаца культуры Мінскага трактарнага завода імя У. І. Леніна. Дарэчы, гэты тэатр існуе з 1974 года. Штогод дае каля 80 канцэртаў. Тэатр са сваімі спектаклямі пабываў на прадпрыемствах Мінска, у Мінскай, Гомельскай, Брэсцкай абласцях, у Кіеве, Петразаходску, Валгаградзе, Уладзіміры. І

ўсюды — перапоўненыя залы, а тэатр, між іншым, працуе на беларускай мове. У яго рэпертуары творы артыстаў тэатра, самадзейных аўтараў.

А калі б такі тэатр быў не аматарскім, а сабраў пад сваім дахам актэраў-прафесіяналаў, і каб для яго пісалі лепшыя драматургі і сатырыкі? Узв'язаны, такому б тэатру не дазлялося мець вялізны штат распаўсюджвальнікаў білетаў. А галоўнае, тэатр знаёміў бы сваіх глядачоў з лепшымі ўзорамі народнага гумару, з лепшымі гумарыстычнымі і сатырычнымі творами беларускіх аўтараў.

Праўда, прапаганда народнага гумару і сатыры часам адводзіцца месца на радыё і тэлебачанні. Але перадачы, запісаныя на плёнку, так і перадаюцца па некалькі разоў не змяняючыся. У тэатры ж кожная сцэна і спектакль у нечым удакладняюцца, удасканальваюцца, паглыбляюцца. У такім тэатры сатыра набыла б пастаянны актыўны фактар для свайго развіцця.

Гэта мае асаблівае значэнне ў час цяперашняй галоснасці і адкрытасці. Іменна цяпер, як ніколі, сатыра павінна прадэманстраваць сваю унікальную здольнасць уплываць на грамадскую думку.

Можна павучыцца, напрыклад, у польскіх сяброў. Рэдактар сатырычнага часопіса «Шпількі» Вітольд Філер адначасова з'яўляецца дырэктарам тэатра сатыры «Сірэна». Лепшыя гумарэскі часопісы набываюць новае жыццё на сцэне.

Для сатыры насталі спрыяльныя часы. Але і цяжка. Раней сатырыкі працавалі, калі можна так сказаць, па гарызанталі. Дастаткова было адкрыць новую тэму — а пры агульным замоўчванні іх хопала — і ты ўжо ледзь не нава-

тар. Ва ўсялякім разе — лічыўся смелым. Цяпер жа працаваць па гарызанталі становіцца перспектыўным заняткам. Ды і не патрэбным. Сатырыкам, як дарэчы, і ўсім пісьменнікам, трэба перабудоўвацца на вертыкальнае даследаванне грамадскіх з'яў і псіхалогіі сучасніка. Не проста называць заганы, а выкрываць яе носьбіта.

Такі тэатр быў бы надзвычай карысным і для «зязямлення» оўднай мовы сярод сваіх глядачоў.

Настаў час не слоў, а спраў. Чаму, напрыклад, жыхары многіх раёнаў Брэсцкай і Гродзенскай абласцей пазбаўлены магчымасці мець раённыя газеты на роднай мове? Ці возьмем такі парадокс: адзіная спецыяльная газета для вёскі «Сельская газета» і часопіс «Сельскае хозяйство Беларусі» выдаюцца на рускай мове. Выходзіць, што родная мова адчувае сябе ў рэспубліцы не дома, а ў гасцяцях. І не ў самых гасцінных гаспадароў. Яна крыху прыжылася на радыё і тэлебачанні, атрымала прапіску ў метро. А хіба ж дрэнна было б, каб яна чулася на чыгуначных і аўтобусных вакзалах? Хіба нельга зрабіць, каб кніга на беларускай мове трапляла ў кожную грамадскую бібліятэку і ў першую чаргу ў школьную?

Сярод гэтых канкрэтных і рэальных крокаў — і беларускамоўны тэатр сатыры. Такі тэатр заняў бы сваё пачэснае месца ў працэсах перабудовы, стаў бы прыкметнай перашкодай на шляху штучнай імпартаўнай культуры.

Акрамя ўсяго, смех — гэта здароўе. У тым ліку і сацыяльнае.

Слова за вамі, кіраўнікі і дзеячы культуры рэспублікі.  
Леанід ГАУРЫЛКІН.

шло 23 гады. Відаць, недараблялі і пасля мяне.

Сёння трэба панаваму, у духу перабудовы ставіцца да нацыянальнай культуры і міжнацыянальных зносін. Народ, які не ведае сваёй гісторыі, не шануе яе помнікаў, пагардліва адносіцца да нацыянальнай формы — народнай мастацкай творчасці і асабліва да роднай мовы, з цягам часу становіцца касмапалітычным.

Вы пытаеце, якія сродкі існуюць для пераадрывання гэтых недахопаў. Мне цяжка адказаць на гэта, бо я ўсё ж адварны ад Беларусі і дрэнна ведаю сучаснае становішча ў рэспубліцы. На маю думку, трэба ўсімі сродкамі зберагаць фальклор, развіваць народную мастацкую самадзейнасць, нацыянальныя традыцыі, не адрываючы іх ад шматнацыянальнай культуры савецкага народа, больш паказваць народную творчасць у тэатрах, па тэлебачанні. Гэта дапаможа выціснуць з клубных залаў, з тэлеэкрана і радыё паказ так званай «масавай», касмапалітычнай культуры — абалваняваючай рок-музыкі, нізкапробнай эстрады. Гэта хвароба заразіла значную частку нашай моладзі.

Я ганаруся песеннымі калектывамі рэспублікі, такімі, як хор імя Шырмы, дзяржаўны ансамбль танца, інструментальна-вакальнымі, як «Песняры», «Верасы», «Сябры», але (не хачу абразіць выдатныя калектывы) бачу: у манеры і гэты ансамбляў назіраецца нейкае перайманне. Раней яны выглядалі больш нацыянальнымі.

Выклікае сум наша мастацкае малакультур'е. У мінулым годзе я пабываў па службовых справах у Аўстрыі і Грэцыі. Краіны Захаду, а як там шануюць нацыянальную культуру — народную песню, гульні, танцы. Па тэлебачанні ніякіх рок-ансамбляў там не паказваюць, у тэатрах — толькі класіка і народныя відовішчы. Народныя гульні на плошчах — заўважце бярэ, што ў нас такога няма.

Вядома, забароны тут не могуць. Трэба, каб гісторыкі, пісьменнікі, асабліва паэты, мастакі, прафесіяналы культуры лепш выкарыстоўвалі сродкі масавай інфармацыі, клубы, тэатральныя пляцоўкі, нават стадыёны, каб несаць ў асяроддзе моладзі нашу сацыялістычную, масавую культуру.

Канечне, трэба наладзіць справу падрыхтоўкі спецыялістаў у галіне культуры ў навучальных установах.

На апошнім пленуме Саюза пісьменнікаў СССР ішла гутарка аб нацыянальна-моўнай сітуацыі, аб такой з'яве, як двухмоўе, а таксама аб адносінах да роднай мовы на Украіне і ў

Беларусі. Некаторыя нават прапаноўвалі заканадаўча абвясціць нацыянальную мову ў рэспубліках як дзяржаўную.

Справа гэта вельмі складаная. У нашай шматнацыянальнай краіне павіна панаваць раўнапраўе ўсіх нацыянальных культур і нацыянальных моў. І задача ў тым, каб, клапацячыся пра гарантыі для нацыянальнай мовы, не парушыць гэта раўнапраўе.

Гістарычна здарылася так, што мовай міжнацыянальных сувязей стала руская мова — мова Леніна, Пушкіна і Талстога. Таму рускую мову павінны ведаць усе грамадзяне Савецкага Саюза. У савецкіх нацыянальных рэспубліках, абласцях і акругах яна не можа лічыцца іншанацыянальнай.

Раўнапраўе моў, на мой погляд, павіна існаваць і ў школах. На Беларусі, у прыватнасці, усюды павінны існаваць школы, дзе выкладанне ідзе на беларускай мове. У той жа час беларуская мова павіна выкладацца абавязкова ва ўсіх школах. Што датычыцца людзей, якія працуюць у нацыянальных рэспубліках, асабліва ў кіраванні, ім пэўна ж патрэбна вывучаць нацыянальную мову рэспублікі.

«Гісторыя — памяць народа, а памяць — кладовіца вопыту», — пішаце вы ў сваіх успамінах. Вывад натуральны, арганічна ўласцівы для аўтара, калі мець на ўвазе і вашу біяграфію, і вашу сённяшнюю пасаду — старшыні Савета ветэранаў вайны і працы. Вывад надзвычай актуальны сёння, калі ідзе інтэнсіўнае пераасэнсаванне фактаў і ўрокаў гісторыі краіны, у тым ліку гісторыі Савецкай Беларусі, калі ідзе ажыўленае аналітычнае даследаванне многіх закрытых да гэтага старонак нашага мінулага, старонак часам трагічных, аязаных з культурам Сталіна, з сур'ёзнымі парэшанымі ленынскімі прынцыпамі сацыялізму. Якія думкі выклікае ў вас гэты працэс — больш праўдзівага, больш аб'ектыўнага асэнсавання паслярэвалюцыйнай гісторыі народа?

Вышэй я выказаў некаторыя свае думкі па гэтым пытанні, і таму адкажу каротка.

Я камуніст і прытрымліваюся марксісцка-ленынскага дыялектычнага метаду пры аналізе гісторыі. Аналізуючы мінулае, наша сацыялістычнае развіццё, нельга не заўважыць, які складаны і неадназначны быў наш шлях у невядомую будучыню. На гэтым шляху былі і вялікі перамогі і горкія няўдачы. Народ тварыў гісторыю, і яму трэба аддаваць заслужаную павагу за яго самаадданую працу і гераічную барацьбу за нашы ідэалы. Пагарда да нашага мінулага — гэта пагарда да народа. Гэта недапушчальна.

У жыцці мы рабілі шмат памылак, якія тармазілі развіццё сацыялізму. Многія з іх можна вытлумачыць тым, што мы ішлі невядомым шляхам, у абставінах знешняй ізаляцыі і пастаяннай пагрозы з

боку імперыялізму. Тых памылак, што выліліся ў трагедыю, мы дараваць не можам. У іх павінен Сталін і яго бліжэйшае акружэнне. Але калі мы пераасэнсаваем нашу гісторыю з пазіцыі сённяшняга дня, патрэбна чэсна дыялектычная падача фактаў у іх узаемасувязі.

Некаторыя публіцысты імкнуцца таропка перапісаць гісторыю, у пагоні за сенсацыяй. А ёсць і такія, што пераносцяць віну за памылкі і рэпрэсіі 30-х гадоў на ўсё старэйшае пакаленне, замазваюць чорнай фарбай амаль усю нашу гісторыю. Робяць гэта з добрага намеру: каб мінулае не магло паўтарыцца. Намер добры, але трэба рабіць так, каб не абярнулася гэтая самакрытыка нявер'ем моладзі ў нашу гістарычную справу, палітычнай абьякаваццю, цынзізмам.

Наш высокі маральны абавязак — данесці новым пакаленням усё каштоўнае, што засталася нам ад мінулага. Гэта ў духу ленынскіх традыцый. Нельга забываць таксама, што гісторыя — поле вострай ідэалагічнай барацьбы, і сёння нашы ідэйныя праціўнікі за рубяжом выкарыстоўваюць любы повад, каб пасеяць нявер'е ў заваёвы сацыялізму: у яго жыццяздольнасць, у перабудову. Наша моладзь павінна мець імунітэт супраць гэтай ідэалагічнай дыверсіі. Фарбаванне нашага жыцця толькі чорным колерам можа аслабіць гэты імунітэт.

Мы ўжо загаварылі аб вашай сённяшняй пасаде — старшыні Усесаюзнага Савета ветэранаў вайны і працы. Як вы адчуваеце сябе на гэтай вышэйшай пасады? У чым яна заключаецца? Як разглядаеце задачы савета ў святле сённяшняй палітычнай і ідэалагічнай сітуацыі ў краіне? І яшчэ адно тэма, папунта, пытанне: ці не працягваеце працаваць над успамінамі?

Аб Усесаюзнай арганізацыі ветэранаў вайны і працы, Савет якой я ўзначальваю, многае ўжо сказана ў друку. Стварэнне арганізацыі і выбары ў 1987 годзе саветаў ветэранаў на прадпрыемствах, у навуковых і навучных установах, у раёнах, гарадах, абласцях, краях, рэспубліках — гэта практычнае правядзенне ў жыццё лініі партыі на дэмакратызацыю, на павышэнне ролі грамадскасці ў палітычнай сістэме нашай краіны.

У задачы саветаў ветэранаў уваходзіць: дапамагаць партыі ў перабудове ўсіх бакоў нашага жыцця, у перадачы моладзі рэвалюцыйных і баявых традыцый нашага народа — у ідэйным, працоўным, маральным, ваенна-патрыятычным і інтэлектуальным яе выхаванні, у вырашэнні сацыяльных праблем пажылых людзей, паляпшэнні іх жыцця.

Арганізацыя ветэранаў пра-

цуе на грамадскіх пачатках. Штатны апарат ёсць толькі ва Усесаюзным Савеце (50 чалавек) і ў рэспубліканскіх па 3—5 чалавек. Ніхто са старшын саветаў, у тым ліку і я, грошай за сваю працу не атрымліваюць. Арганізацыя ветэранаў выдае штотыднёвую газету «Ветеран».

Мінулы год мы прысвяцілі правядзенню па нашай ініцыятыве, але пры актыўным удзеле Саветаў народных дэпутатаў і іх сацыяльных устаноў, а таксама прафсаюзаў, камсамола, рэйду па абследаванні жыцця ветэранаў. У ходзе рэйду, які яшчэ працягваецца, створанымі на месцах камісіямі абследавана жыццё амаль 30 мільёнаў чалавек. Вядома, камісіі або іх упаўнаважаныя павіны перш за ўсё ў дамах інвалідаў вайны, пажылых ветэранаў, правярылі становішча шпіталью для інвалідаў вайны, дамоў-інтэрнатаў для састарэлых. Многім пенсіянерам, удовам загінуўшых у час вайны аказана дапамога ў паляпшэнні ўмоў жыцця, у лянчэнні, ва ўстаноўцы тэлефонаў і г. д.

Рэйд выявіў шмат фактаў недапушчальна абьякавых адносін да ветэранаў і іх патрэб з боку тых арганізацый і асоб, якія абавязаны займацца пажылымі людзьмі. Многія недахопы папраўлены. Трэба адзначыць, што ў апошні час ЦК КПСС і Савет Міністраў СССР прынялі шэраг важных пастановаў аб паляпшэнні жыцця пенсіянераў. Але гэтыя пастановы некаторымі ўстановамі выконваюцца дрэнна.

Усесаюзна Савет ветэранаў аб выніках рэйду далажыў ЦК КПСС і Ураду СССР, унёс прапановы. Цяпер яны разглядаюцца. Зараз па ўсёй краіне шырочка распрацоўка, па прыкладу арганізацыі Ульянскай вобласці, канкрэтных праграм «Клопат» пад дэвізам: клопат аб старэйшым пакаленні — справа ўсяго грамадства.

Удзел у распрацоўцы паўсямясна праграмы тыпу «Клопат» і актыўны ўдзел у яе ажыццяўленні будзе і надалей важнай задачай саветаў ветэранаў вайны і працы.

У сакавіку гэтага года мы правялі пашыраны пленум Савета ветэранаў, прысвядзіўшы яго справе выхавання моладзі ў духу патрабаванняў XXVII з'езда і лютаскага (1988 г.) Пленума ЦК КПСС. Перад пленумам мы правялі пры актыўным удзеле Галоўнага палітычнага ўпраўлення Савецкай Арміі, ВЦСПС, ЦК ВЛКСМ, ЦК ДТСААФ, праўлення таварыства «Веды» навукова-практычную канферэнцыю, прысвечаную той жа тэме. 1988 год — год 70-годдзя Савецкай Арміі і Ленынскага камсамола. Саветы ветэранаў галоўную ўвагу аддадуць рабоце сярод мола-

дзі. Хто, як не ветэраны, на практычным прыкладзе свайго жыцця зможа дапамагчы маладым людзям у вывучэнні нашай гісторыі, дапамагчы партыі захаваць пераемнасць пакаленняў. Работа на пасадзе старшыні Усесаюзнага Савета ветэранаў вайны і працы забірае ўвесь мой час. Амаль штодзённа я за рабочым сталом, разглядаю скаргі і просьбы, прымаю людзей, якія ідуць і ідуць да нас, каб вырашыць свае справы.

За гады маёй грамадскай працы спачатку ў Камітэце, а зараз у Савеце ветэранаў вайны і працы я пераканаўся ў тым, як мы дрэнна займаліся жыццём ветэранаў. Колькі сярод іх абяздоленых, адзіночкіх, нават пакінутых, як мала працягвалася ў нас міласэрнасці да тых, хто вынес на сваіх плячах усе цяжкія даваенныя гады, гераічна і самааддана змагаўся ў гады вайны супраць ворага, хто ў тыле каваў Перамогу, хто адраджаў гаспадарку пасля вайны!

У нас наяўны дэфіцыт клопату аб іх.

Вы пытаеце, ці працягваю працаваць над успамінамі. Праўду кажучы, думка такая ёсць. Але ж мала часу для працы і... ці паспею...

Рэспубліка і Кампартыя Беларусі рыхтуюцца да свайго 70-гадовага юбілею. Скажыце, хача б каратка, якія пачуцці выклікае ў вас як камуніста, грамадзяніна, беларуса гэтая знамянальная дата? Вядома, вы можаце адказаць нас да вашай жа кнігі «Незабытае», дзе многае сказана, і ўсё ж...

У кнізе «Незабытае» сапраўды сказана многа добрага аб нашай роднай Беларусі, аб маіх працавітых і сціплых земляках.

Я заўсёды ганарыўся і ганаруся сваёй рэспублікай, сачу за яе жыццём, за яе поспехамі. Блізка да сэрца прымаю трагедыю землякоў Гомельшчыны, выкліканую чарнобыльскім выбухам.

Мае пачуцці можна зразумець, бо я нарадзіўся, вырастаў чалавекам у Беларусі. Хача скажу праўду, мая «малая Радзіма» ніколі не засланыла Вялікай маёй Радзімы. Я — савецкі грамадзянін. Люблю Радзіму так, як і Беларусі, з павягай заўсёды адносіўся да ўсіх народаў нашай краіны, маю добрых, сардэчных сяброў амаль што ва ўсіх краях Савецкага Саюза, але ўсё гэта не перашкаджае маёй асаблівай пашане да маёй роднай Беларусі.

Мне пашанцавала ў жыцці. Маімі настаўнікамі і калегамі па працы ў Беларусі былі сапраўдныя бальшавікі, працавітыя, сціплыя і добрыя людзі. Шкада, што многіх ужо няма.

Хачу пажадаць роднай Савецкай Беларусі, маім землякам у юбілейным годзе выдатных поспехаў, добрага здароўя і шчасця.

русьфільм». Фотавыстаўкі аб Беларусі і ахове прыроднага асяроддзя ў рэспубліцы.

Якую ж галоўную мэту ставіць перад сабой праўленне Таварыства «Нарвегія — Савецкі Саюз» у сувязі з маючымі адбыцца Днямі СССР на прыкладзе Беларусі? З гэтым пытаннем я звярнуўся да сакратара Таварыства «Нарвегія — Савецкі Саюз» Карла Гудмундсена. Ён сказаў наступнае: «Мы імкнёмся азнаёміць нарвежцаў і перш за ўсё членаў Таварыства з культурай Беларусі. Мы задавалены тым, што ў Нарвегію прыедзе мастацкі калектыв, які пазнаёміць глядачоў з танцавальнымі традыцыямі рэспублікі. Мы мелі магчымасць паслухаць вашы цымбалы. Упэўнены, што ў Нарвегіі цымбальны аркестр чакае вялікі поспех. Агледзелі выстаўкі графікі і дзіцячага малюнка. Іх таксама высока ацэняць прадастаўнікі нарвежскай грамадскасці.

Мы ўжо распрацавалі план правядзення Дзён і абмеркавалі яго ў Беларускім таварыстве

дружбы, — працягвае К. Гудмундсен. — Афіцыйнае адкрыццё адбудзецца ў адным са старажытных гарадоў Нарвегіі — Транхейме. Гэта адзін з буйнейшых гарадоў цэнтральнай часткі краіны з багатымі культурнымі традыцыямі. Пасля мерапрыемстваў працягнуцца ў сталіцы Осла, горадзе Сарсборгу і некаторых іншых гарадах Нарвегіі, у якіх з неярпеннем чакаюць беларускіх прадстаўнікоў».

У час гутаркі мае суб'яднікі падкрэслілі, што, нягледзячы на існаванне агульнай граніцы паміж Нарвегіяй і Савецкім Саюзам, мы слаба ведаем адзін аднаго. Яны сапраўды маюць рацыю. Ці многія з нас ведаюць, што сёння Нарвегія з'яўляецца адной з самых багатых краін свету, па велічыні нацыянальнага даходу на душу насельніцтва ўжо ў 70-х гадах яна ўваходзіла ў першую дзесятку капіталістычных краін свету, а па прысоце прамысловай прадукцыі ўступае толькі Японіі? Заходнія краіны лічаць, што гадоў праз дзесяць Нарвегія стане іх асноўным пастаўшчыком прыроднага газу. Але

перш за ўсё Нарвегія асаціруецца ў кожнага з нас з імёнамі кампазітара Эдварда Грыга, драматурга Генрыка Ібсена, даследчыкаў і падарожнікаў Руальда Амундсена, Фрыццэфа Лансена, Тура Хейердала... Дарэчы, Нарвегія — адна з самых чытаючых краін свету, на тысячу жыхароў тут выпускаецца больш за 600 экзэмпляраў газет...

Але ці ўсё так добра ў суседняй краіне? К. Гудмундсен раскажаў і аб праблемах, якія штодня абмяркоўваюцца ў нарвежскім друку.

Нягледзячы на добрае развіццё нашай эканомікі, — гаворыць ён, — усіх нарвежцаў хвалюе тое, што ім парт значна перавышае экспарт. А трэба, каб было наадварот. Такая з'ява абясцэнчвае нашу валюту, адмоўна ўплывае на развіццё краіны. Па-другое, у Нарвегіі, як і ў іншых заходнееўрапейскіх краінах, вельмі мала ўвагі надаецца грамадскаму сектару. Не хапае фінансавых сродкаў для аховы здароўя, адукацыі. Мы патрабуем ад урада значнага павелічэння асігнаванняў

на гэтыя мэты.

Вельмі вострай у Нарвегіі з'яўляецца жыллёвая праблема, — далучаецца да нашай гутаркі член дэлегацыі Гуннер Лёкен. — Кватэр не толькі не хапае. Яны яшчэ і вельмі дарагія.

У багатай Нарвегіі адбываецца пэўны крызіс школьнай сістэмы. К. Гудмундсен раскажаў, што ў той дзень, калі яны накіроўваліся з Осла ў Савецкі Саюз, у Нарвегіі дзеці не пайшлі ў школу, бо працягвалася ўсеагульная забастоўка настаўнікаў. «Гэта забастоўка, — дадаў Г. Лёкен, — доўжыцца два тыдні. І ніхто не ведае, калі яна закончыцца. Галоўная прычына забастоўкі — вельмі дрэннае забеспячэнне школ усім неабходным для вучэбнага працэсу. Не хапае кабінетаў, лабараторый. Акрамя гэтага, настаўнікі не задаволены нізкай заробковай платой. Патрабуюць яны таксама скарачэння працоўнага дня ў школах».

Мае нарвежскія суб'яднікі раскажалі, як у іх краіне ахоўваюць прыроднае асяроддзе ад забруджвання. Гэтая праблема

выклікае ўсеагульную заклапочанасць у Нарвегіі. Ёсць шмат выпадкаў, калі прамысловыя прадпрыемствы парушаюць законы аб ахове прыроды. Як з гэтым змагаюцца? Урад пайшоў нават на тое, каб закрыць прадпрыемствы-парушальнікі. Шмат у Нарвегіі ініцыятыўных груп, якія змагаюцца супраць забруджвання зямлі і паветра. Іх дзейнасць досыць эфектыўная.

На маё апошняе пытанне: з якім уражаннем аб Беларусі вяртаюцца яны ў Нарвегію, Г. Лёкен сказаў, што яго, напрыклад, уразіла наведанне Выстаўкі народнай гаспадаркі БССР. Ён не мог уявіць сабе, што Беларусь з'яўляецца такой высокаіндустрыяльнай рэспублікай, выпускае складаныя машыны, разнастайную сучасную апаратуру, якую ахвотна купляюць у замежных краінах.

Было прыемна гэта чуць з вуснаў нарвежскага госця. Будзем з неярпеннем чакаць Дзён БССР у Нарвегіі, сустрэч з міралюбным, таленавітым народам.

Г. ГУСЕУ,  
супрацоўнік БТДКС.

**М**Ы СЯДЗЕЛІ ўдвух на беразе возера і чакалі рыбакі ў пазней тым. Мой суседнік, патамні рыбак Уладзімір Мікалаевіч Цяляк, нетаропка памешваў юшку ў кацялку, глядзеў, як вострыя лзыкі палым прагна ліжыць сушняк, як ціха дрыжаць у вадзе цёплыя летнія зоры.

Я даўно чуў пра Уладзіміра Мікалаевіча — удзельніка паўстання нарачанскіх рыбакоў, некалькі разоў збіраўся з ім сустрэцца, але ўсё не выпадала. Нарэшце, у гэты свой прыезд на Мядзельшчыну, знайшоў такую магчымасць.

таго, што і ўсе народныя масы ва ўсім краі — мы жадаем жыць. І калі сляне вёскі Пасынкі сёлета першы раз з'явіліся на возера, іх спаткалі вартаўнікі лясной дырэцыі, каб адабраць у іх сеці. Яшчэ большае нахабства выявілі «ланцуговыя сабакі» дырэцыі ў вёсцы Кула. Прышлі яны да рыбака Каралёнка да хаты, гвалтам хацелі ў яго забраць рыбу і сеці. Але хутка паднявольнікам давялося пераканацца, што яны фальшывы рахунак зрабілі. Замест бяздзярных, горам прыбытых рыбакоў, якія спакойна дадуць сабе крыўдзіць, яны сустрэлі велізар-

правілі ў Варшаву ганцоў. Падпісала больш за сто чалавек, ніхто не збаяўся, доўга мы ваявалі, але ўсё-такі далі нам «Уступ» — так называлася права на лоўлю. Рыбакі паны заадно паабяцалі лепш плаціць за злоўленую рыбу. Ды ўсё гэта была мана.

Да нас прыязджалі і панагалі судзіцца за права на рыбастаца возерам двое камуністаў — мужчына і жанчына. З'яўляліся яны толькі ноччу. Ілья Зарэцкі займаўся гэтай справай разам з імі, шумаў для іх кватэры, дзе мы і сустраліся. Зарэцкі быў нашым завадатарам, рэвалюцыянерам. Кож-

не спраўляўце арматаў яму...

Пасля першай штрафы голас яго сарваўся, ён уздыхнуў: «Эх, старасць, нікуды не дзенешся». Далей не спяваў, а гаварыў: Для нас Нарач ёсць родная маці — Нас паіла, кармава сыноў. Не дадзім мы яе ў абіду, А ўсёй сілай адгонім паноў...

— За гэту песню ўзялі Косцю з Мікольцаў. А мы хоць і нацяпеліся гора з-за гэтай песні, а ўсё адно шанавалі яе і берагалі. А вы яе ўсю запішыце, — папрасіў мяне стары. — Бо скоро яна прападзе, а так — застанецца. О-го-го, як я некаторыя не любілі! Адночы, помню, ішлі мы спулнай з Кулы і пелі на Саранаве — так называецца высокая ўзгорак на беразе Нарачы. Якіраз ехаў па гасцінцы паліцэйскі з Кабыльнікаў Кусніца. Не бачылі мы яго вазон, якіраз у лагчыны ля рэчкі быў. Параўняўся з намі, вытрашчыў вочы, як чорт балотны, глянуў зверху, ды пугай па кані як лясне! Той аж на дыбні ўзвіўся... Балўся Кусніца нас, не зачапіў. А пасля аштрафавалі, сабакі, на шэсць злотых...

Наказ старога я выканаў — запісаў гэту песню. Такой яе склалі простыя людзі, рыбаки, не вельмі дасведчаныя ў грамаце, але ў песні адчуваецца душа нарачанскага рыбака тых няблізкіх ужо часоў, яго прага волі і свабоды.

Аб жахлівых днях у Бяроза-Картузскай канстанцыі Субач пісаў: «У канцлагер мяне выслалі, помсцячы за ўдзел у паўстанні нарачанскіх рыбакоў. Прывялі ў лагер ноччу. Раздзелі дагала, абшуналі, забралі хатулёк з прадуктамі, жорстка збілі, затым зацягнулі ў намеру і кінулі на падлогу наля парашы. Агледзеўся, бачу: вялікі пакой, у ім на нарах людзі ляжаць, быццам мерцвякі. Раптам чую, хтосьці за плячо мяне тэзае і шэпча: «Трымайся, не здавайся!».

Рыбакі не здаваліся. Іх барацьбу падтрымалі рыбаки Браслаўшчыны, усяго Віленскага ваяводства. Газета «Варшаўскі дзёнік нарадоў» ў 1936 годзе пісала: «У выніку манфліту паміж рыбакамі і дырэктарам дзяржаўных лясцоў, пад націскам салідарнай барацьбы сялян, дырэкцыя фактычна адмовілася ад праў уладальніка возера. Прававага намісія на падставе дакументаў вымушана была прызнаць, што, пачынаючы з XVI ст., возера належала і належыць прыватным асобам, г. зн. з'яўляецца ўласнасцю на сельніцтва, што жыў на беразе возера».

Дрыготная начная цішыня панавала над зямлёй. Праз нейкі час пачулася далёкае, а таму і глухое, тарыхценне катэра.

— Дзякуй богу, плывуць паўночнікі. — Уладзімір Мікалаевіч чуйна прыслухаўся. — Во, і вы сасмаглі, і я есці захацеў. Паўна, нешта злавлілі.

Весела гарэў насцёр. Кацялок з юшкай, зняты з агню, астываў наўзбоч. Мой суседнік накіраваўся да берага:

— Падыду, памагу падцягнуць чаўны. Дагаворым пасля, знаеш, дзе мая хата? Прыходзь, гасцям я заўсёды рады...

Я часта вяртаўся да бланкота, дзе занатаваны расказ старога, гартаю яго і зноў думаю пра падзеі ўжо далёкага ад нас 1935 года, думаю пра тых людзей, што тварылі гісторыю. Гісторыю, якой мы, унукі і праўнікі іх, можам ганарыцца. Вячаслаў ЛАПЦІК.

## НА ЖЫЦЦЕВЫХ СКРЫЖАВАННЯХ

# ТАМ, ЗА ГАДАМІ

### РАСКАЗ НАРАЧАНСКАГА РЫБАКА

— Пра наша паўстанне хочаш паслухаць? — спакойна перапытаў Цяляк. — Пачну з таго, што паўночныя берагі Нарачы, гэта акурат з нашага боку, гарыстыя, карысці з такой зямлі мала: пасадзіш кошык булабы — столькі ж і выкапаеш. Але нашы мужыкі, мае дзяды і прадзеды, нікуды не з'язджалі, бо пад бокам была іх адзіная карміцельца — Нарач. Сяляне прызёрных вёсак ужо ці не ад самой прыгоншчыны мелі права лавіць тут рыбу. Пры буржуазнай Польшчы жыць стала цяжэй. Нам забаранілі свабодную лоўлю рыбы. У трыццаць пятым возера перадавалася Віленскай дырэкцыі дзяржаўных лясцоў. Тая ж здала возера ў арэнду акцыянернаму таварыству, якім кіраваў жаднога Яблонскі. Нам жа сказалі: «Вы не біце лынды, а наймайцеся на работу да арандатара, калі хочаце, каб у сям'і быў кавален хлеба. Да арандатара рыбаки не пайшлі, а п-ранейшаму пачалі лавіць рыбу, не звачаючы на пагрозы паліцыі.

Уладзімір Мікалаевіч на доўга задумаўся. Паўстагоддзя прайшло з тых часоў, калі ён быў малады і здаровы, і думкі...

— Ды што мы маглі зрабіць з панамі? — працягваў ён. — У іх жа ўся ўлада. Тады мы пачалі ноччу збірацца групкамі і сенчы ў лядзе на лепшых тонах проламкі. Прасячом лёд пешняй і туды, пад лёд, якую старую касу ці прэнт — шась... Прымерзнуць яны, пасля паспрабуй, панок, пацягні невадам...

Дапоўню цікавы расказ удзельніка паўстання нарачанскіх рыбакоў сёй-той інфармацыяй, якой валодаю і якая больш поўна характарызуе падзеі, што адбыліся тады на берагах Нарачы. У звароце ЦК КПЗБ да сялян-рыбакоў возера Нарач і другіх азёр Заходняй Беларусі гаварылася: «Не ад бурнага хвалявання гэтага «Літоўскага мора», як паны лобяць красамойна называць наша возера, а ад вашага абурэння, якое закіпела, устрывожыліся паны-гаспадары. А вы з гонарам, без боязі, з упэўненасцю ў свае сілы адказалі: «Нарачанскі народ жадае

ную сілу гаспадароў, якія ўсегалосна, грамадой заявілі: «Лавілі мы рыбу ад дзеда і прадзеда — будзем і далей лавіць».

Як вядома з архіўных дакументаў, вырашылі паны адабраць у рыбакоў сеці, ды нарачанцы, нягледзячы на забарону, працягвалі лавіць рыбу. І тады быў прысланы атрад паліцыі, пачаліся арышты найбольш актыўных рыбакоў. За аказанне супраціўлення органам улады арыштавалі Міхала Роліча з вёскі Наносы, Міхала Субача з Пасынак, Міхала Каралёнка з Зялёнак. Гэта абурыла рыбакоў лшчэ больш:

— Мы вырочым таварышаў і не дадзім возера! Яно наша!

Баючыся, што рыбаки нападуць на пастарунак у Кабыльніках, дзе ўтрымліваліся арыштаваныя, паліцыя вывезла іх у Паставы. Дырэкцыя вырашыла рыбакоў угаварыць. З Пастаў прыехаў павятовы староста, з Вілені — ваявода са шматлікай світай, сілкалі сход і прапанавалі рыбакам сход і бунтавацца, а пайсці да арандатара, які, маўляў, будзе плаціць добрыя грошы.

Ніхто не згадзіўся. Тады Яблонскі і дырэкцыя лясцоў запрасілі рыбакоў з іншых мясцін. Але не атрымалася: людзі былі салідарныя з нарачанцамі, і невады сухімі лжалі на беразе.

— ...Дзе ж тыя рыбаки з тоні прапалі? — уздыхнуў Уладзімір Мікалаевіч. — Праз п'яць минут і юха гатовая...

Ён кіем падварушыў вуголле, чырвоныя іскры палляцелі ўверх.

— Во, браток, косці ўжо не хочучы праस्ताцца. Ды і ўсе мы пастарэлі, сцівелі, счарнелі. І з тых рыбакоў-паўстанцаў мала хто жыўе. Васіль Булаўна яшчэ, Міхал Зарэцкі. Але ўсе, як і я, ледзь ходзяць.

— А хто такі Булаўна? — запытаў я. — Не з Галубанек? Яму гадоў восемдзесят?

— Ён самы. Мы ж хацелі тады і судзіцца з панамі. Ездзілі ў Варшаву, у Вільню. Ездзіў Сцяпан Кароткі і Васіль Булаўна. У гміне на словах былі за нас, таму мы і напісалі паперу і ад-

ны год, як толькі Першае мая, яго бралі...

Я не перабіваў яго гаворку, а ўважліва слухаў. Пасля старога рыбаку на помню прозвішчы гэтых камуністаў, якія манспіратыўна прыходзілі на Нарач і кіравалі забастоўнай.

...З першых дзён стыхійнага выступлення ЦК КПЗБ вырашыў надаць барацьбе арганізаваны характар. У адозве «Брацкае слова да рыбакоў возера Нарач» указвалася, што толькі згуртаванасць дапаможа перамагчы паноў. «Возера Нарач», — гаварылася ў адозве Глыбоцкага акружнага камітэта партыі, — належыць не акупантам, а нарачанскім рыбакам і сялянам. Толькі пры дапамозе масавай барацьбы вы зможаце адстаяць свае правы. Змагайцеся арганізавана за права свабоднай лоўлі і продажу рыбы. Збірайце масоўні і мітынгі ў вёсках! Прымайце рэзальцы пратэсту супраць фашысцкага рыбака статура, супраць перадачы возера Нарач дырэкцыі дзяржаўных лясцоў. Выбрайце камітэты аховы праў рыбакоў і сялян на возеры... Стварайце дружны масавы самабароны для аховы вашых сетак і лодан на возеры ад паліцэйскіх банд!»

Кіравалі забастоўнай, прыехаўшы тайна суды, член Маладзечанскага акруговага камітэта партыі А. Шчасная, інструктар ЦК КПЗБ А. Багданчук. У чэрвені 1935 года быў абраны забастовачны камітэт. У яго ўвайшлі М. Субач з Пасынак, К. Субач з Мікольцаў, І. Чарняўскі тансама з Мікольцаў, І. Зарэцкі з Чараўкоў. Паліцэйскія не спынялі вобшыкаў, арыштаў, шукалі аўтара песні нарачанскіх рыбакоў.

— А вы памятаеце тую песню? — пытаюся я. Мне захацелася пачуць яе з вуснаў старога.

Ён прыплюшчыў вочы, уздыхнуў і заспяваў. Голас старога быў хрыплаваты, быццам выветраны доўгімі гадамі работы на возеры, але зычны:

Рыбакі нарачанскі, сяляне, Вы збіраецеся ўсе ў грамаду. Не давайце вы рыбы фашыстам,



- 3 18 па 24 красавіка
- 18 красавіка, 19.25
- «ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»
- Агляд крытычнай пошты тыдня.
- 18 красавіка, 20.00
- «СТУПЕНІ МАЯСТЭРСТВА»
- Пра творчасць канцэртмайстра заслужанай артысткі БССР Л. Максімавай расказваюць кампазітары С. Карэс і Г. Гарэлава.
- Вакальныя творы замежных, рускіх і беларускіх кампазітараў выконваюць салісты ДАВТА Э. Пелагейчанка, М. Маісеенка, Н. Кастэнка, Н. Руднева, В. Цішына, М. Рысаў, салісты Белдзяржфілармоніі А. Шчарбакоў і А. Прыходзька (габой).
- 19 красавіка, 21.50.
- «ЛІРА»
- Мастацка-публіцыстычная праграма.
- Прэм'ера кнігі В. Гігевіча «Мелодыі забытых песень»; у рубрыцы «Нашчадкі» А. Мальдзіс расказвае пра лёс сядзібы Грушаўна Ляхавіцкага раёна і Друйскай касцёл бернардзінцаў; спектакль «Надзея Путніна, яе час, яе спадарожнікі» прадстаўляе гадоўны рэжысёр акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы В. Раеўскі; пра выданне «Гісторыя мастацтва Беларусі» расказвае яго навуковы кіраўнік Л. Дробаў.
- 21 красавіка, 19.35
- «ПАЗЫІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»
- Вершы П. Панчанкі чытае А. Гарцуеў.
- 22 красавіка, 18.40
- «СВЯЦІ, ЗАРА!»
- Араторыя Я. Глебава. Выканаўцы — М. Маісеенка, Н. Галева, арганіст А. Рудніцкі, дзіцячы хор Спецыяльнай музычнай школы пры Дзяржкансерваторыі, Дзяржаўная акадэмічная харавая капэла імя Шырмы, Дзяржаўны акадэмічны сімфанічны аркестр БССР.
- 23 красавіка, 19.35
- «БЫВАЕ З ВАМІ ГЭТАК, ЯК СА МНОЙ?..»
- Творчы партрэт паэтэсы Н. Тулупай. У перадачы бяруць удзел А. Вярцінскі, В. Сёмуха, А. Лойка, В. Бланіт, І. Лучанок.
- 23 красавіка, 23.15
- «ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»
- Спяваюць У. Кузьмін і група «Дынамік».
- 23 красавіка, 16.30
- «ПРА МУЗЫКУ АД «А» ДА «Я»
- У выпуску — расказы пра славетную «Беларускую хатку», якую называюць нальскай беларускага мастацтва, а таксама пра кіргіскай музычны інструмент камуз і творчасць народнага артыста СССР Б. Мінжылкіева.
- 23 красавіка, 19.45
- «У НЯДЗЕЛЮ ВЕЧАРАМ»
- «Вяселле ў Траецкім». Фальклорна-этнографічная кампазіцыя з удзелам ансамбля «Неруш».
- 23 красавіка, 22.50
- «СУСТРЭМЕСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»
- Інфармацыйна-музычная праграма.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

**«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»**

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12  
 АТ 01148 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культуры — 33-24-62, аддзела інфармацыі і фоталюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, наркартарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаваныя на машынапісе (праз два інтэрвалы). Рукпісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.